

BRETTON WOODS UUDELLA VUOSITUHANNELLA

Kehityspolitiikka uusliberaalin käänteän jälkeen

Sampo Mutka

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2010

TIIVISTELMÄ

BRETTON WOODS UUDELLA VUOSITUHANNELLA

Kehityspolitiikka uusliberaalin käänteen jälkeen

Sampo Mutka

Sosiologia

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän Yliopisto

Ohjaaja: Ilkka Alanen

Kevät 2010

94 sivua

Maailmanpankki on ehkä merkittävin kehitysyhteistyön määrittelijä ja yhdessä toisen Bretton Woods -instituution, Kansainvälisen valuuttajärjestön IMF:n kanssa huomattava tekijä globaalissa talousjärjestelmässä. Instituutiot myöntävät talouspoliittisesti ehdollistettuja lainoja kehitysmaille, jotta ne pystyisivät kohentamaan elinolojaan sekä turvaamaan talouskasvun ja sitä myötä vähentämään köyhyyttä. Tutkimuksessani käyn läpi Bretton Woods- instituutioiden, etenkin Maailmanpankin, tapaa vähentää köyhyyttä kehitysmaissa. Tarkastelen, millaiseen ajatusmaailmaan sen voidaan katsoa perustuvan ja miten nykyinen, uusliberaali kehityspolitiikkaa on muotoutunut.

Yksinkertaisin kysymys on, pystyykö Maailmanpankin harjoittama, uusliberaaliin agendaan perustuva politiikka vähentämään köyhyyksiä ja minkälaisia muita vaikutuksia sillä on. Tutkimuksen johtoajatuksena on havainto, että köyhien määrä on pysynyt tasaisena kaikkialla muualla paitsi Intiassa ja Kiinassa eli maissa, joissa Maailmanpankki aktiivisesti toimii. Tutkimukseni aluksi käyn kappaleessa kaksi ensin läpi Bretton Woods -instituutioiden historiaa, rakennetta ja päämääriä, jotka liittyvät läheisesti globalisaation käsitteeseen. Sen jälkeen kappaleessa kolme esittelen erilaisia näkemyksiä globalisaatiosta ja sen yhteydestä uusliberalismiin ja köyhyyteen. Pyrin vastaamaan kysymykseen, onko uusliberalismi edelleen voimissaan, vai onko globalisaatiossa siirrytty vaiheeseen, jossa ei ole enää relevanttia puhua uusliberalismista.

Kappaleessa neljä pyrin esittelemään kehitysmaita yhdistäviä ja erottavia tekijöitä, niiden ongelmia sekä köyhyyteen ja kehitykseen liittyviä kysymyksiä. Kappaleessa viisi pyrin osoittamaan eri lähteiden avulla, mikä on Maailmanpankin fokus köyhyydenvastaisessa taistelussa ja minkälaisia lähtöoletuksia se pitää sisällään. Tarkastelen ensin käännettä 1980-luvun markkinafundamentalismiin ja sen asteittaista lieventymistä kohti 1990-luvun loppua. Yksitystäminen, budjettikuri ja julkisen sektorin leikkaukset saivat huonon kaiun niiden negatiivisten ulkoisvaikutusten vuoksi. Edellä mainituista syistä pyrin tekemään johtopäätöksiä siitä, onko Maailmanpankin nykyään harjoittamassa politiikassa havaittavissa todellista eroa 1980-luvun markkinafundamentalismiin.

On tärkeää kysyä, kykeneekö Maailmanpankin nykyinen politiikka vastaamaan tämän vuosituhatteen asettamiin haasteisiin köyhyyden saralla, sillä 60 vuoden jälkeen Maailmanpankki on kokeillut useanlaista erilaista politiikkaa, kuitenkin tähän päivään mennessä pääsemättä tavoitteeseensa, eli köyhyyden poistamiseen. Lopuksi voidaan esittää kysymys, ovatko epäonnistumiset instituutioiden oman politiikan syytä vai pohjautuuko nykyinen globalisaatiovetoinen kehitysmalli kestäättömille esioletuksille.

Avainsanat: Bretton Woods, Maailmanpankki, köyhyys, globalisaatio, uusliberalismi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	2
1.1 Tutkimuksen tausta.....	2
1.2 Tutkimuskysymykset.....	4
1.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston kuvailu.....	5
2. BRETTON WOODS -INSTITUUTTIOT.....	10
2.1 Historia ja nykypäivä.....	10
2.2 Maailmanpankki.....	11
2.3 IMF.....	15
3. GLOBALISAATIO JA GLOBAALIT MARKKINAT.....	18
3.1 Globalisaatio tänään?.....	18
3.2 Epäsymmetrisen prosessin ongelmia.....	21
3.3 Globaalit markkinat ja kehitysmaat.....	23
3.4 Uusliberalismi ja sen kritiikki.....	27
3.5 Arvoneutraali talousteoria?.....	32
4. KEHITYSMAIDEN ERITYISPIIRTEITÄ.....	35
4.1 Monimuotoisuus.....	35
4.2 Köyhyys.....	39
4.3 Ylivelkaantuneisuus.....	41
5. BRETTON WOODS-KEHITYSYHTEISTYÖ.....	44
5.1 Kehityspolitiikka.....	44
5.2 SAP-ohjelmien synty.....	49
5.3 Meksikon talousuudistukset.....	51
5.4. SAP-ohjelmien jälkeen.....	56
6. KRIITTISIÄ NÄKEMYKSIÄ KEHITYSYHTEISTYÖHÖN.....	59
6.1 Kritiikki ja vaihtoehdot.....	59
6.2 Instituutiot ennen taloutta?.....	63
6.3 Mitä on kehitys?.....	67
6.4 Onko tasa-arvoisempi maailma mahdollinen?.....	72
7. YHTEENVETO TULEVAISUUDEN HAASTEISTA.....	77
8. LÄHTEET.....	86

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Maailmanpankki on maailman vaikutusvaltaisin kehitysyhteistyön tekijä (McNeill ja Lera St. Clair 2006, 3), ja siksi mielenkiintoinen tutkimuskohde. Tässä tutkimuksessa tarkastelen kehitysyhteistyön lähihistoriaa ja nykyisyyttä Maailmanpankin ja vähemmässä määrin myös Kansainvälisen Valuuttarahaston IMF:n toiminnan näkökulmasta. Yhdessä järjestöt muodostavat Bretton Woods -instituutiot, jotka ovat merkittäviä toimijoita nykyisen kaltaisen globalisaation ja modernin köyhyyskuvan muotoutumisessa. Maailma on tällä hetkellä jakautunut rikkaisiin, köyhiin ja keskituloisiin, nouseviin valtioihin, eikä Maailmanpankin päätavoite köyhyden vähentäminen näyttäisi toteutuvan vuosikymmenten työstä huolimatta. Tutkimuksen taustalla on ollut kiinnostukseni rakenteellista köyhyyttä, globalisaatiota ja globaalia kapitalismia sekä globaalia hallintaa kohtaan.

Tutkimusalue on fokusoitunut Maailmanpankin pyrkimykseen vähentää köyhyyttä sen viime vuosikymmeninä noudattaman uusliberaaliin agendan avulla. Koska Bretton Woods -instituutiot toimivat erittäin tiiviissä yhteistyössä, on myös IMF:n vähäisempi käsittely tarpeen. Molemmat instituutiot ovat ylikansallisia organisaatioita, joiden päämääränä on köyhyden vähentäminen myöntämällä kehitysmailla lainoja ja teknistä apua¹. Instituutiot luotiin II maailmansodan loppuvaiheessa, kun läntiset voittajavaltiot halusivat järjestää maailmantaloutta uudelleen. Instituutioiden toimenkuva on muuttunut 60 vuoden aikana huomattavasta ja niistä on sittemmin kehittynyt merkittäviä, mutta kiisteltäviä vaikuttajia globaalissa taloudessa. Nykyisin ne myöntävät lainoja erityisesti kehitysmailla, mutta IMF myöntää edelleen suuria lainoja myös vaikeuksissa oleville teollisuusmailla, kuten Islannille vuonna 2008 pankkisektorin vararikon jälkeen². Kolmas merkittävä instituutio, joka jakaa osin samat tavoitteet Bretton Woods -instituutioiden kanssa ja joka toimii yhteistyössä niiden kanssa, on Maailman Kauppajärjestö (WTO), mutta sen käsittely on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

1 go.worldbank.org/1M3PFQQMD0 - About The World Bank

2 imf.org/external/pubs/ft/survey/2008/123108.pdf - IMF Survey Magazine Vol. 37, No. 12

Instituutioilla on suuri vaikutusvalta monien kehitysmaiden sisäisiin asioihin, sillä monet kehitysmaat ovat riippuvaisia niiden myöntämistä lainoista. Hallitsevan asemansa ja usein kiistanalaisen, yksipuoliseksi väitetyn toimintansa takia Bretton Woods -instituutiot ovat joutuneet näkyvän kritiikin kohteeksi. Niitä on syytetty pohjoisen pallonpuoliskon valtioiden mukaisen politiikan ajamisesta sekä kokonaisten talouksien romuttamisesta. (Khor 2001, 12-13; Stiglitz 2004, 47-48.) Niiden merkittävä mutta ristiriitainen rooli globaalien köyhyyden hävittämissä sekä talouspolitiikan välineenä tekee niistä mielenkiintoisen ja tärkeän tutkimuskohteen paitsi kehitysyhteistyön ja taloustieteen kannalta, niin myös sosiologisesti ja taloussosiologisesti. Instituutioilla on erittäin suuri vaikutus kehitysmaiden talouteen ja yhteiskuntiin, joiden tulevaisuus kiinnittyy globalisaatiokehityksen ja maailmankaupan kasvun myötä yhä tiiviimmin länsimaihin.

Tärkeimmiksi tavoitteiksi esimerkiksi YK:n Millennium -vuosituhattavoitteissa³ on asetettu kestävä kehitys sekä äärimmäisen köyhyyden poistaminen, mihin myös Bretton Woods -instituutiot ovat sitoutuneet. Niiden toteuttaman politiikan mukaisesti köyhyyden vähentämisen on ajateltu tapahtuvan uusliberalististen oppien mukaisilla toimenpiteillä, joihin kuuluu kehitysmaiden talouksien vapauttaminen ja niiden liittäminen osaksi maailmankauppaa sekä valtion roolin minimoiminen. Tulokset ovat kuitenkin olleet ristiriitaisia, ja kritiikin mukaan valtiot voidaan jakaa voittajiin, häviäjiin sekä keskikastiin sen mukaan, kuinka hyvin ne ovat pystyneet hyötymään globalisaatiosta; äärimmäisenä esimerkkinä kaikkein köyhimpien maiden tulotaso ei ole juurikaan muuttunut lähes kahteensataan vuoteen (Khor 2001, 16; Dicken 2007, 439, 442). Köyhyyskään ei ole globalisaation ja kaupan vapauttamisen myötä vähentynyt Millennium-tavoitteiden mukaisesti. Eräs laajasti käytetty köyhyyden mittari on alle dollarilla päivässä elävien ihmisten määrä, joka on edelleen n. 20% maailman väestöstä; näistä kaksi kolmasosa on naisia. Näin mitattu köyhien absoluuttinen määrä on kasvanut kaikkialla muualla paitsi Itä-Aasiassa ja Arabimaissa. Myöskään suhteellinen tuloero köyhien ja rikkaiden maiden välillä ei ole vähentynyt, joskaan se ei ole enää kymmeneen vuoteen kasvanutkaan. (Dicken 2007, 441-444.)

Kehitysmaiden yhteiskunnallinen tilanne sekä kestävä kehityksen ongelmat vaikuttavat monin tavoin myös teollisuusmaihin, mikä näkyy esimerkiksi laittoman siirtolaisuuden lisääntymisenä. Köyhyyden lisäksi monet ongelmat, kuten globaali tasa-arvo, ympäristökysymykset ja globaalien talousjärjestelmän hallinta vaativat maailmanlaajuisia

3 go.worldbank.org/JQ9Z4PTBY0 - Millennium Development Goals

ratkaisuja (Held & McGrew 2005, 25). Tämän ja monen muun syyn vuoksi länsimaat ovat sitoutuneet ottamaan vastuuta globaalien köyhyyden poistamisessa, minkä vuoksi Bretton Woods -instituutio on alun perin perustettukin. Ne ovat syntyneet länsimaiden aloitteesta, mutta ainakin periaatteessa niihin on yritetty saada mukaan myös ns. kolmas maailma, jotta saataisiin mahdollisimman kattava edustus koko maailman valtioista sekä suurempi legitimaatio instituutioiden toiminnalle kolonialismin jälkeisessä maailmassa. Instituutioilla on laajan talouspohjansa ansioista huomattavaa vaikutusvaltaa kehityksen suunnan määrittelyssä. Tehokkaaseen ja tarkoituksenmukaiseen päätöksentekoon yhdistettynä niillä on periaatteessa laajat mahdollisuudet toimia köyhyyden ja muiden siihen liittyvien ongelmien poistamiseksi.

Globalisaatiolla, kehitysyhteistyöllä ja köyhyydellä on nykyisin tiivis suhde, mikä näkyy Bretton Woods -instituutioiden toiminnassa. Globalisaation ja nykyisen globaalien kapitalismin yhteys länsimaiden hyvinvointiin näyttää ilmiselvältä. Kapitalismi ei kuitenkaan välttämättä toimi samalla tavalla kaikkialla, mikä on johtanut konflikteihin uusliberalistisen ideologian ja kehitysmaiden todellisuuden välillä.⁴ Globalisaatio on käsite, joka on saanut kiistattoman jalansijan etenkin talous- ja yhteiskuntatieteissä. Se on upottautunut (embedded) moniin sosiaalisiin, kulttuurillisiin ja poliittisiin tekijöihin, mutta taloudellinen aspekti on niistä huomattavin, etenkin nykyisen kaltaisessa liberalisoituvassa, globaalissa markkinataloudessa, missä taloudelliset kysymykset ovat erityisen korostuneita (Dicken 2007, 5). Vaikka globalisaatiota voidaan jäljittää tuhansien vuosien taakse, on se prosessina kiihtynyt edelleen toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Tähän aikakauteen sijoittuvat myös monet muut yhteiskunnalliset mullistukset, kuten yhteiskuntien nopea teknillinen kehittyminen, siirtomaakauden päättyminen sekä lopulta kommunismin hajoaminen. Samalla myös ero köyhien ja rikkaiden maiden välillä on kasvanut (emt., 441).

1.2 Tutkimuskysymykset

Bretton Woods -instituutioiden toiminta maailmanlaajuisesti on kehityksen, globalisaation ja köyhyyden kannalta kiinnostava ja olennainen kysymys. Tämän tutkimuksen tarkoitus on vastata kysymykseen, mitkä ovat Maailmanpankin keinot taistella köyhyyttä vastaan 2000-luvun alkupuolella ja minkälaiseen kehitysjätkelyyn se perustuu. Nykyisen tilanteen

⁴ Uusliberalismia käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.4.

ymmärtämiseksi pieni katsaus pankin kehityspolitiikan historiaan on tarpeen. Vastaan asettamiini kysymyksiin käyttämällä empiirisenä aineistona kritiikkiä, pankin omia dokumentteja lukien niistä politiikan empiirisiä taustaoletuksia sekä vertailemalla erinäisiä kehitystä koskevia faktoja. Painotan tutkimuksessani uusliberalismin merkitystä ja siihen liittyviä käsitteitä ja tutkin, miten uusliberaali politiikka on sopeutunut uuden vuosituhannen haasteisiin. Pyrin arvioimaan sen käytännön tuloksia sen perusteella, minkälaisia lopputuloksia se on saanut aikaan köyhyyden vähentämisessä. Sen lisäksi vastaan kysymykseen, kuinka liberalismiin perustuva globalisaatio auttaa kehitysmaita taistelemaan köyhyyttä vastaan.

Tarkastelen lyhyesti sanottuna sitä, millaisin keinoin Maailmanpankki on toiminut kehitysmaissa, minkälaista kritiikkiä se on saanut osakseen sekä hahmottelen näkökulmia siihen, millä tavoin se on vaikuttanut kehitysmaiden kansalliseen suvereniteettiin ja asemaan globalisoituvassa maailmassa. Tuon myös esille instituutioihin kohdistuvaa sekä institutionaalista että akateemista kritiikkiä, sekä erilaisia näkemyksiä kehityksen määrittelystä ja kritiikin lisäksi esitettyjä vaihtoehtoja. Institutionaalisella tasolla tärkein näistä lienee YK ja etenkin sen alajaosto UNAPD. Rajaan tarkasteluni pääasiassa koskemaan instituutioiden harjoittamaa rahoitustoimintaa, sen historiallisia taustoja sekä siihen liittyvää vallankäyttöä. Tutkimusongelmani liittyvät pääasiassa seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten Maailmanpankin toimintamallit ovat muuttuneet 1970-luvun uusliberaalin käänteen jälkeen?
2. Minkälaisen roolin pankki on omaksunut suhteessa globalisaatioon?
3. Miten Maailmanpankin nykyinen politiikka vaikuttaa köyhyyteen ja kestäväen kehityksen edistämiseen kehitysmaissa?

1.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston kuvailu

Tutkimuksessani hyödynnän triangulaatiomenetelmää, jossa tarkoituksena on yhdistellä erilaisia näkökantoja ja näin mahdollistaa tutkimuskohteen mahdollisimman laajapohjainen ymmärtäminen. Triangulaatiossa voidaan yhdistellä keskenään ristiriitaisia tuloksia, koska valitulla näkökulmalla on aina vaikutus siihen, miten tuloksia tulkitaan. Koska sosiaalitieteiden tutkimuskohteet ovat aina sosiaalisia prosesseja, ei yhden metodin käyttäminen voi välttämättä vangita sen olemusta sellaisenaan. Metodi toimii eräänlaisena linssinä, jonka läpi nähty todellisuus on erilainen kuin muiden metodien kautta.

Tavoitteena on toisin sanoen hahmottaa tutkittavaa ilmiötä kokonaisuutena liittämällä yhteen vastakkaisiakin näkemyksiä sekä luoda uusia näkökulmia yhdistelemällä erilaisista lähtökohdista tuotettuja aineistoja toisiinsa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 143-149.) Triangulaatiossa korostuu se, että tutkitaan saman tutkimuskohteen eri puolia, ei eri ilmiöitä (Viinamäki 2007, 176).

Olen valinnut triangulaation tutkimusmenetelmäksi siksi, että Maailmanpankin toiminnan monitahoisuutta on mahdotonta tutkia kokeellisesti, eikä sen toimintaa ole mahdollista kuvata tyhjentävästi ainoastaa yhdestä näkökulmasta. Triangulaation alalajeista tutkimuksen kannalta relevantti laji on *aineistoriangulaatio*, sillä pääpaino on erilaisten aineistojen, ei metodien yhdistelemisellä. Sen lisäksi sen voidaan katsoa olevan helpon opinnäytetyön tekemiseen sopiva triangulaatiomenetelmä (emt., 181-182, 192). Jotta kyettäisiin saavuttamaan tieteellisesti kiinnostava tulos, on tarpeen yhdistää toisilleen täysin vastakkaisia näkökantoja synteetiksi. Se pitää erityisen hyvin paikkansa tutkittaessa Maailmanpankin kaltaisia organisaatioita, josta on saatavilla suuret määrät akateemista tutkimusta, tilastoja, järjestön omia raportteja sekä erilaisia julkaisuja. Erityisesti kvantitatiivinen, tilastollinen materiaali tarjoaa empiiristä konkretiaa monille puolesta ja vastaan esitetyille väittämille.

Suurin osa tutkimuksessani hyödyntämästäni kritiikistä on akateemista, mutta osa on peräisin kansalaisjärjestöiltä. Ne ovat pääasiallisesti sitoutuneet nykyisen kaltaisen globaalin talousjärjestelmän muuttamiseen, jonka osana Maailmanpankki nähdään (mm. Toussaint 2006). Kautta tutkimuksen pyrin hyödyntämään Maailmanpankin omaa materiaalia saadakseni näkökulman siihen, ovatko pankin prioriteetit johdonmukaisia, kun vertailukohtena käytetään sen tärkeintä tehtävää eli köyhyyden vähentämisestä. Sitä kautta pyrin myös tuomaan esiin Maailmanpankin toimintaan liittyvän ideologisen näkökulman ns. rivien välistä. Tämä on tarpeen, koska monia instituutioiden politiikkaan implisiittisesti liittyviä käsitteitä ei käytetä sellaisenaan, tai korkeintaan epäsuorina viittauksina⁵.

Hyödyntämällä pankin omia lähteitä on mahdollista saada näkökulma siihen, millaista kieltä pankki itse käyttää kehityksestä puhuttaessa. Hyvin laajasti käytettyjä julkaisuja ovat Maailmanpankin vuosittaiset katsaukset ja raportit, kuten World Atlas ja World

5 Maailmanpankin ja kielen välinen suhde on olennainen osa globalisaation tutkimista. Diskurssianalyysia on Maailmanpankin dokumenttien analyysissä hyödyntänyt mm. Norman Fairclough (2001) pyrkiessään tutkimaan, miten uusliberaali globalisaatio representoidaan eräänlaisena välttämättömyytenä.

Development Report, joihin on koottu tietoa valtioiden kehityksestä ja joista on mahdollista lukea auki Maailmanpankin kulloisenkin politiikan fokus ja yleislinjaukset. Tämän lisäksi käytän useita instituutioiden toimintaa käsitteleviä empiirisiä tutkimuksia saavuttaakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan niiden toiminnasta. Internet-lähteiden runsas käyttö tarjoaa hyvän valikoiman instituutioiden tuottamasta, laajasti saatavilla olevasta virallisesta materiaalista, monien muiden organisaatioiden tarjoamista viimeisimmistä indikaattoreista sekä laajan ja ajantasaisen näkökulman kansalaisliikkeiden toimintaan.

Tutkimuksen aluksi on tarpeen lyhyesti esitellä instituutioiden toimintaa, tavoitteita, historiallista taustaa sekä politiikan kehitystä etenkin 1970-luvun uusliberaalin käänteen jälkeen. Koska Bretton Woods -organisaatiot ovat ylikansallisia instituutioita jotka toimivat maailmanlaajuisesti, on globalisaatio-käsitteen tarkempi määrittely tutkimuksen yhteydessä välttämätöntä, mihin keskityn erityisesti kappaleessa kolme. Esittelen samassa yhteydessä myös uusliberalismia, koska se on läheisesti kytkeyty sekä globaaliin kapitalismiin että ollut hallitsevana talouspoliittisena ideologiana useissa länsimaissa. Viime vuosikymmeninä se on toiminut myös Bretton Woods -instituutioiden toiminnan perustana. Uusliberalismin käsittely johtaa vastaamaan kysymykseen, onko sen aika globaalin kapitalismin kehityksessä ohi. Tämän jälkeen käyn läpi kehitysmaiden erityispiirteitä sekä kehityksen ideaalia, joka liittyy läheisesti pankin harjoittamaan politiikkaan. Pyrin avaamaan kehitykseen liittyviä arvoja, päämääriä ja minkälaisia sisältöjä se on viimeaikaisessa keskustelussa saanut. Tästä kappaleesta alkaen pyrin ottamaan mukaan pankin toiminnan ja siihen liittyvän kritiikin tarkastelua mukaan.

Kappaleessa viisi kuvaan kehityspolitiikan liittymistä globalisaation ja sen muotoutumisen historiallisen prosessia. Prosessin kuvaaminen on välttämätöntä sen ymmärtämiseksi, miksi ja miten instituutioista on muodostunut sellaisia, kuin ne nykyään ovat sekä siihen ja miksi köyhyyttä ei yrityksistä huolimatta ole saatu poistettua projektien ajoittaisista onnistumisista huolimatta. Aikanaan monet Euroopan maat, kuten Suomi ovat saaneet Maailmanpankilta rahoitusta, ja ovat sittemmin nousseet maailman rikkaimpien valtioiden joukkoon. Tuolloin lainanannossa sovellettiin tosin täysin erilaista politiikkaa kuin myöhemmin 1980- ja 90-luvuilla kehitysmaalle lainoja annettaessa. Aivan viimeisimpänä käänteenä voidaan pitää lainoihin liittyvän talouspoliittisten ehtojen hienoista löysentämistä, mikä voidaan nähdä oikeutettuna, mutta hitaahkona vastauksena edellisen,

1980- ja 90-luvun uusliberaalin kehityspolitiikan epäonnistumiseen sekä siitä johtuneeseen vuosikymmeniä kestäneeseen kritiikkiin. Nykyisen kritiikin valossa voidaan kuitenkin edelleen esittää pohdintoja siitä, onko nykyinenkään politiikka tehokkainta mahdollista tai ideologisesti väritettyä, ja seurataanko kehitysyhteistyössä kehitysmaiden kannalta oikeaa polkua. Erityisen tärkeää on myös selvittää, vaikuttaako instituutioiden politiikka köyhyyden rakenteellisiin syihin oikealla tavalla.

Esimerkkinä siitä, kuinka instituutioiden käyttämiä taloudellista ideologiaa on eri aikoina sovellettu kehitysmaihin, käytän Maailmanpankin ja IMF:n roolia Meksikon talouselämän liberalisaatiossa 80-luvulla. Liberalisaatio tapahtui tarkoitusta varten luotujen SAP-ohjelmien välityksellä, ja se herätti voimakkaan ristiriitaisia mielipiteitä. Esitän myös joitakin huomioita Meksikon talouden kehityksestä sen jälkeen, sillä Meksikon on esitetty sääntelyn purkamisen jälkeen palanneen osittain uudistuksia edeltäneeseen, taloutta säätelevään politiikkaan (Snyder 2001). Uusliberaalin politiikan otti käyttöön ensimmäisenä maana maailmassa Augusto Pinochetin johtama Chile, mutta Maailmanpankki tai IMF eivät olleet toteuttamassa reformeja, vaan ne tapahtuivat Pinochetin aloitteesta (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002). Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun uusliberaalin agendan mukaisia oppeja kokeiltiin käytännössä, mikä todennäköisesti auttoi ideologian leviämistä maailmanlaajuisesti ilmiöksi, ja todennäköisesti toimi myöhemmin kehityksen mallina myös Bretton Woods -instituutioille. PRSP-pohjaiset (Poverty Reduction Strategy Paper) lainat korvasivat SAP-ohjelmat (Structural Adjustment Program) 90-luvun lopussa, ja käyn viidennen kappaleen lopussa läpi niiden välisiä väitettyjä ja havaittuja eroja.

Yksittäisten projektien arvioiminen ei kuitenkaan ole helppo tehtävä johtuen niihin liittyvistä lukuisista tekijöistä, joista kaikki eivät ole suoraan instituutioiden rahoituksesta riippuvia (Williams 2008, 121-122). Aina ei ole aina helppoa sanoa, mitkä tekijät ovat riippuvaisia instituutioiden toiminnasta ja mitkä eivät: edistystä voi tapahtua Maailmanpankin toiminnan ansioista tai siitä huolimatta. Tulokset voivat olla ristiriitaisia ja jättää osan tavoitteista täyttämättä, eikä niitä voida täysin erottaa siitä, mitä olisi tapahtunut ilman pankin väliintuloa (esim. Turtiainen 2006). Projektit ja historialliset taustoitukset ovat vain havainnollistavia esimerkkejä tietynlaisen politiikan toiminnasta tietyssä ajassa ja kontekstissa, jotta olisi helpompi ymmärtää historiallista taustaa kuitenkin tekemättä niistä syvällistä analyysia tämän työn puitteissa: kohtalaisen

luotettavaa tietoa ja monipuolisia arviointeja kyseisistä projekteista on jo olemassa. Kappaleessa kuusi pyrin tuomaan pankin viimeaikaisen toiminnan konkreettisia linjauksia sekä sitä koskevan viimeaikaisen kritiikin vuoropuhelua johdonmukaisesti esille.

Maailmanpankin onnistumisen määrittely instituutiona sekä sen projektien arviointi ja sitä kautta sen olemassaolon oikeutus voi olla hyvinkin hankalaa. Se voi vaihdella riippuen sen toiminnan arvioinnin perustana käytetyistä arvoista, näkökulmasta, tavoitteista sekä mahdollisista poliittisista intresseistä. Kappaleessa seitsemän pyrin vetämään yhteen ne johtopäätökset globalisaation ja Maailmanpankin on tulevaisuudesta, ja pyrin vastaamaan kysymykseen, pystyykö Maailmanpankki legitimoimaan olemassaolonsa eräänä globalisaation johtavana instituutiona. Tarkastelen lähinnä suurten poliittisten linjojen muutoksia, sekä niiden vaikutusta käytännön rahoitustoimintaan, sillä kokonaisuutta on huomattavasti helpompi arvioida noin vuosikymmenen mittakaavassa. Instituutioiden politiikka sekä näkemys kehityksestä itsestään että sen toteuttamisesta on niiden 60-vuotisen olemassaolon aikana muuttunut useasti kulloisenkin poliittisen ilmapiirin mukaan, ja siihen vaikuttavat esimerkiksi eri maiden poliittiset voimasuhteet: Maailmanpankin pääjohtaja on aina yhdysvaltalainen ja IMF:n eurooppalainen, tosin nimityksen täytyy saada enemmistön hyväksyntä⁶⁷.

6 go.worldbank.org/VA8RR1BN41 - The World Bank – About Us

7 go.worldbank.org/1M3PFQQMD0 - About The World Bank

2. BRETTON WOODS -INSTITUUTTIOT

2.1 Historia ja nykypäivä

Yhdysvallat ja Iso-Britannia alkoivat toisen maailmansodan vielä ollessa käynnissä suunnitella uutta maailmantalouden järjestystä tilanteessa, jossa se oli sodan takia lähes kokonaan hajonnut. Vuonna 1944 perustettiin Bretton Woods -instituutiot eli Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankin ydin Kansainvälinen jälleenrakennus- ja kehitys pankki (IBRD) rahoittamaan sodanjälkeisen Euroopan jälleenrakennusta. Tarkoituksena oli luoda puitteet hyvinvointivaltion kasvulle, jotta sosialismi ja kommunismi eivät olisi saaneet liikaa kannatusta länsimaissa. Iso-Britannian pääneuvottelija John Maynard Keynes oli alun perin ehdottanut rahastoa, joka tekisi deflaationaarisen talouspolitiikan tarpeettomaksi. Nämä periaatteet kuitenkin hylättiin, ja IMF alkoi Yhdysvaltain vaatimuksesta asettaa lainoilleen talouspoliittisia ehtoja, jotka kiristyivät 70-luvulla entisestään. Keynes oli esittänyt vaatimuksen instituutioiden poliittisesta neutraaliudesta ja pluralismista, minkä mukaan ne eivät olisi saaneet omaksua mitään poliittista näkökantaa. Se kuitenkin johti uusliberalistisen politiikan omaksumiseen nimellisesti arvoneutraalina suuntauksena, minkä vuoksi instituutiot ovat virallisesti poliittisesti neutraaleja. (Patomäki & Teivainen 2003, 53-61.)

Toisen maailmansodan päättymisestä lähtien kansainvälisen talouden ohjausta säätelivät ajatukset valtiojohtoisesta ja suunnitelmallisesta kehityksestä. Viimeistään 1980-luvulla Bretton Woods -instituutiot kuitenkin alkoivat muuttaa politiikkaansa. Sekä Maailmanpankin että IMF:n uusliberaalin politiikan voidaan katsoa edustaneen markkinafundamentalistista Washingtonin konsensusta, jolla tarkoitetaan talouden liberalisoimista, yksityistämistä, verouudistuksia sekä julkisen hallinnon supistamista. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 43, 66.) Vaikka jotkin kirjoittajat, kuten Kiely (2007, 172) puhuvat post-Washingtonin konsensuksesta joka syntyi 1990-luvun loppupuolella kun Maailmanpankki siirsi fokustaan puhtaasta uusliberalismista institutionaalsiin reformeihin, tässä tutkimuksessa käytetään Washingtonin konsensusta tarkoittamaan molempia konsensuksia. Ne pohjautuvat viime kädessä samaan, uusliberalistiseen paradigmaan, ja suurimmat erot koskevat lähinnä lähestymistapaa uusliberaaleihin reformeihin (emt., 172, Targetti & Fracasso 2008, 86-87).

IMF:n toimialueena on periaatteessa ollut vastata makrotalouden kysymyksiin, kuten budjetti- ja kauppataaseongelmiin, kun taas Maailmanpankin tehtävänä oli vastata rakenteellisista seikoista, kuten rahankäytöstä ja työmarkkinoiden toiminnasta. Käytännössä kuitenkin IMF alkoi katsoa lähes kaiken yhteiskunnassa tapahtuvan vaikuttavan talouteen, jolloin se otti huomattavasti Maailmanpankkia vahvemman – ja vähemmän keskustelevan – roolin kehitysmaiden rakennesopeutusehtoja saneltaessa. (Stiglitz 2004, 43.) Maailmanpankin voidaan kuitenkin sanoa olevan profiloituneempi puhtaasti ylikansallisena kehitysyhteistyöjärjestönä kuin IMF, sillä Maailmanpankki myöntää lainoja ainoastaan kehitysmaille.

Virallisesti instituutioiden tehtävät siis poikkeavat hieman toisistaan, mutta niiden yhteisenä päämääränä on tukea ”kehitystä asiakasmaissaan investointiluotoilla ja ohjelmallisilla luotoilla sekä tutkimus- ja neuvonantotoiminnalla” ja näin ollen auttaa ”kehitysmaita vahvistamaan talouksiaan ja luomaan edellytyksiä kotimaiselle säästämislle ja investoinnille sekä ulkomaisille sijoituksille”. Näitä lainoja myönnetään keski- ja pienituloisiksi katsotuille maille. Lainat ovat lähes markkinakorkoisia, mutta niiden takaisinmaksuaika on tavallista pitempi. Ulkoasiainministeriön tuottaman tietopaketin mukaan maat saavat lisäksi usein lahjana neuvonta- ja tutkimusapua. (Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosasto 2002, 3-4.) Maailmanpankki ja IMF toimivat monilla aloilla yhteistyössä, kuten ylivelkaantuneiden maiden velanhoito-ohjelmissa (HIPC, MDRI). Niillä on myös yhteinen politiikka lainojen myöntämiseksi kehitysmaille⁸. Yhdenkään maan ei ole pakko nostaa Maailmanpankilta tai IMF:ltä lainaa, mutta köyhimmät maat – sekä jotkin länsimaat kriisien aikana – ovat tilanteessa, jossa ne eivät pysty lainaamaan rahaa yksityisiltä rahoitusmarkkinoilta, joten ne ovat pakotettuja myöntymään instituutioiden asettamiin ehtoihin. Kahdesta instituutiosta ainoastaan IMF lainaa rahaa teollisuusmaille, sillä Maailmanpankin bruttokansantuotteen yläraja lainojen saamiseksi on 6,000 dollaria henkeä kohti (Marshall 2008, 66).

2.2 Maailmanpankki

Maailmanpankin toiminta ”keskittyy köyhyyden vähentämiseen ja niin taloudellisesti, sosiaalisesti kuin ympäristönkin kannalta kestävän kehityksen edellytysten luomiseen”. Maailmanpankkiryhmä koostuu viidestä eri järjestöstä, joista Kansainvälinen

8 www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm - The IMF at a Glance

jälleenrakennus- ja kehitys pankki IBRD ja Kansainvälinen kehitys järjestö IDA muodostavat itse Maailmanpankin. Näillä järjestöillä on yhteinen henkilökunta mutta erilaiset toimintaperiaatteet. Sen lisäksi ryhmään kuuluvat Kansainvälinen rahoitusyhtiö IFC, Monenkeskinen Investointitakaustalaitos MIGA sekä Sijoituksia koskevien riitaisuuksien kansainvälinen ratkaisukeskus ICSID. Pankin tärkeimpiä päämääriä ovat jälleenrakennuksen rahoittaminen, kansainvälisen kaupan kasvattaminen, asiakasmaihin tehtävien investointien helpottaminen ja niiden budjetin tasapainottaminen, lainarahoitus sekä auttaa sotatilassa olleiden maiden talouksien muuttumisessa rauhanaikaiseksi. Tyypillisiksi toiminta-alueiksi määritellään mm. opetus- ja terveyssektorin rahoittaminen, työ kehitysmaiden velkojen helpottamiseksi, korruption vastainen toiminta sekä yhteistyö kansalaisyhteiskunnan parissa. (Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosasto 2002, 12; Koivusalo & Ollila 1996, 55.)

Maailmanpankin toiminnan mittasuhteet ovat valtavat, ja viimeisimpänä lukuna ilmoitettu lainananto on yltänyt noin 47 miljardiin dollariin⁹. Maailmanpankin tehtävää voi sanoa erittäin haastavaksi, sillä pelkän lainoituksen lisäksi se toimii useammalla sektorilla kuin mikään muu organisaatio; toisaalta toiminnan monimuotoisuus voi vaikeuttaa yhtenäisen strategisen vision luomista ja uhata päämäärien yhtenäisyyttä sekä mahdollisesti levittää sen resurssit liian laajalle alueelle. (Marshall 2008, 10-11, 22). Viimeisten 20 vuoden aikana Maailmanpankki on pyrkinyt laajentamaan näkemystään kehityksestä, mutta sen ainutlaatuinen asema asettaa sen alttiiksi itseriittoisuudelle ja saattaa tehdä kuuroksi keskustelulle vaihtoehdoista (emt., 22). Maailmanpankin ainutlaatuista asemaa kuvaa sen ”tiedon monopoli”, sillä mikään instituutio ei pysty kilpailemaan sen tuottaman tilastotiedon laadun ja määrän kanssa. Suurin osa datasta ei kuitenkaan ole julkista (Goldstone 2005, 101), vaikka pankki julkaiseekin suuren määrän raportteja vuosittain.

Maailmanpankki alkoi myöntää lainoja kehitysmaiden hankkeisiin Euroopan jälleenrakennuksen päätyttyä 1950-luvulla. 1970- ja 1980-luvuilla myös maailmanpankki alkoi IMF:n tapaan myöntää ehdollisia lainoja erilaisiin kehityshankkeisiin. Lainoja ehdollistettiin niin, että niiden saaminen edellytti deflaationaarisen talouspolitiikan omaksumista eli IMF:n määrittelemien rakennesopeutusohjelmien (SAP) hyväksymistä. Ohjelmiin kuului julkisen sektorin menojen leikkaaminen, valtion roolin heikentäminen markkinoiden säätelyssä sekä kaupan vapauttaminen ja valtionyritysten yksityistäminen (Patomäki & Teivainen 2003, 75-76). Kyse on merkittävästi ideologisesta murroksesta,

9 go.worldbank.org/LXTX3G2B00 - Projects & Lending

sillä länsimaat ja IMF itse olivat ennen 1970- ja 80-luvuilla tapahtunutta uusliberalismin nousua ajaneet Keynesiläistä talouspolitiikkaa, jossa valtion ja julkisen sektorin rooli talouden säätelyssä on huomattavasti merkittävämpi (Stiglitz 2004, 41). Muutoksen seurauksena lainoista ehtoineen tuli IMF:n politiikkaa täydentäviä. Ohjelmien tavoitteena on ollut vapauttaa veroja velkojen maksuun, jonka jälkeen kehitysmaat vapautuisivat velkataakastaan. Näitä periaatteita noudattaen tarkoitus on vähentää köyhyyttä sekä edistää maiden sisäistä kehitystä painottaen yksityisen sektorin roolia. (Turtiainen 2006, 4; Patomäki & Teivainen 2003, 55-56.)

Maailmanpankin suurin osakas on Yhdysvallat. Sen lisäksi myös Euroopan unioni voidaan nähdä toisena merkittävänä tekijänä Maailmanpankin suurena, mutta epäyhtenäisenä rahoittajana. EU:n lähestymistapa maailmantalouteen on yhtenevä Bretton Woods -instituutioiden kanssa, joskaan jäsenvaltioiden kahdenväliset neuvottelut eivät aina takaa täydellistä yhteneväisyyttä. (Holland 2002, 127-128). Outi Behm puhuu Brysselin konsensuksesta, joka Washingtonin konsensuksen tapaan ajaa uusliberaalia talouspolitiikkaa, kuten tullittomuutta EU:n jäsenmaiden sisällä sekä maailmanlaajuisen vapaakaupan ”harmonista kehitystä”. EU:n mukaan vapaakauppa on välttämätön ehto sekä köyhyyden hävittämiselle ja kehitykselle että velkataakan poistamiselle, joskin se myöntää, että kaikki maat eivät ole maailmantalouden integraatiota huolimatta tasa-arvoisessa asemassa maailmanmarkkinoille pääsyn suhteen. Siitä huolimatta EU on itsessään tullionioni, joka rajaa jäsenyytensä koskemaan vain tiettyjä valtioita ja näin ollen luo jo itsessään eräänlaisen maailmantaloudellisen etujärjestön. Vapaakaupan eduista puhumisesta huolimatta kolmansien maiden tuotteilla ei aina ole vapaata pääsyä EU:n markkinoille, mutta siitä huolimatta ne joutuvat kilpailemaan EU:n kanssa esimerkiksi maataloustuotteiden alalla. (Behm, 2005, 67-71.)

Karkeasti jaotellen pankkiin kohdistuva kritiikki voidaan jakaa sen tarpeellisuutta, legitimaatiota sekä tehokkuutta koskeviin kysymyksiin. Pankin tarpeellisuus on usein kyseenalaistettu pankin kyvyttömyydellä vastata keskituloisten maiden tarpeisiin sekä yksityisten pääomien ylivertaisuuteen vedoten. Legitimaatiokysymys taas koskee sitä, kenen etuja pankin katsotaan viime kädessä ajavan ja kenen ehdoilla, kun taas tehokkuuskysymykset koskevat yksinkertaisesti pankin kykyä vähentää köyhyyttä. Ongelmien on väitetty johtuvan pankin liian hitaasta uudistumisesta globaalissa maailmassa. (Birdsall 2007, 52-53, 57-58.) Sekä maailmanpankki että IMF ovat voittoa

tavoittelevia rahoituslaitoksia, eivätkä kritiikin mukaan näin ollen uskottavasti voi edustaa kehitysmaiden etuja. Maailmanpankin lainarahoituksesta 90% on peräisin yksityisiltä markkinoilta ja ainoastaan 10% koostuu valtioiden rahoitusosuuksista (Koivusalo & Ollila 1996, 57). Maailmanpankin mukaan sen tekemä voitto käytetään pääasiassa humanitaariseen toimintaan¹⁰.

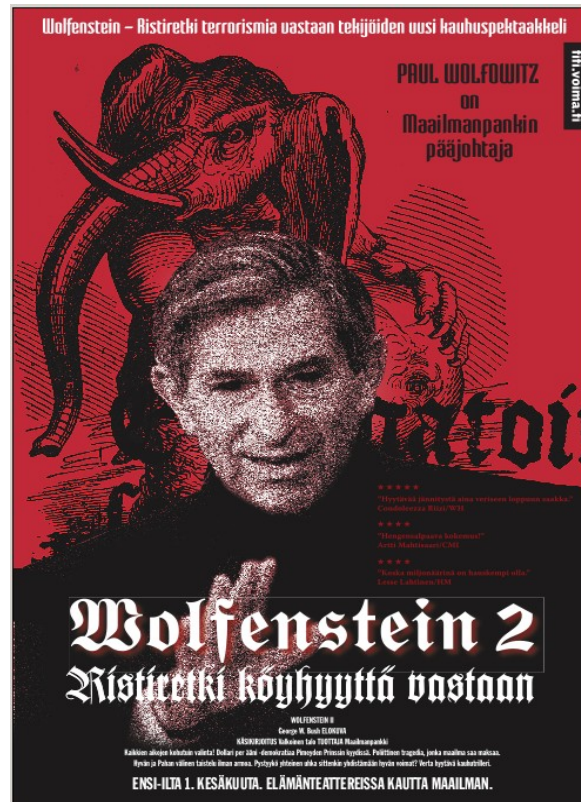
Instituutioita on arvosteltu epädemokraattisuudesta, sillä esimerkiksi Yhdysvallat yksin pystyy ääniosuudellaan kaatamaan muutosehdotukset: Yhdysvaltain ääniosuus on 17%, mutta monien tärkeiden päätösten läpivienti edellyttää 85% ääniosuutta. Instituutioiden on väitetty ohjaavan useiden maiden talouspolitiikkaa ohi kansallisen suvereeniuden, sillä instituutioiden toimintatapojen muuttaminen sisältä käsin niiden epädemokraattisuuden takia on hyvin vaikeaa, eikä nykyinen järjestely tarjoa riittävästi vaikutusmahdollisuuksia köyhille maille. (Patomäki & Teivainen 2003, 57, 78-79). Kritiikkiin on vastattu esimerkiksi siten, että rahoituslaitokset saattaisivat menettää ensiluokkaisen luottokelpoisuutensa, jos äänimäärä ei jakautuisi taloudellisen vastuun mukaan (Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosasto 2002, 6). Kuitenkin esimerkiksi Euroopan komission entinen puheenjohtaja Romani Prodi on julkisesti vaatinut Bretton Woods -instituutioiden demokratisoimista niiden toiminnan legitimaation lisäämiseksi (Behm 2005, 69-70).

Maailmanpankin pääjohtajalla on perinteisesti ollut paljon valtaa instituution fokuksen ja toimenkuvan muokkaamiseen (Marshall 2008, 31). Pankin nykyinen pääjohtaja on ollut vuodesta 2007 Robert Zollicke, joka ennen virkaansa astumista 2001 - 2005 Yhdysvaltain kaupallisena edustajana. Tuona aikana hän vaikutti voimakkaasti vapaakaupan puolesta kaikilla tasoilla¹¹. Hänen edeltäjänsä Paul Wolfowitz (virassa 2005 - 2007) joutui eroamaan tehtävistään järjestettyään naisystävälleen sääntöjen vastaisen palkankorotuksen. Ennen nimitystään virkaan hän oli toiminut Yhdysvaltain varapuolustusministerinä, jolloin hän tuli tunnetuksi yhtenä Irakin sodan arkkitehteistä. Vuonna 1992 hän oli muotoilemassa ”Bushin doktriinia”, jonka perustui Yhdysvaltain strategisten etujen aktiiviseen puolustamiseen maailmalla sotilaallisin keinoin (Hiatt 2007, 28). Wolfowitz ei onnistunut tehtävässään vakuuttaa olevansa muuttanut Yhdysvaltain intressejä ajavasta virkamiehestä neutraalin, kansainvälisen kehitysjärjestön johtajaksi, mikä yhdistettynä korruptioskandaaliin ja huonosti toteutettuun korruption vastaiseen taisteluun vahingoitti

¹⁰ go.worldbank.org/1M3PEQOMD0 - About The World Bank

¹¹ go.worldbank.org/IHDUWCAI20 - The World Bank – Biography

pankin uskottavuutta (Marshall 2008, 57). Molemmat johtajat kuuluivat konservatiiviseen, Yhdysvaltain globaalia johtajuutta ajaneeseen, uuskonservatiiviseen Project for the New American Century -järjestöön, jonka tavoitteisiin kuuluivat Yhdysvaltain sotilasmenojen lisääminen sekä ”reaganilaisten” arvojen edistäminen¹².

Kuva 1. Erään lehden näkemys Wolfowitzista.

2.3 IMF

Toinen tärkeä toimija globaaleilla rahoitusmarkkinoilla on Kansainvälinen valuuttarahasto IMF, jonka perustaminen oli Bretton Woods -neuvottelujen ensisijainen päämäärä. IMF:n tehtävänä oli alun perin auttaa jäsenmaitaan ”lyhytkestoisissa maksutaseongelmissa” sekä edistää maiden välistä rahapoliittista yhteistyötä yhteisten sääntöjen avulla, mutta instituution täsmällisestä tehtävästä on väitelty sen perustamisesta lähtien (Patomäki & Teivanen 2003, 64; Dicken 2007, 529.) Taustalla vaikutti halu välttää 1930-luvun laman kaltaisten tapahtumien uusiutuminen¹³. IMF:n - samoin kuin Maailmanpankin - tehtävät

¹² www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm - Statement of Principles

¹³ www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm - The IMF at a Glance

muuttuivat viimeistään 1971, kun Yhdysvallat irrotti dollarin kultakannasta. Maailmanlaajuisesta kiinteäkursisjärjestelmästä luovuttiin, ja IMF:n tehtäväksi tuli kansainvälisen valuuttavakauden hoitaminen. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 42-43.) Sen lisäksi IMF:n virallisiin tehtäviin kuuluvat Maailmanpankin tavoin talouskasvun edistäminen, köyhyyden vähentäminen sekä rahoituskriisien hoito¹⁴. Vastapainona Maailmanpankin yhdysvaltalaiselle presidentille on IMF:n pääjohtaja aina ollut eurooppalainen.

Keynesiläisen ali- ja ylijäämän tasapainoteorian pohjalta on esitetty, että juuri IMF alkoi siirtää alijäämäisen talouden sopeuttamisen vastuun kehitysmaille. Näin se tosiasiasa heikensi niiden taloudellisen kehityksen mahdollisuuksia, sillä syyt alijäämäiseen talouteen voivat olla systemaattisia ja hallitusten toimista riippumattomia. Siitä huolimatta IMF vaati maita omaksumaan deflationaarisen talouspolitiikan, mikä on monesti johtanut kehitysmaille epäedullisiin seurauksiin sekä aiheuttanut poliittista levottomuutta. Kuten Maailmanpankin niin myös IMF:n rakenne on epädemokraattinen, sillä päätösvalta jakaantuu dollari ja ääni -periaatteella, ja mahdollistaa siten Yhdysvaltojen tehokkaan veto-oikeuden IMF:n päätöksiin. Kehitysmaiden äänivalta jää vähäiseksi, eivätkä pienistä maista kootut ääniryhmät edusta mitään yhtenäistä politiikkaa tai maantieteellistä aluetta. Näin ollen länsimaat voivat valita IMF:n johtoon sellaista henkilökuntaa, joka kannattaa uusliberaalia talouspolitiikkaa; siitä poikkeaminen voi aiheuttaa arvostelua IMF:n taholta, jonka avusta monet kehitysmaat ovat riippuvaisia. (Patomäki & Teivainen 2003, 55-60.)

Kehitysmaiden äänimääriin on IMF:ssä huhtikuussa 2008 tehty muutoksia, mikä on kohentanut huomattavasti monien nousevien talouksien, kuten Kiinana ja Meksikon asemaa järjestössä. Siitä huolimatta esimerkiksi Italian ja Kiinan äänivalta järjestössä ei poikkea merkittävästi toisistaan, sillä Italialla on 3,25% ja Kiinalla 3.72% äänivallasta. Yhdysvaltain osuus on ylivoimaisesti suurin 17.09% prosentilla, mikä on enemmän kuin Aasian valtioilla yhteensä (11.5%). Äänimäärän muutos vaatii 85% enemmistön, joten Yhdysvallat on päätöksiä tehtäessä aina vaa'ankieliasemassa¹⁵¹⁶¹⁷. Äänimäärät perustuvat pitkälti SDR (Special Drawing Rights) määriin, joka määrittää maiden suhteellisen oikeuden valuuttakoriin, josta SDR koostuu.

14 www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm - The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF)

15 www.imf.org/external/np/exr/ib/2007/041307.htm - Reform of IMF Quotas and Voice: Responding to Changes in the Global Economy

16 www.imf.org/external/np/exr/facts/quotas.htm - Factsheet – IMF Quotas

17 www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm - IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors

Bretton Woods -valuuttajärjestelmän romuttamisen jälkeen SDR:n tärkein tehtävä on ollut määrittää maiden suhteellinen äänioikeus IMF:ssä. Niitä ei tosin ole enää jaettu vuoden 1981, koska Yhdysvallat on estänyt sen vetollaan 11 vuoden ajan, vaikka sen jälkeen IMF:ään on liittynyt n. 40 maata¹⁸. Näin ollen äänimäärät eivät edelleenkään vastaa talouksien absoluuttisia suhteita siinäkin tapauksessa, että väestön kokoa ei huomioitaisi. Voidaan kuitenkin olettaa, että ei-demokraattiset hallitukset ovat alttiimpia käyttämään äänivaltaansa poliittisiin tarkoituksiin. IMF:ää on syytetty myös läpinäkyvyyden puutteesta, sillä sen ohjelmat eivät ole julkisia eikä IMF ole käytännössä vastuussa hallituksille, mikä vaikeuttaa ulkopuolisen arvioinnin toteuttamista (Nayyark & Court 2002, 14).

Tärkeä vaihe IMF:n ja Maailmanpankin kehitysmaiden rahoittajina tapahtui vuonna 1999, kun osaksi IMF:n toimintaohjelmaa perustettiin The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF) auttamaan kaikkein köyhimpiä maita. Vastoin aiempaa politiikkaa, PRGF:n myöntämät lainat sallivat suuremmat julkisen sektorin kulutuksen kuin perinteiset lainat. Ohjelman tavoitteena on ottaa maiden omat prioriteetit paremmin huomioon, kunhan budjettitasapaino ja makrotaloudellinen vakaus säilyvät. Myös suurempaa valtion roolia talouselämässä kannustetaan. Tämän lisäksi erilaiset markkinahäiriöt pyritään ottamaan paremmin huomioon joustamalla lainaehdoissa poikkeuksellisissa tilanteissa. Lainojen myöntäminen perustuu maiden itsensä laatimiin suunnitelmiin [Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP)] jotka hyväksytetään IMF:n ja Maailmanpankin hallituksissa.

Ohjelmien tavoitteena on tiiviimpi yhteistyö paikallisten hallitusten sekä kansalaisjärjestöjen kanssa. Näin voidaan toteuttaa politiikkaa, joka ottaa paremmin huomioon eri maiden erilaiset kasvua ja köyhyyden vähentämistä koskevat prioriteetit huomioon. Lainojen korkotaso on poikkeuksellisen alhainen, vain 0,5% vuodessa, tosin näihin lainoihin ovat oikeutettuja ainoastaan maat, joiden bkt henkeä kohden on alle 1.950\$ vuodessa. (WWW5.) IMF:n politiikkaan, kuten myös PRSP-ohjelmien periaatteisiin, kuuluu tärkeänä osana hyvän hallinnon periaatteiden vahvistaminen sekä alhaisen inflaatiotason säilyttäminen.

18 www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm - Factsheet - Special Drawing Rights (SDRs)

3. GLOBALISAATIO JA GLOBAALIT MARKKINAT

3.1 Globalisaatio tänään?

Koska Bretton Woods -instituutiot ovat globaaleja toimijoita ja niiden toiminta on vahvasti sidoksissa taloudelliseen globalisaatioon, on syytä selvittää hieman nykymuotoisen globalisaation taustoja ja globaalien markkinoiden kehitystä. Nykymuotoinen globalisaatio on prosessi, jonka syntyjuuret voidaan jäljittää ainakin 1800-luvun lopulle asti, mutta joka on viimeaikaisen teknologisen kehityksen ja markkinoiden vapauttamisen myötä kiihtynyt 1950-luvulta alkaen (Nayyar & Court 2002, 4). Globalisaation keskeinen ajatus on, että monia kysymyksiä ei voida enää käsitellä kansallisvaltioiden tasolla vaan näkökulma on maailmanlaajuinen. Kansallisvaltioiden on myös katsottu heikentyneen ja menettäneen valtaansa perinteisillä kansallisen politiikan alueilla niin, että osa kansallisesta päätäntävallasta on siirtynyt kansainvälisille organisaatioille ja kansainväliselle pääomalle. (Sklair 2002, 29; Smart 2003, 43.) Tällöin on vaarana, että kansalliset hallitukset uhkaavat marginalisoitua ja menettävät legitimaatiotaan globaalien instituutioiden hyväksi. Erityisen suuri riski se on kehitysmaille, joiden institutionaaliset puitteet ovat usein kehittymättömät. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 58, 100.) Toisaalta Dickenin (2007, 173-174) mukaan kansallisvaltio on edelleen merkittävin toimija taloudessa, eikä tilanne hänen mukaansa ole muuttumassa lähitulevaisuudessa. Kaikilla valtiolla on edelleenkin valtaa vaikuttaa markkinoiden toimintaan tavalla, jota ei muilla valtakeskittymillä ole. On kuitenkin jossain määrin kyseenalaista, voidaanko kaikilla kehitysmaille katsoa olevan yhdenvertaiset mahdollisuudet vaikuttaa talouspolitiikkansa sisältöön esimerkiksi Bretton Woods -instituutioiden harjoittaman ulkoisen painostuksen vuoksi.

Jan Scholten mukaan globalisaatiolla tarkoitetaan kansainvälistymistä eli kansainvälisen vaihdon ja keskinäisen riippuvuuden kasvua, liberalisaatiota eli kansainvälisen kaupan esteiden poistoa, universalisaatiota eli ideoiden leviämistä, modernisaatiota tai länsimaistumista eli kulttuuristen rakenteiden leviämistä muualle maailmaan sekä alueiden merkityksen muuttuminen niin, että sosiaalinen tila ei ole niistä enää täysin riippuvainen. Hänen mukaansa globalisaatio voidaan nähdä joko faktana, yhtenä kehityssuuntana muiden joukossa tai silkkana myyttinä. (Scholte 2000, 15-17). Dicken puolestaan jakaa globalisaatiokeskusten hyperglobalisteihin sekä skeptikoihin. Hyperglobalistit uskovat

kansallisvaltioiden rajojen menettäneen merkityksensä. Kulttuurit ja kulutustottumukset yhdenmukaistuvat, eikä valtioiden käsitteleminen erillisinä yksikköinä ole enää mielekästä. Tämänäköisessä täydellisessä globalisaatiossa aika ja paikka menettäisivät merkityksensä. Uusliberalistisessa katsantokannassa täydellinen globalisaatio nähtäisiin tavoitteena, joka takaisi ihmisten hyvinvoinnin, kun taas vasemmistolaiset globalisaation vastustajat katsovat sen hyödyttävän vain harvoja ja kasvattavan epätasa-arvoa. (Dicken 2007, 5-8.) Ongelmien voidaan nähdä kuitenkin olevan globalisaation hallinnan ongelmissa eikä itse globalisaatiossa. (esim. Stiglitz 2002.)

Dicken ei kuitenkaan itse usko hyperglobalisaation toteutumiseen sellaisenaan. Skeptikot puolestaan eivät pidä tilannetta mitenkään merkittävästi poikkeavana aikaisemmasta, ennen ensimmäistä maailmansotaa tapahtuneesta globalisaatioprosessista: itse asiassa ihmisten suhteellinen liikkuvuus maiden välillä on jopa vähäisempää kuin tuona aikana. Dicken esittää muutoksen olevan laadullinen eikä ainoastaan määrällinen – tärkeää hänen mukaansa on se, missä ja miten palveluiden ja hyödykkeiden tuotanto, jako ja kulutus tapahtuvat. (emt., 5-8.) Bob Jessopin mukaan globalisaatio ei ole täysin suoraviivainen vaan monenkeskinen prosessi, jossa taloudelliset ja Yhdysvaltain asemaa määräävänä kansallisvaltiona korostavat näkemykset ovat saaneet suhteettoman paljon huomiota (Jessop 2004, 1-6). Osa teoreetikoista taas näkee globalisaation ja globaalin kapitalismin Yhdysvaltain johtamana modernina imperialismina (ks. esim. Kiely 2007).

Globalisaation on väitetty homogeenisoivan kulttuuria maailmanlaajuisesti, mutta vastakkaisiakin katsantokantoja on esitetty. Joidenkin teoreetikoiden mukaan alueiden merkitys kasvaa huomattavasti kansallisvaltioihin nähden; tällöin puhutaan alueellistumisesta. Globalisaatio ja alueellistuminen eivät kuitenkaan olisi vastakkaisia, vaan toisiaan tukevia voimia. Näin taloudellinen toimeliaisuus kasautuisi tietyille alueille, jotka ovat toisistaan riippuvaisia. Osa alueista jäisi väistämättä periferiaan, jopa niin paljon, että osa valtioista joutuu mainostamaan itseään lehdistössä hyvänä investointikohteena. Valtioista on tullut ikään kuin ”liian suuria pienille asioille ja liian pieniä suurille”. (Bagnasco et al. 2001, 231-237; Kauppinen, 2008a.) Globalisaatioon liittyy myös voimakas keskittymistendenssi, sillä alueellisesti maailman bruttokansantuotteesta puolet tuotetaan pinta-alalla, joka vastaa 1,5 % maapallon maapinta-alasta (Maailmanpankki 2009a, 105).

Globalisaatioon liittyy vahvasti länsimaisten instituutioiden, kuten tehtaiden, koulutuksen ja armeijan siirtyminen kolmansiin maihin. Maailmassa ei enää ole juurikaan ”koskemattomia” kulttuureja, vaan länsimainen valtiomuotoinen elämäntapa on levinnyt niin, että lähes jokainen maa-alue kuuluu jollekin valtiolle. Alkuperäisten kulttuurien katoaminen ei kuitenkaan tapahdu hetkessä. (Goldthorpe 1984, 1-2.) Toisen maailmansodan jälkeen kehitysmaiden köyhyys ikään kuin ”löydettiin”. Sota köyhyyttä vastaan nousi tärkeäksi prioriteetiksi esimerkiksi YK:n yleiskokouksissa. Sitä ennen köyhyyttä ei kehitysmaissa nähty ongelmana, sillä paikallisten ei katsottu olevan kykeneviä nostamaan elintasoaan. (Escobar 1994, 21-22.) Siitä lähtien kehitys nähtiin pitkään evolutiivisena prosessina ja sen analyysi tapahtui valtioiden tasolla.

Kehityksen suunnan katsottiin olevan siirtyminen perinteisestä moderniin eli modernisaatio. Sen malliksi ei noussut yhteistyö paikallisella tasolla, vaan alkuperäisen kulttuurin korvaaminen ekonomistisella eli moderniin taloustieteeseen painottuvalla kehitysmallilla¹⁹. Koska kaikki maat eivät olleet samalla kehitysasteella, alettiin yleisesti ajatella että syynä olivat kehitystä haittaavat ongelmat, kuten maanomistuksen epätasainen jakautuminen. Näiden esteiden poistamisesta tuli sittemmin tärkeä tehtävä Bretton Woods -instituutioille. Kaikentyyppisten kaupan esteiden purku sekä vapaakaupan edistäminen on tärkeä osa globalisaatiota, etenkin sen taloudellista puolta. Yleensä globalisaatiossa tavaroiden ja teollisuustuotteiden vapaa liikkuvuus on painottunut huomattavasti ihmisten vapaata liikkuvuutta enemmän, minkä lisäksi kehitysmaat ovat taipuvaisia aivovuotoon (Targetti & Fracasso 2008, 111-115).

Globalisaatiosta puhuttaessa voidaan mainita erikseen kvantitatiiviset muutokset, jotka liittyvät kansainvälistymiseen ja taloudellisen toiminnan määrälliseen kasvuun sekä alueelliseen leviämiseen. Toisekseen mainittakoon kvalitatiiviset muutokset, jotka liittyvät globalisaation luonteeseen eli siihen, kuinka talous integroituu alueellisella tasolla yhdeksi maailmanlaajuiseksi verkostoksi. Spekulaation ja muihin kansainvälisiin rahavirtoihin liittyvät seikat eivät kuitenkaan aina ole kytköksissä reaalityönteeseen ja liikkuvatkin huomattavasti sitä nopeammin; ilmiötä voidaan pitää sekä syynä globaalien taloudellisten tilalautuvuuksien muuttumiseen että sen seurauksena. (Vanolo 2006, 25-27.)

19 Kehityksen määrittelystä ja II maailmansodan jälkeisestä historiasta tarkemmin esim. Escobar 1994.

3.2 Epäsymmetrisen prosessin ongelmia

Globalisaatio vaikuttaa tavalla tai toisella lähes jokaiseen maahan, mutta prosessi on epäsymmetrinen. Aiemmin esitetty demokratiavaje sekä kaupan vapauttamisen vaikutus kehitysmaan taloudelliseen tilanteeseen voi olla valtava, mutta vaikutussuhde ei usein ole molemminpuolinen. Osa maiden sisäisestä päätäntävallasta – kuten osin sosiaali- ja talouspolitiikka – on siirtynyt kansainvälisten organisaatioiden haltuun. (Khor 2001, 7-11.) Näin kehitysmaat eivät aina pääse päättämään itseään koskevista asioista, sillä niiden on osallistuttava globaaleille markkinoille länsimaiden määrittelemillä ehdoilla, eivätkä ne voi jäädä niiden ulkopuolellekaan. Länsimaat harjoittavat laajamittaisia, vapaata kilpailua vääristäviä maataloustukia, joiden seurauksena Euroopasta tuotu ruoka saattaa maksaa jopa kolminkertaisesti paikallisesti tuotettua enemmän, mikä yhdistettynä vaatimukseen tuontitullien purkamisesta voi olla tuhoisaa kehitysmaiden kilpailukyvyttömälle maataloudelle. Sen lisäksi ne asettavat monille kehitysmaiden vientiartikkeleille – kuten puuvillalle ja sokerille – tuontitulleja. Länsimaat ja kehitysmaat eivät toimi globaaleilla markkinoilla tasa-arvoisina toimijoina. Globalisaation hyödyt ja haitat ovat siis monella tapaa epätasaisesti jakautuneet. (emt. 16-17; Nieuwenhuys 2006, 67; Hiatt 2007, 22.) Vanolon (2006, 32-33) mukaan globalisaation ongelma ei niinkään ole taloudellinen globalisaatio, vaan globalisaation puute muilla aloilla, kuten globaalin hallinnan puute ja kyvyttömyys oikaista jo syntyneitä vääristymiä.

Taloudellisen menestyksen ei kuitenkaan ajatella olevan mahdollinen ilman globalisaatiota, mikä näkyy myös Bretton Woods -instituutioiden politiikassa: niiden edustaman katsantokannan mukaan kaikki valtiot ovat muodollisesti tasa-arvoisia, itsenäisiä ja suvereneja valtioita, jotka osallistuvat globalisaatioon vain koska se on niiden omien etujen mukaista. Eettinen, ympäristöpolitiikka ja taloudellinen päätäntävalta tulee jättää markkinoiden ratkaistavaksi. Täydellisen kilpailun markkinoiden tulisi myös taata vakaus. Tätä näkemystä voidaan kuitenkin kritisoida sillä, että eri maiden materiaaliset resurssit – ja sitä kautta taloudellinen ja poliittinen vaikutusvalta – ovat epätasaisesti jakautuneet. Koska yksikään maa ei kykene tuottamaan kaikkia tarvittavia raaka-aineita ja teollisuustuotteita, ovat maat riippuvaisia toisistaan – ainoastaan riippuvuuden aste ja muoto vaihtelee. Täydellinen suvereniteetti ei tältä pohjalta siis olisi nykymaailmassa enää mahdollinen. (Nieuwenhuys 2006, 65-66.)

Kaikki maat eivät ole lähteneet globalisaatioon mukaan samoista lähtökohdista. Monia kehitysmaita painaa kehityksen alhaisempi lähtötaso ja kolonialistinen historia, eivätkä ne ole pystyneet organisoitumaan tehokkaaksi vastavoimaksi suuria kansainvälisiä organisaatioita vastaan (Khor 2001, 20-23). Monissa maissa jopa satavuotinen kolonialistinen historia jätti jälkeensä kehittymättömän teollisuuden ja hallinnon. Siirtomaavallat olivat usein keskittyneet enemmän halpojen raaka-aineiden hankintaan kuin kehitysmaiden sosiaalisten olojen ja talouden monipuoliseen kehittämiseen. Se on puolestaan johtanut monissa kehitysmaissa sosiaalisten levottomuuksien ja demokraattisten instituutioiden heikkouden takia demokraattisten hallitusten kaatumiseen ja niiden korvautumiseen usein korruptoituneilla diktatuureilla tai johtanut sisällissotien kierteeseen. Näin ollen kehitys kohti modernia, teollista kapitalismia kohti on lähtenyt useissa kehitysmaissa liikkeelle myöhään pohjautuen kolonialismin ja myöhemmin dekolonisaation jälkeensä jättämiin rakenteisiin. Se on etenkin Afrikassa estänyt toimivien valtiarakenteiden muodostumisen: autoritäärinen, siirtomaa-ajoilta peräisin olevat valtarakenteet ovat yhdistyneet instituutioiden moderniin keskittymiseen ja esimoderniin hajautuneisuuteen. (Vanolo 2006, 12, 38; Kiely 2007, 182-183.)

Hiatt esittää, että vielä 1950-luvulla länsimaat yrittivät pitää siirtomaita hallinnassaan, jotta niistä raaka-aineineen tulisi toisen maailmansodan tuhojen maksajia jotteivät ne siirtyisi kommunistiseen leiriin. Maiden yritykset itsenäistyä ja kansallistaa länsimaiden omaisuutta johtivat useisiin sotilaallisiin kriiseihin, kuten Suezin kriisiin 1956. Hänen mukaansa siirtomaiden itsenäistyttyä länsimaat halusivat varmistaa pääsyn niiden sisämarkkinoille sekä sitoa ne taloudellisesti ja poliittisesti länsileiriin estämällä niiden itsenäinen taloudellinen kehitys. Tässä tehtävässä länsimaiden myöntämällä lainoilla tulisi olemaan keskeinen rooli suuren osan rahoista virratessa lopuksi kehitysmaiden korruptoituneelle eliitille. Hallinnan muuttuivat näin sotilaallisista taloudellisiin, suorista epäsuoriin. Hiatt kirjoittaa, että hallitsemalla rahavirtoja länsimaat ja Bretton Woods -instituutiot pystyvät säilyttämään status quon ja epätasa-arvoisen globalisaatiokehityksen, ja jatkavat edelleen korruptoituneiden hallitusten tukemista myöntämällä lainoja huonosti suunniteltuja projekteja varten. (Hiatt 2007, 14-19, 23.)

Keskusta-periferia -jako, joka on mm. uusmarxilaisuuden piirissä syntyneen riippuvuusteorian tapa kuvata kehittyneiden ja teollistuvien maiden suhdetta, on antanut pohjaa väitteelle, jonka mukaan sekä kehitysmaiden sisäiset että eri maiden väliset

riippuvuussuhteet ja sitä myöten globalisaation kehittyminen pohjautuisivat pitkälti siirtomaa-aikana luotuihin rakenteisiin. Taloudellisiksi keskuksiksi ovat nousseet juuri kehitysmaihin perustetut siirtomaakaupungit, joiden ympärille raaka-aineiden hankinta on keskittynyt. Tämä on tapahtunut hajottamalla alkuperäinen taloudellinen järjestelmä ja korvaamalla se täysin uudentlaisilla verkostoilla. Perinteisestä hyödykkeiden suljetusta kiertokulusta alettiin ottaa huomattava osa maailmanmarkkinoita varten. Vielä dekolonisaation aikana painotettiin siirtomaakaupunkien tärkeyttä, mikä sittemmin on johtanut taloudellisten keskusten eli siirtomaakaupunkien ja niitä periferian väliseen epäsymmetriseen riippuvuuteen sekä vastaavanlaiseen riippuvuuteen länsimaiden sekä kehitysmaiden välillä. Näihin keskuksiin syntynyt poliittinen eliitti käyttää usein talouden yksipuolista rakennetta omiin tarkoituksiinsa. Teorian pohjalta epätasa-arvoinen riippuvuus olisi siis välttämätön vaihe raaka-ainepohjaisten talouksien kehityksessä. (Vanolo 2006, 38-41.)

3.3 Globaalit markkinat ja kehitysmaat

Maailmantalouden yhdentymisen indikaattoreina käytetään usein kansainvälisen kaupan ja pääomaliikkeiden kasvua. Maailmankaupan volyymi on kasvanut ainakin vuodesta 1820 nopeammin kuin tuotanto. Maiden omavaraisuudessa on kuitenkin huomattavia eroja: ne maat, joiden BKT:sta maailmankaupan osuus on alle 15% vastaavat lähes puolesta maailman kokonaistuotannosta. (Romppanen 2004, 1-2.) Maailmankaupan avautumista on kuitenkin yleisesti pidetty hyödyllisenä prosessina, sillä markkinoiden laajentumisen katsotaan hyödyttävän yrityksiä sekä niitä maita, jotka ovat onnistuneet hyötymään globalisaatiota, kuten Kiina. Yritysten hajauttaessa toimintojaan sekä pääomaansa ei ole enää selvää, kenen eduksi yritysten toiminnan kannattavuuden kasvu koituu, sillä köyhyyttä se ei ole kyennyt poistamaan. Tuotannon keskimäärin verrattain alhainen suhde maailmankauppaan antaa kuitenkin kaupalle vielä huomattavasti varaa laajentua: suurin osa kaupasta tapahtuu edelleen vapaatalousalueiden, kuten NAFTA:n ja EU:n sekä rikkaiden maiden välillä. (emt., 12-14; Kort 2006, 106.) Köyhät maat ovat itse asiassa rikkaisiin maihin nähden nettoviejiä hyvin suurella marginaalilla myös maataloustuotteiden osalta. Näin ollen ne joutuvat kantamaan länsimaiden sijaan tuotannosta ja viennistä johtuvia hyvinkin raskaita ympäristövaikutuksia, mikä voidaan nähdä yhtenä vapaakauppaan liittyvänä rakenteellisena ongelmana. Lisäksi harvoin vientituotteisiin

erikoistuminen rasittaa maan luonnonvaroja ja on näin ollen lyhytnäköistä politiikkaa, jos samalla ei investoida talouden rakenteelliseen kehittämiseen. (Andersson 2004, 173-175.)

Taloudelliseen globalisaatioon kuuluu kehittyvien maiden integroiminen osaksi maailmantaloutta, missä Bretton Woods -instituutioilla on merkittävä rooli. Kehittyvien maiden saaminen mukaan talouden integraatioon on globaalin talouden kannalta erittäin tärkeää, sillä suurin osa maailman väestöstä ja luonnonvaroista sijaitsee näissä maissa. Uudistuksia perustellaan sillä, etteivät maiden heikot institutionaaliset puitteet kestä maailmantalouteen liittymistä ennen uudistuksia, jotka liittyvät vahvasti juuri Washingtonin konsensukseen. Toisaalta koska avoin talous on alettu nähdä ylivoimaisena säänneltyyn talouteen nähden, kansalliset hallitukset ovat menettäneet legitimaatiovaltaansa globaalille integraatiopolitiikalle, jota Bretton Woods -instituutiot myös osaltaan edustavat. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 65-66, 105.) Bretton Woods -instituutioiden tärkeimpiin tehtäviin kuuluu globaalien markkinoiden avaaminen ja vapaakaupan laajentaminen ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä.

Kaikki kehitysmaat eivät ole pystyneet hyötymään maailmantalouden integraatiosta, sillä 1990-luvun alussa ainoastaan 11 kehitysmaata vastasi 66% kehitysmaiden viennistä ja 66% kehitysmaihin suuntautuneista investoinneista kohdistui näihin valtioihin (Khor 2001, 20). Ne valtiot, jotka eivät halunneet tai pystyneet osallistumaan globalisaatioon, kokivat negatiivista talouskasvua 90-luvun ajan. Näissä maissa asuu noin 2 miljardia ihmistä. Sen sijaan keskituloiset kehitysmaat, joilla on ollut voimavaroja hyödyntää globalisaatiota, ovat kasvaneet prosentuaalisesti jopa länsimaita voimakkaammin. (Maailmanpankki 2002, 5.) Maailmanpankin mukaan muutkin indikaattorit osoittavat globalisoituvien kehitysmaiden voivan paremmin kuin globalisaation ulkopuolelle jättäytyvät (emt, 35), tosin pelkästään Itä-Aasian menestys vaikuttaa keskiarvoon huomattavasti. On myös huomioitava, että alhaisen BKT:n takia absoluuttinen kasvu on paljon pienempää verrattain suurista kasvuprosenteista huolimatta. Kehitysmaat ovat myös jääneet huomattavan paljon jälkeen nk. tietotalouden saralla, eivätkä juurikaan panosta tutkimustyöhön muutamia Itä-Aasian nousevia, dynaamisia talouksia lukuun ottamatta (Vanolo 2006, 30-31).

Suorien ulkomaisten investointien (FDI), joita pidetään taloudellisen kasvun edellytyksenä, määrä kehitysmaissa on kasvanut tasaisesti. Siitä huolimatta köyhimpiin maihin investoitiin vuonna 2001 yhteensä vain noin 6,5% siitä, mitä kaikkein rikkaimpiin maihin (1000 miljardia dollaria). (Maailmanpankki 2002b, 354.) Investoinnit on 1980-luvulta

lähtien nähty ylivoimaisena pääoman muotona lainoihin nähden, sillä ne eivät kasvata maan velkataakkaa. Ulkomaisiin investointeihin liittyy kuitenkin dekapitalisaation riski, eli kasvava voittojen virtaaminen maan rajojen ulkopuolelle. Huolimatta suuryritysten väitetystä kasvaneesta vaikutusvallasta kehitysmaissa suurin osa ei kuitenkaan ole onnistuneet houkuttelemaan länsimaihin ja suurimpiin kehitysmaihin verrattuna kovin paljoa suoria investointeja. Ne investoinnit, joita kehitysmaihin on tehty, eivät usein ole hyödyttäneet laajoja väestönosia. Sen sijaan ne ovat jopa saattaneet johtaa maan elinkeinoelämän yksipuolistumiseen, kuten ns. banaanivaltioissa on käynyt. (Sklair 2002, 121; Khor 2001, 87-91.) Se puolestaan voi johtaa halpojen raaka-aineiden vientiin ja kalliiden teollisuustuotteiden tuontiin, sillä maat eivät vapaakaupan takia voi korvata tuontia omalla, usein kilpailukyvyttömällä teollisuudella (import substitution industry). Tämän tyyppinen kehitys puolestaan heikentää maan velanmaksukykyä ja hidastaa taloudellista kehitystä. (Kort 2006, 108).

Vaikka kehitysmaat pystyisivätkin hyötymään kaupan ja pääomaliikkeiden vapauttamisesta, rahoitusmarkkinoiden avaaminen voi olla niitä suurempi riski kehitysmailla. Heikosti kehittyneet rahoitusinstituutiot, heikko valuutta sekä yksipuolinen investointirakenne altistavat maat finanssikriiseille ja erilaisille shokeille, kuten on käynyt etenkin 1990-luvulla. (emt., 109-110.) Kuten myöhemmissä kappaleissa todetaan, Maailmanpankki ei ole luopunut vapaakauppaa korostavasta, tieteellisenä ja neutraalina esitetystä ideologiastaan, vaikka on olemassa näyttöä siitä, että kaupan suhde bruttokansantuotteeseen ei korreloi tulotason tai kehityksen kanssa. Itse asiassa kaikkein köyhimpien maiden suhdeluku on lähellä maailman keskiarvoa, kun taas rikkaammat maat voivat olla keskiarvon alapuolella (Kiely 2007, 139). Köyhimpien maiden tuontitariffitkaan eivät ole sen suurempia kuin keskituloisten maiden. Tästä voidaan Kielyn mukaan päätellä, että globalisaatio tai kansainvälinen vapaakauppa eivät johda ennustettaviin lopputuloksiin, eikä niillä ole lineaarista korrelaatiota köyhyyteen. Hän päätyykin kyseenalaistamaan uusliberalismin ja globaalin kapitalismin kyvyn vähentää epätasa-arvoisuutta tai köyhyyttä (emt., 141-142, 267-268.)

Itsenäistyessään 1960-luvulla monet entiset siirtomaat valitsivat mallikseen valtiokeskeisen talouspolitiikan, mikä osittain jatkoi kolonialistisia, siirtomaiden johtaman talouselämän perinteitä. Se luotti suuriin, usein Maailmanpankin rahoittamiin rakennusprojekteihin talouden moottoreina. Historiallisista syistä mailta puuttui kokonaan kehityksen

ohjaamiseen kykenevä yritysluokka, mutta siitä huolimatta kehitysmaat pyrkivät korvaamaan kallista tuontia paikallisella tuotannolla. (Hiatt 2007, 17.) Toisaalta kehitysmaiden myöhäinen teollistuminen on antanut mahdollisuuden omaksua jo olemassa olevia teknologisia ratkaisuja etenkin niissä maissa, joissa oli jo olemassa tehokas koulutusjärjestelmä ja hallinto. Näin tapahtui esimerkiksi Japanissa, missä oli jo valmiiksi olemassa länsimaiseen teollisuustuotannon omaksumiseen sopiva kulttuuri eikä kolonialistista historiaa. Toisaalta esimerkiksi teollistumisen vaatima öljyn tuonti on johtanut monien kehitysmaiden raskaaseen velkaantumiseen (Goldthorpe 1984, 87-89; Vanolo 2006, 17.)

Tärkeimmät taloudellista globalisaatiota kannattavat argumentit nojaavat klassisen taloustieteen logiikkaan, jonka mukaan vaihdossa ”kaikki voittavat”, sillä kukaan ei vaihda tavaroita yli tai alle niiden todellisen markkina-arvon. Jokaisen kannattaa erikoistua saavuttaakseen suhteellisen edun markkinoilla. Jotta mahdollisten ostajien ja myyjien vaihto onnistuisi helposti ja alhaisin kustannuksin, on tärkeää pyrkiä tullittomaan vapaakauppaan. Osin näiden oletusten pohjalta globalisaation sivutuotteisiin ei ole kiinnitetty kovin paljoa huomiota valtavirran taloustieteessä. Modernin taloustieteen perustajan Adam Smithin alkuperäisen mallin mukaan ihmiset ovat täysin tasa-arvoisia erikoistumaan mihin tahansa ammattiin ja vaihtamaan sitä tarpeen mukaan: näin kaikki taloudelliset transiitit olisivat ohimeneviä. Sen sijaan David Ricardon mallissa transition haittavaikutukset voivat jäädä pysyviksi, sillä tuottajat eivät välttämättä pystykään vaihtamaan ammattiaan joustavasti tarpeen mukaan, jos he menettävät kotimarkkinoiden suhteellisen edun markkinoiden avautuessa. (Buchanan 2005, 91-95.) Yksikään maa ei kuitenkaan pyrkine yksipuolistamaan talouttaan Ricardon klassisen viinin ja tekstiilituotannon esimerkin mukaisesti. Erikoistumisen kansallisena vastavoimana voitaneen pitää esimerkiksi ruokaomavaraisuutta, jota kaikkein liberaaleimmissakin länsimaissa ylläpidetään maataloustuen voimin. Se on myös osoitus siitä, että kansallisvaltiot ovat edelleen voimakkaita entiteettejä globalisaatioon nähden, ja sen vaikutuksia säätelevät ne, joilla on siihen voimavaroja

On epäselvää, missä määrin esimerkiksi kehitysmaiden viljelijöillä on mahdollisuuksia kouluttautua uudelleen, jos he menettävät suhteellisen etunsa markkinoiden avautuessa, kuten Meksikon uudistuksissa tapahtui 1980-luvulla. Ricardoa on kritisoinut Herman E. Daly (1996, 148, 152-153) kirjoittamalla, että erikoistuessaan liikaa maa ”menettää

vapautensa olla käymättä kauppaa”, toisin sanoen erityisesti negatiivinen riippuvuus muista valtioista voi lisääntyä. Klassinen malli ei myöskään ota huomioon tavarankuljetuksen energiaintensiivisyyttä tai polttoaineisiin ja siten epäsuorasti kauppaan kohdistuvaa subventointia eikä pääoman liikkuvuutta, mikä ei ollut 1800-luvulla nykyisten mahdollisuuksien rajoissa. Hänen mukaansa liiallinen erikoistuminen voi johtaa myös kulttuurin yksipuolistumiseen, eikä ota huomioon hyvinvoinnin laaja-alaisempia määritelmiä. Dalyn mukaan globalisaatio ja luonnollisen pääoman tuonti mahdollistavat maiden kasvun yli luonnollisten ekologisten rajojensa. Se on pitkällä tähtäimellä haitallista: globalisaatio ikään kuin kiihdyttää luonnonvarojen liikakäyttöä sen sijaan, että luonnollista pääomaa vievillä mailla olisi aikaa tai kannustimia sopeuttaa tuotantoaan sen luonnollisiin eli kestäviin rajoihin (emt., 149). Sen lisäksi hän laskee globaalin vapaakaupan 'synneiksi' päätösvallan siirtymisen pois ihmisten välittömästä läheisyydestä sekä valtioiden mahdollisuuden velkaantua kestäättömälle tasolle (1996, 163-164).

3.4 Uusliberalismi ja sen kritiikki

Ennen uusliberalismin syntyä, aina 1930-luvun lamasta 1960-luvun loppuun keynesiläinen taloustiede edusti valtavirran taloustiedettä. Keynesiläisyys vastasi 1930-luvun suuren laman aiheuttamaan suuremman säätelyn tarpeeseen. Sen keskeisiin piirteisiin kuuluu kysynnän stimuloiminen julkisella kulutuksella sekä talouden säätely; siten tavoitellaan talouden alamäkien tasapainottamista. Poliitiikka toimikin hyvin aina 1970-luvulle asti, jolloin läntisissä talouksissa teollinen tuotanto ja talous kasvoivat voimakkaasti. Keynesiläisyys alkoi osoittautua voimattomaksi vastaamaan 1970-luvun kapitalismin haasteisiin, ja tilalle alkoi nousta liberaalimpi talousajattelu. Vaikka valtion roolia talouselämässä voimakkaasti kritisoiva, konservatiivipiireissä paljon huomiota saanut Friedrich Hayekin teos *The Road to Serfdom* oli julkaistu jo 1944, alkoi keynesiläinen konsensus vähitellen murtua vasta 60-luvun jälkipuoliskolla. Keynesiläisyyden liberalistinen kritiikki painottui erityisesti siihen, että valtiolla ei voinut olla riittävästi tietoa markkinoista eikä se voinut toimia riittävän nopeasti, jotta se voisi ohjata niiden toimintaa järkevästi; pahimmillaan valtion veropolitiikka voisi jopa pahentaa talouden kriisiä. (Smart 2003, 33-37.) Tätä ajattelua myös Maailmanpankki on noudattanut, sillä painottaessaan budjettitasapainon tärkeyttä se ei 2000-luvulle saakka sallinut Keynesiläisyyteen kuuluvia budjetinylityksiä talouden stimuloimiseksi. Tämä voi osin

johtua myös epäluottamuksesta kehitysmaiden hallitusten kykyyn ohjalla taloutta.

Ratkaiseva käänne siirtymisessä kohti uusliberaalia ajattelua tapahtui 1970- ja 80-lukujen vaihteessa. Tällöin nousivat valtaan Kiinan johtaja Deng Xiaoping, Britannian pääministeri Margaret Thatcher sekä Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan. Tähän aikakauteen sijoittuvat myös ensimmäiset uuden kehitysajattelun kokeilut, kun Chilen ja Meksikon talouksia alettiin muokata uusliberaalin koulukunnan oppien mukaisesti: nämä maat toimivat ikään kuin uuden talousteorian koemaina, ja näyttivät tietä kehityspolitiikan tulevaisuudelle. Uusliberalismista on sittemmin tullut maailmanlaajuisesti hallitseva diskurssi, joka näkyy voimakkaasti myös Bretton Woods -instituutioiden toiminnassa. Nykyisin hyvin monet kansakunnat, niin länsi- kuin kehitysmaatkin ovat omaksuneet ainakin joitakin uusliberalismin opinkappaleita. (Harvey 2005, 1-3; Fourcade-Gourinchas & Babb 2002.) On tosin kyseenalaista, onko yhtään puhtaan uusliberalistista valtiota koskaan ollut olemassa, johtuen osittain myös käsitteen laajuudesta ja tietyistä epämääräisyydestä sen käyttöön liittyen.

Uusliberalismia voidaan pitää liberalismista kehittyneenä poliittisena talousteorianana, jonka mukaan valtio ja markkinat kilpailevat keskenään. Sen kannattajat eivät yleensä kyseistä nimitystä käytä. Uusliberalismin mukaan markkinat toimivat parhaalla mahdollisella tavalla kun valtion keskittyy muihin tehtäviin kuin niiden säätelyyn, eli markkinoiden toiminnan puitteiden takaamiseen. Näihin tehtäviin luetaan mm. puolustusvoimien, poliisin ja oikeuslaitoksen toiminta sekä rahan arvon takaaminen. Markkinoiden säätely pitäisi säilyttää minimissään, sillä valtion ei katsota voivan hankkia riittävästi tietoa jotta se voisi tehokkaasti vaikuttaa markkinoiden toimintaan; lisäksi valtion katsotaan olevan altis etujärjestöjen toiminnalle. Valtion täytyy kuitenkin taata markkinoiden esteetön toiminta ja auttaa markkinoiden luomisessa sellaisille aloille, joilla niitä ei vielä ole. Toisin sanoen uusliberalismin voidaan ajatella tuovan koko inhimillisen toiminnan markkinoiden piiriin talouden muokatessa yhteiskuntaa itsensä näköiseksi. Talouden liberalisaation katsotaan täydentävän globalisaatioprosessia, sillä jo klassisen taloustieteen perusteella kaupan markkinoiden laajeneminen ja vapauttaminen oletetusti parantavat markkinoiden toimintaa kilpailun lisääntyessä. (Väyrynen 1998, 138-144; Harvey 2005, 2-4, Sayer 2004, 62.)

Uusliberalismi ei kuitenkaan ole yhtenäinen liike. Vaikka siihen luettavat taloustieteilijät yleensä kannattavat edellä mainittua talouspolitiikkaa ja vastustavat julkisia menoja ja talouden säätelyä, uusliberalismi on myös morali- ja yhteiskuntafilosofia. Lagerspetz

(2004, 92-95) puhuikin uusliberaaleista opeista monikossa. Ensimmäiseen ja ehkä näkyvimpään ryhmään hän laskee *valtavirran uusliberalistiset taloustieteilijät*, kuten Milton Friedmanin. *Julkisen valinnan teorian kannattajien* mukaan julkisia virkamiehiä ja poliitikkoja tulisikin käsitellä omaa etuaan maksimoivina yksilöinä eikä yhteiskunnan edustajina. Tämä suuntaus perustuu näkemykseen, että yhteistä hyvää ei voida määrittää objektiivisesti, vaan ainoastaan yksimielisyyden perusteella. Filosofien ryhmään hän katsoo kuuluvan *luonnonoikeuksien puolustajat*, jotka katsovat valtion tehtäväksi ainoastaan yksilön oikeuksien ylläpitämisen. Viimeinen ryhmä on *itävaltalainen talousteoria*, jonka panos liittyy vapaan talouselämän kannattamisen lisäksi matemaattisten mallien kritiikkiin ja sosiaalidemokratian vastustamiseen. Uusliberalismia on käsitteenä kritisoitu siitä, että se ei todellisuudessa eroa paljoakaan muista liberalismiin muodoista, vaan eroa niihin on liioiteltu (Williams 2008, 6-7). Tässä tutkimuksessa uusliberalismi kuitenkin käsitetään verrattaen puhtaana markkinafundamentalismin muotona, ja se kaikesta huolimatta kuvaa parhaiten Maailmanpankin politiikkaa.

Tutkittaessa kehitysyhteistyötä globaalista näkökulmasta vaikuttaisi taloudellinen, Friedmanin perustama koulukunta olevan ehdottomasti relevantin ja vaikutusvaltaisin suuntaus käsiteltäessä Maailmanpankin toimintaan liittyviä kysymyksiä, johtuen ehkä osittain sen Amerikkalaisesta alkuperästä ja sen siellä saamasta vaikutusvallasta; siitä johtuen tässä tutkielmassa viitataan uusliberalismiin ensisijaisesti juuri tässä merkityksessä. Vaikka uusliberalismi onkin kehittynyt liberalismista, on se kuitenkin jättänyt huomiotta alkuperäisten liberaalien teoreetikkojen, Adam Smith ja David Ricardon moraaliset implikaatiot; sen sijaan he pyrkivät esittämään uusliberalismin arvoneutraalina taloustieteenä. Jo Smith ja Ricardo pitivät markkinoiden laajentumista (ts. taloudellista globalisaatiota) itsessään hyvänä asiana. Väite kuitenkin sisälsi moraalisia esioletuksia siitä, että talouskasvu johtaisi yleisen materiaalsen hyvinvoinnin kasvuun, mutta tämä oletus ei ole saanut kaikissa tapauksissa empiiristä tukea. Siitä huolimatta se on uusliberalistien johtava argumentti sille, miksi vapaa markkinatalous on paras järjestelmä ratkaisemaan tulonjakoon liittyviä kysymyksiä. (Nieuwenhuys 2006, 1-2.) Joseph Stiglitz sen sijaan katsoo markkinafundamentalismin toimineen viimeisen 30 vuoden aikana moraalisisissa kysymyksissä päinvastoin kuin Smithin kaltaiset ajattelijat ovat esittäneet. Hän näkee uusliberalistisen logiikan johtavan moraalin täydelliseen rapautumiseen ja ”moraaliseen vararikkoon”. Stiglitzin omin sanoin:

Olemme luoneet yhteiskunnan, jossa materialismi on moraalisia sitoutumuksia voimakkaampi, ja jossa saavuttamamme nopea talouskasvu ei ole sosiaalisesti tai ympäristön kannalta kestävää [...] [m]arkkinafundamentalismi on rapauttanut kaiken yhteisöllisyyden tunteen, ja johtanut pidättelemättömään varomattomien ja puolustuskuvyyttömien yksilöiden riistoon.²⁰

Uusliberalistisen talousajattelua kannattavien mukaan globalisaatio ja talouden avaaminen ovat ainoita keinoja parantaa köyhien maiden elintasoja ja poliittisia oikeuksia, mihin myös Bretton Woods -instituutiot ovat sitoutuneet. Vastustajien mukaan ne vain kasvattavat globaalia epätasa-arvoa, heikentävät demokraattisia instituutioita sekä määrittelevät vapauden liian kapea-alaisesti pelkäksi taloudelliseksi valinnanvapaudeksi toimijan autonomisuuden sijaan (Smart 2003, 90-91, 96-98). Näkemys globaalin vapaakaupan eduista perustuu pitkälti Pareto -optimaalisuuteen, joka edellyttää, että joidenkin hyvinvointia voidaan nostaa vain laskematta jonkun toisen hyvinvointia; Pareto -optimaalisuutta on kritisoitu yrityksestä peittää talouden toimintaan liittyviä moraalikysymyksiä. Edelleen uusliberalistisen näkemyksensä mukaan yksilön vastuu tulisi asettaa valtion edelle; markkinoilla tulisi noudattaa *laissez-faire* -ideologiaa eli markkinoiden tulisi saada laajentua mahdollisimman vapaasti, kuitenkin niin, että valtio pystyy takaamaan markkinoiden toiminnan kaikissa tilanteissa sitä kuitenkin säätelemättä. Toisin sanoen tavoitteena on kehitys ja joustavuuden lisääntyminen siirtämällä valtaa valtioilta markkinoille. (Held & McGrew 2005, 88-89; 106-109; Bagnasco et al. 2001, 34; Andersson 2004, 167-168.)

Taloudellisen globalisaation ja vapauttamisen uskotaan myös johtavan poliittisten ja kansalaisoikeuksien laajenemiseen sekä mahdollisesti myös kansalaisyhteiskunnan globalisoitumiseen. Toisaalta mahdollisena vaarana on yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvu ja sisäisen koheesion heikkeneminen. (Väyrynen 1998, 138-144.) Uusliberalistinen yhteiskunta on vahvasti tietoon pohjautuva, sillä markkinoiden optimaalisen toiminnan oletetaan vaativan kykyä käsitellä valtavaa määrää tietoa markkinoiden toiminnasta (Harvey 2005, 3-4). Tämä heikentää ennestään kehitysmaiden kykyä kilpailla länsimaiden kanssa, sillä niiden tietoyhteiskunnalliset valmiudet ovat usein huomattavasti länsimaita heikommät, eikä tiedon jakautuminen ole aina tasapuolista. Yksi suurista kysymyksistä on kansainvälinen aineettoman omaisuuden omistusoikeutta käsittelevä TRIPS -sopimus, joka toimii voimakkaasti kehitysmaiden etujen vastaisesti (Kauppinen 2008a, lisää sopimuksesta esim. Kauppinen 2008b).

20 <http://motherjones.com/politics/2010/01/joseph-stiglitz-wall-street-morals> – Moral Bankruptcy

Cliteurin (2006, 15-16, 25-26) mukaan yksi vahvimista (uus)liberalismin puolustuksista on, että se tulisi nähdä universaalina ideologiana, joka tunnustaa yksilön vapauden ja rationaalisuuden; näin se myös kumoaa radikaalin kulttuurirelativismin. Liberalismi perustuu oletukseen ihmisluonnon samanlaisuudesta ympäri maailman, ja siihen näkemykseen, että liberalismi on paras yhteiskuntamuoto juuri tuohon luontoon. Cliteur esittää filosofisen puolustuksen liberalismilla ja liittää liberalismin liberaaliin (perustuslailliseen) demokratiaan. Näin hän puolustaa ”liberaalia globalismia” (ja siihen sisäänrakennettuja vapaita markkinoita) ikään kuin demokratian implisiittisenä ennakkoehtona: taloudellinen ja sosiaalinen vapauden välille ei tehdä erottelua. Nieuwehuys (2006, 57-59) kritisoi tätä näkemystä uusliberalistisen globalisaation epädemokraattisuudella: köyhillä mailla ei ole valtaa vaikuttaa globalisaation kulkuun ja siksi se toimii niiden etuja vastaan. Koska liberalismi on globalisaatiossa määritelty niin kapeasti, se johtaa ainoastaan talouden, ei muiden osa-alueiden, kuten vapauden ja hyvinvoinnin, globalisaatioon.

Edelleen Nieuwehuys toteaa, että liberaali globalisaatio ei ole sillä tavalla luonnollista kuin uusliberalismi olettaa, vaan ihminen tarvitsee toiminnalleen selkeämmät rajat. Lisäksi ne se ihmiskunnan osa, joka elää epädemokraattisissa maissa, on vapauden puutteen vuoksi suljettu globalisaatiosta pois: uusliberalismi näkee talouden kasvattamisen päämääränä, ei keinona. Uusliberalismi voi myös mahdollistaa kehitysmaiden moraalisen väärinkäytön ja johtaa suurempiin ulkoisvaikutuksiin - kuten ympäristön pilaantumiseen heikon lainsäädännön takia - kuin mitä sosiaalisia hyötyjä sillä on. (emt, 60.) Kritiikin mukaan talouden integraatio ei ole taannut taloudellista kasvua suurelle osalle kehitysmaista, vaan markkinoiden liian nopea avaaminen on usein johtanut negatiiviseen kierteeseen ja sitä myöten velkaantumiseen. Talouden avaamisen ja talouskasvun välillä ei ole aina havaittavissa itsestään selvää yhteyttä. Lisäksi talouttansa avanneet kehitysmaat joutuvat vaikeaan tilanteeseen, jos kehittyneet maat eivät poista tuontitullejaan, sillä tällöin ne eivät täysin pysty toteuttamaan viennin kasvua. (Khor 2001, 32-6.) Kaupan avaaminen voi huonoimmassa tapauksessa johtaa kehitysmaiden alhaisten kustannusten takia liialliseen kilpailuun, ylituotantoon ja sitä myöten hintojen laskuun, mikä lopulta vähentää kehitysmaiden tuloja (Kiely 2007, 21).

Klassisen talousteorian mukaan kaikki hyötyvät tuotannon erikoistumisessa tilanteessa, jossa kauppakumppanit ovat tasa-arvoisia, hinnat vakaita sekä tavaroiden vaihtoa varten on

olemassa toimivat markkinat. Nämä ehdot eivät kuitenkaan toteudu rikkaiden ja köyhien maiden välisessä epäsymmetrisessä kaupassa, sillä kehitysmaiden erikoistuminen yhteen tai kahteen raaka-aineeseen tekee niistä paljon länsimaita riippuvaisempia viennistä ja tuonnista. Jalostettujen teollisuustuotteiden hinnat nousevat yleensä huomattavasti nopeammin kuin raaka-aineiden, mikä asettaa raaka-ainetuottajat vaikeaan asemaan. (Dicken 2007, 519-20.) Maailmanpankin kehitysosaston pääekonomistin esittämien uusien arvioiden mukaan köyhyys ei olisikaan vähentynyt odotetulla tavalla edes voimakkaasti nousevissa, talouttaan voimakkaasti vapauttaneissa kehitysmaissa, vaan ostovoimalla mitattuna esimerkiksi Kiinan ja Intian taloudet olisivatkin jopa 40% pienempiä kuin tähän asti on arvioitu²¹.

3.5 Arvoneutraali talousteoria?

Geoffrey M. Hodgsonin kritiikin mukaan yksi yhteinen talous- tai yhteiskuntateoria ei voi toimia kaikissa oloissa. Historiallinen erityisyys on hänen mukaansa ongelma, joka on unohdettu yhteiskunta- ja taloustieteellisissä teorioissa yleisten teorioiden hyväksi. Jokainen historiallinen sosiaalis-taloudellinen entiteetti vaatisi kuitenkin oman teoriansa, sillä suurten teorioiden yleistettävyyden ei Hodgsonin mukaan ole hyvä. Liiallisen yleistävyyden tai spesifiyden välttämiseksi hän esittää tarvetta yhdistää paremmin sekä yleisen tason teorian että spesifit empiiriset havainnot. Esimerkkeinä tämän tyyppisistä 'epäonnistuneista' suurista teorioista hän mainitsee uusliberalistisen valtaviiran taloustieteen, Keynesin yleisen talousteorian sekä useat 1900-luvun sosiologiset teorian, jotka Hodgsonin mukaan ovat yrittäneet löytää historiallisesta kontekstista irrallaan olevaa yleismaailmallista yhteiskuntaa kuvaavia universaaleja lakeja. (Hodgson 2002, 5-6, 22, 28.)

Toinen merkittävä uusliberalismin kritiikki liittyy moraalitalouteen. Se on keskittynyt erityisesti kritisoimaan arvorelativistisen tai arvoihin kantaa ottamattoman uusliberalistisen poliittisen taloustieteen konseptia. Englantilainen, moraalitalouden käsitteen tutkimiseen syventynyt erikoistunut taloustieteilijä Sayer (Kauppisen 2004 mukaan) esittää, että yhteiskunta- ja taloustieteiden tulisi tunnustaa moraalisten arvojen merkitys talouksien ja yhteiskuntien toiminnassa, mikä johtaisi myös universaalien tarpeiden kulttuurillisen

21 yaleglobal.yale.edu/display.article?id=10333 - Developing Countries Worse Off Than Once Thought – Part I

yhteyden huomioon ottamiseen; etiikan ottaminen huomioon talouden ja yhteiskunnan toiminnassa ei siis tarkoita moralisoimista, vaan moraalipoliittisten arvojen vaikutuksen huomioimista yhteiskunnallisessa elämässä. (Kauppinen 2004, 5-20.) Sayerin mukaan länsimaisten käytäntöjen siirtäminen toisiin kulttuuripiireihin aiheuttaa ongelmia, koska erilaiset kulttuurilliset normit voivat olla yhteensopimattomia mm. kaupankäynnin ja sosiaalisten velvollisuuksien suhteen. Sayer torjuu näin talouselämää koskevat yleistyksiset, jotka nojaavat lähinnä oman edun tavoitteluun taloudellisessa toiminnassa. Sen sijaan hän pyrkii palauttamaan talouden käsitteen osaksi yhteiskunnallista elämää, joka on alistettavissa eettisille tarkasteluille. Tämän tyyppisissä tarkasteluissa on erityisesti kiinnitettävä huomiota universaalien tarpeiden kulttuurillisesti säädelyihin ilmaisuihin sekä siihen, missä kulkee moraalisten järjestysten kulttuuristen erityispiirteiden ja universalismin raja. (Sayer 2004, 23-29.)

Moraalitalouden käsitettä voidaan soveltaa myös globaalisti valtioiden ja instituutioiden tasolla. Kuten Kauppinen (2008b, 19) kirjoittaa, ”valtiot ja niiden väliset organisaatiot ovat [...] keskeisiä moraalitaloudellisten normien institutionalisoijia”. Sayerin (2004, 30-52) kritiikki perustuu osin moraalisen vastuun siirtämiseen muille niin yksilöiden kuin organisaatioidenkin tasolla. Samalla hän nostaa esiin yhteyden klassisen poliittisen taloustieteen ja rationaalisten moraalisten perusteiden kannattavuuden arvioinnin yhteisen kehityskulun välillä. Yhteiskunnan monimutkaisuuden kasvu pakotti moraaliset tunteet antamaan tilaa rationaalisuudelle, mikä osin on johtanut myös tietynlaisten taloudellismoraalisten syy-seuraussuhteiden hämärtymiseen niin yhteiskuntien sisällä kuin niiden välilläkin. Tähän kehitykseen liittyy myös liberaalin talouden kehityksen omalakisuus: talouden irtautuneisuudesta johtuen kapitalismi ei johda sen tuottamiseen, mikä on moraalisiin perusteisiin tarpeen, vaan siihen, mikä tuottaa eniten voittoa (emt., 36, 62). Sayerin sanoin, liberaali, yhteisöstä ja instituutioista irrotettu taloustiede jättää vastaamatta kysymykseen, mitä päämäärää varten talous toimii (emt., 81). Samoin klassisen marxilaisen tulkinnan mukaan vaihtoarvo ylittää kaikki muut - myös moraaliset - arvot, joita tuotteella voisi periaatteessa olla (Smart 2003, 9).

Sen (1991, 3) puolestaan esittää, että klassisen taloustieteen tapa käsittää rationaalisuus sulkee pois kaikki eettiset arvostelut, sosiaalisen tietoisuuden ja yhteistyöhön perustuvan motivaation, mikä ”sulkee pois osan kaikkein syvällisimmistä talouden toiminnan perusteista”. Hän esittää rationaalistamisprosessin ensin luovan kuvan siitä, millaista

todellinen käyttäytyminen on rationaalisuusteorian valossa ja sen jälkeen oletettavan, että todellinen käyttäytyminen käy yksiin rationaalisen ideaalin kanssa. Näin taloustiede redusoi kaiken talouteen liittyvän käyttäytymisen vastaamaan sen kapeaa käsitystä rationaalisuudesta. Sen sijaan Sen esittää eettisten arvojen analyysin tuomista valintateoriaan sen sijaan, että instituutiot otetaan annettuina eikä yksilöiden ja ryhmien tekemien valintojen lopputuloksina. Myös poliittisten valintojen eettisten vaikutteiden analyysi on jäänyt taloustieteessä huomiotta. (emt. 1-5.)

Toisin kuin taloustieteessä, markkinat ymmärretään sosiologiassa sosiaalisiksi instituutioksi, missä on mahdollisuus kilpailuun ja vaihtoon erilaisten toimijoiden välillä ja johon sosiaaliset prosessit, kuten moraaliset näkökannat, vaikuttavat (Smart 2003, 80). Holton (1992, 146) puolestaan arvostelee klassista taloustiedettä valta-analyysin kapeudesta, sillä siinä vallan oletetaan tarkoittavan pelkästään markkinoilla tapahtuvaa kamppailua, mutta se jättää huomioimatta ideologisen, poliittisen ja sotilaallisen vallankäytön olemassaolon. Globaalia kapitalismia ajavan kansainvälisen kapitalistiluokan suuri ideologinen valta näkyy sen tavassa esittää globaali kapitalismi välttämättömänä kehityskulkuna, jolle ei ole realistisia vaihtoehtoja. Tämän tyyppinen ideologinen valta onkin huomattavasti sotilaallista tehokkaampaa; kommunismin romahdettua ei sille ole olemassa enää laajaa globaalia kapitalismia vastustavaa blokkia, vaan konsumeristinen ideologia on kansainvälisen kapitalistiluokan johdolla saanut jalansijaa lähes koko entisessä toisessa ja nykyisessä kolmannessa maailmassa. (Sklair 2002, 118-119, 240-241.) Sotilaallisella voimankäytöllä on kuitenkin on ollut huomattavaa merkitystä, kun lähinnä Yhdysvallat on pyrkinyt levittämään uusliberalismia suorien sotilaallisten interventioiden avulla (Kiely 2007, 22-23).

4. KEHITYSMAIDEN ERITYISPIIRTEITÄ

4.1 Monimuotoisuus

Kehitysmaan käsite syntyi 1950-luvun Ranskassa, ja siinä on tapahtunut huomattavia muutoksia sen jälkeen. Vaikka kehitysmaa on hyvin laaja käsite, liitetään kehitysmaihin usein taloudellisen alikehittyneisyyden ja köyhyyden käsitteet, etenkin verrattuna ns. teollisuusmaihin. Nykyisin Maailmanpankki jakaa maat neljään tuloluokkaan tulojen mukaan, joista kolmeen alhaisimpaan viitataan usein kehitysmaina, vaikka sellaisetkin maat joita ei perinteisesti pidetä kehitysmaina – kuten entisen Neuvostoliiton jäsenvaltiot – saattavat kuulua alempiin tuloluokkiin. Ylimpään tuloluokkaan eli länsimaihin kuuluu kaiken kaikkiaan 52 valtiota. (Holland 2002, 5-6.) Maailmanpankki on kuitenkin erotellut korkean tulotason öljyvaltiot omaksi ryhmäkseen. Osa EU:n vanhoista jäsenmaista on kuulunut nykyisten kehitysmaiden kanssa keskituloisten luokkaan, mihin osa uusista jäsenmaista kuuluu edelleen. Ryhmä on kuitenkin varsin laveasti määritelty, siihen kuuluu niinkin erilaisia maita ja talouksia kuin Kiina ja Unkari²². (Goldthorpe 1984, 18-19.) Termiä 'kehitysmaa' käytetään edelleen hyvin erilaisissa yhteyksissä, sillä Maailmanpankki (2009b, 11) on käyttänyt sanaa myös osasta uusia EU-maita, joita ei ole perinteisesti luettu kehitysmaihin, vaan siirtymätalouksiin.

Kehitysmaat muodostavat siten hyvin laajan, heterogeenisen valtioiden joukon, jossa asuu suurin osa maailman ihmisistä. Näin ollen ei aina ole mielekästä tarkastella kehitysmaita yhtenä suurena joukkona, vaan ennemminkin sanaa tulisi käyttää osoittamaan äärimmäisen monimuotoista joukkoa taustaltaan, kulttuuriltaan, historialtaan ja taloudeltaan toisistaan poikkeavia maita. Toisaalta näyttäisi, että tietyt tekijät, kuten korruptio, hallinnon tehottomuus sekä suuret tuloerot, ovat yhteisiä hyvin suuressa osassa kehitysmaita. Niiden demokraattisuudessa ja hallinnossa on valtavia eroja. Lisäksi jokaisella mantereella on oma ainutlaatuinen historiansa, esimerkiksi Etelä-Amerikan tai Afrikan kolonisaatio tai Aasian vanhat korkeakulttuurit. Myös globalisaation vaikutukset ovat erilaisia ja ne ovat saapuneet eri maihin eri aikoina. Lähtökohdat, joista kehitys kohti modernia taloutta on lähtenyt, voivat olla hyvinkin erilaisia (Esim. Vanolo 2006).

²² go.worldbank.org/BDZHSEY4J0 - What are Middle-Income Countries?

Modernin, etenkin teollisuusmaissa vallitsevan, talousjärjestelmän voidaan sanoa koostuvan ”joukosta toimintatapoja, organisaatiota ja instituutiota, jotka ovat yhteydessä markkinoihin” sekä erityisesti modernissa taloustieteessä käytetystä taloudellisesti rationaalisen käyttäytymisen teoriasta, joka tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että rationaalinen yksilö pyrkii maksimoimaan hyötynsä (Bagnasco et al. 2001, 16-17). Yleisesti kritiikki – etenkin yhteiskuntateoreettinen – on suuntautunut juuri tämän teorian rationaalisuuden käsitteeseen. Hyöty on mikä tahansa ominaisuus, jota yksilö arvostaa ja josta hän on valmis maksamaan, kuten vaikkapa tuotteen ympäristöystävällisyys määrän kustannuksella, vaikka tämä nostaisikin valmistuskustannuksia. Rationaalisuus sosiologiassa tarkoittaa kuitenkin Weberin mukaan *kalkylointia* ja *byrokratiaa*, jotka ovat vapaita kaikista taloudellisesti vahingollisista uskomuksista ja rajoituksista (Collins 1992, 88-89).

Puhtaan weberiläisen rationalismin sijasta kehitysmaissa on kuitenkin noudatettu hyvinkin erilaisia sosiaalisia vaihdon järjestelmiä. Kuuluisa esimerkki on esimerkiksi Potlach -vaihto eteläisen Tyynenmeren saarilla. Taloudellisesti lahjojen vaihto eri heimojen välillä näyttää irrationaliselta, sillä se saattoi ajaa perheitä vararikkoon asti, eikä ollut taloudellisesti kannattavaa. Kuitenkin antropologisesti Potlach -vaihto voidaan nähdä ennemminkin kilpailuna, jonka päämääränä on sosiaalisen statuksen nosto. Yleisemmin esiteollisten talousjärjestelmien päämääränä oli ennen kaikkea taloudellinen itseriittoisuus; talous ei ollut irrallinen tekijä muista elämän osa-alueista. (Bagnasco et al. 2001, 17-32.) Weberin käsitteitä käyttäen esikapitalistisissa yhteiskunnissa ovat vallalla Gemeinschaft-instituutiot, siinä missä moderni markkinatalous (tai kapitalismi) edellyttää Gesellschaft-tyyppisiä, eriytyneitä instituutioita sekä pitkälle edennyttä rationalisoitumista ja kalkylointia (Smart 2003, 84-85). Tämän transition voidaan katsoa menneen hyvin pitkälle länsimaisissa yhteiskunnissa; se, kykenevätkö kehitysmaat muuttamaan instituutionsa ja sitä kautta talouselämänsä rationaaliseksi, normatiivisista kysymyksistä irtautuneeksi (disembedded) markkinataloudeksi, lienee yksi kehitysmaiden taloutta koskevia suuria kysymyksiä .

Kehittynyt talous on erillinen osa-alue yhteiskunnan sisällä. Se koostuu palkkatyöhön perustuvista voittoa tavoittelevista organisaatioista (yrityksistä) sekä syvällisestä järjestelmästä lakeja ja sääntöjä, jotka säätelevät talouden ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Lopullinen käänne kohti tämänkaltaista taloutta tuli vasta teollisen vallankumouksen

myötä, johon liittyi talouden irtautuminen omaksi järjestelmäkseen sekä taloudellista rationalismia levittävien ja sitä myötä modernisaatiota edesauttavien markkinoiden synty, mutta modernisaatioprosessi ei ole Euroopassakaan edennyt joka maassa täysin samalla tavalla. Modernisaatiota ja institutionalisoituneiden markkinoiden nousua kohtaan esiintyy usein vastarintaa, jota voidaan selittää kulttuurisilla tekijöillä, kuten traditionaaliseen yhteiskuntaan ja kaupankäyntiin liittyvillä arvoilla, mentaliteetilla sekä erilaisten yhteiskuntaluokkien välisellä valtataistelulla. Se, mitkä elämän osa-alueet kuuluvat markkinoiden piiriin, on siis kulttuurisesti määrittelyä: vielä nykyäänkään esimerkiksi elinten luovutus ei useissa länsimaissa kuulu markkinoiden piiriin. (Bagnasco et al. 2001, 17-45.)

Vaikka Potlachin kaltaisia, vahvasti luontaistalouteen liittyviä järjestelmiä ei enää ainakaan puhtaassa muodossa esiintyisikään, voidaan kysyä, onko niillä edelleen vaikutusta kehitysmaissa vallitseviin taloudellisiin käytäntöihin niin, että taloudellisen toiminnan päämäärät olisivat toiset kuin taloudellisen aktiviteetin (rationaalinen) kasvattaminen, kuten esikapitalistisessa Euroopassa. Esikapitalististen yhteiskuntien markkinat eivät noudata rationaalisen vaihdon ja kaupankäynnin, vaan yhteisön sisäisen arvohierarkian ja normiston määrittämiä lakeja, eikä talous ole oma, erillinen alueensa (Booth 2004, 61). Bernstein (2004, 15-17; 347) esittää, että vaurastuakseen maan täytyy täyttää neljä ehtoa: omistusoikeuden turvaaminen, tieteellinen rationaalisuus, markkinat pääoman liikkuvuudelle sekä tehokas kuljetus- ja kommunikaatioinfrastruktuuri; ilman toimivaa oikeusvaltiota mikään ulkopuolinen apu ei voisi toimia. Hänen mukaansa osa siirtomaista jopa hyötyi näiden instituutioiden tuomisesta maahan niin, että sen hyödyt kumoavat maalle siitä koituneet haitat kolonialismiin kohdistetusta kritiikistä huolimatta (emt, 289-293).

Kehitysmaissa näkyvät voimakkaasti erilaiset kulttuurilliset tekijät, kuten sosiaalisten hierarkioiden ja traditioiden, toisin sanoen Gemeinschaft-yhteiskunnalle tyypilliset toimintatavat (Sayer 2004, 54-61). Tämä taas saattaa vaikuttaa modernisaation kehitykseen, josta esimerkkinä voidaan käyttää demograafista transitiota. Tällaisissa yhteiskunnassa esimerkiksi syntyvyyden säännöstely ei välttämättä noudata samoja lakeja kuin länsimaissa, jotka ovat kuitenkin käyneet läpi samankaltaisia vaiheita. Näihin demograafisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin myös Maailmanpankki toiminnallaan vaikuttamaan, pyrkien näin saamaan kehitysmaiden elinoloissa pysyvää kehitystä aikaan.

Asiaan pyritään vaikuttamaan mm. koulutuksella sekä tietoisuutta että valistusta lisäämällä. Joskus länsimainen oikeus- ja kehityskäsitys voi joutua voimakkaaseenkin ristiriitaan paikallisten kulttuurien kanssa, jolloin voi syntyä ristiriitoja ja jopa syytöksiä kulttuuri-imperialismista. Yksi tällainen esimerkki voisi olla länsimainen käsitys ihmisoikeuksista sekä islamilaista lakia noudattavat valtiot. Myös kansalaisjärjestöjen tasolla voi olla eriäviä näkemyksiä, kuten esimerkiksi katolisten avustustyöjärjestöjen ja maallisten kansalais- ja avustusjärjestöjen käsitykset syntyvyyden säännöstelystä ja sen tarpeesta kehittyvissä maissa.

Erityisesti demograafiset ongelmat koskettavat kehitysmaita hyvinkin laajasti. Kehittymätön infrastruktuuri ei pysy voimakkaan väestönkasvun perässä. Maailmanlaajuinen väestönkasvu on tosin hidastunut viime vuosikymmenien ajan, mutta monissa köyhissä maissa lasten hankkiminen on edelleen ainoa toimiva sosiaaliturva, eikä tämänkaltaisia ongelmia pystytä sen vuoksi ratkaisemaan hetkessä. Länsimaissa ns. demograafinen transitio oli ohitettu kokonaan 1970-luvulle tultaessa, mutta monessa kehitysmaassa se on vielä kesken. Edellytyksenä muutokselle on yleisesti nähty elintason nousu ja perhesuunnittelun saatavuus. Länsimaissa eliniänodotteen kasvua ja kuolleisuuden laskua seurasi viiveellä syntyvyyden lasku jopa niin, että se on useissa maissa laskenut alle väestön uusiutumisrajan (2,1 lasta naista kohden). Transitio päättyy, kun syntyvyys laskee kuolleisuuden tasolle. Kehitysmaissa prosessi on lähtenyt liikkeelle huomattavasti myöhempään kuin teollisuusmaissa (30-luvun jälkeen), ja sen luonne on ollut erilainen, etenkin kuolleisuus on laskenut huomattavasti nopeammin kuin mitä tapahtui länsimaissa vastaavassa vaiheessa. (Bagnasco 2001, 175-205.)

Monissa kehitysmaissa transition lopputulos on vielä avoin, esimerkiksi Intian väestön odotetaan kasvavan jopa 2 miljardiin. Täten se ylittäisi Kiinan maailman väkirikkaimpana valtiona, joka puolestaan on pyrkinyt voimakkaasti väestönkasvun rajoittamiseen. Se onkin yksi harvoista kehitysmaista, joissa transitio näyttäisi saavuttavan päätepisteensä. Pelkkä urbanisaatio ja teollistuminen ei kuitenkaan kykene selittämään syntyvyyden laskua, ei edes 1800-luvun Euroopassa, vaan syytä on etsittävä muualta. On esitetty, että lasten kasvatuksen kalleus ja heistä vanhemmille koitua hyötyvä olisivat ratkaisevia tekijöitä syntyvyyden kannalta. Myös maallistuminen ja puolisoiden välinen tasa-arvo ja osallistuminen päätöksentekoon voidaan katsoa merkittäviksi tekijöiksi. (Bagnasco et al. 2001, 175-205.) Erityisesti kehitysmaissa väestönkasvun tuomat ongelmat liittyvät maan

riittävyteen, köyhien absoluuttisen määrän kasvamiseen vaikka suhteellinen köyhyys samalla vähenisikin sekä ympäristöongelmiin, kuten maan eroosioon ja ilman pilaantumiseen. Tällaisten maiden väestöpyramidi on hyvinkin perinteisen pyramidin muotoinen: alaikäisten ja nuorten aikuisten määrä on huomattavan suuri verrattuna muihin ikäluokkiin. Se taas voi johtaa esimerkiksi suureen nuorisotyöttömyyteen, joka puolestaan voi aiheuttaa levottomuuksia ja nuorison radikalisoitumista. (Vanolo 2006, 13.) Voimakas väestönkasvu on nähty yhtenä keskeisenä köyhyyden aiheuttajana jo 1960-luvulta lähtien (Goldthorpe 1996, 26). Siihen liittyvät myös kehitykseen liittyvät suurimmat haasteet, sillä resurssien määrät ovat rajallisia.

4.2 Köyhyys

Kysymys kehitysmaiden köyhyydestä nousi esille toisen maailmansodan jälkeen. Bretton Woods -instituutiot olivat jo tuolloin olemassa, mutta niiden tehtävänä ei ensisijaisesti ollut kehitysmaiden auttaminen. Kehitysmaiden köyhyyteen alettiin kiinnittää huomioita enenevässä määrin 1950-luvulta lähtien. Yhdysvaltain presidentti Truman piti vuonna 1949 kongressissa puheen, jossa ensimmäisen kerran merkittävässä asemassa oleva poliitikko kiinnitti huomiota siihen, että puolet maailman tuolloisesta väestöstä eli köyhyydessä. Samalla hän totesi, että ensimmäistä kertaa historiansa aikana ihmiskunnalla oli keinot köyhyyden voittamiseksi. Hän painotti tämän tehtävän tärkeyttä ja kiinnitti huomiota kehitysmaiden tilanteeseen, vaikkakin ensisijaisena tavoitteena oli estää kommunismin leviäminen ja sitoa itsenäistyneet siirtomaat vapaakaupan avulla länsimaihin. Kehitysmaat saivat vapauden oman identiteettinsä määrittelyyn taloudellisen vapauden kustannuksella. (Sachs 2001, 62-67.)

Vaikka köyhyys voi olla suhteellinen käsite ja sisältää monia ulottuvuuksia riittävästä ruuansaannista sosiaalisen tasa-arvoon ja taloudellisiin mahdollisuuksiin itsensä toteuttamiseen, sitä voidaan yrittää määrittää eri tavoin. Usein kehityksen mittaaminen perustuu pelkästään mittaamalla tuotettujen palvelujen ja tavaroiden määrää per henki, mikä jättää sosiaaliset seikat täysin huomiotta. (Bagnasco et al. 2001, 16; Nieuwenhuys 2006, 72.) Tietyt materiaaliset perusedellytykset on kuitenkin täytettävä, jotta yksilö pysyisi hengissä, puhumattakaan mahdollisuuksista kouluttautua tai päästä terveydenhuollon piiriin. YK:n nykyisen määritelmän mukaan 1,25\$ ostovoimakorjattua päiväansiota voidaan pitää äärimmäisen köyhyyden rajana (aiemmin yksi dollari päivässä)

(Yhdistyneet Kansakunnat 2009, 4). Lukua on kuitenkin kritisoitu liian pieneksi, eräiden sillä laskelmien mukaan se ei riittäisi täyttämään edes minimaalista päivittäistä kaloritarvetta. Ostovoimakorjattu dollarimääräinen köyhyysraja ei kritiikin mukaan ole vertailukelpoinen eri maiden välillä, sillä kulutuskäyttäytyminen vaihtelee eri tuloluokissa, mitä ei ole huomioitu rajaa laadittaessa: esimerkiksi keskiarvoa kalliimpien peruselintarvikkeiden osuus voi köyhimmällä väestöosalla olla kaksi kolmasosaa tuloista, mikä jättää suurimman osan muista palveluista köyhien ulottumattomiin. Ray Kielyn mukaan Maailmanpankin käyttämä metodologia ei paljasta köyhien määrää luotettavasti, vaan se on nopeasti muuttunut käytettyjen raja-arvojen mukaan. (Kiely 2007, 133-135.)

Population Reference Bureau²³ arvioi, että vuonna 2005 48% maailman väestöstä eli lähes puolet ansaitsi alle kaksi dollaria päivässä ja 78% asui kehitysmaissa, kun taas Maailmanpankin mukaan samana vuonna 1,4 miljardia ihmistä alitti 1,25\$ dollarin päiväänsion; lisäksi luku on vuonna 2008 alkaneen maailmanlaajuisen talouskriisin alettua kasvanut arviolta noin 90 miljoonalla, joten köyhyysongelmaa ei tultane ratkaisemaan aivan lähitulevaisuudessa, vaikka käytetty metodologia osoittautuisikin luotettavaksi. Käytettäessä pelkästään kahden dollarin rajaa arvioitaessa köyhien kokonaismäärää, on se itse asiassa kasvanut 12 prosenttia (Kiely 2007, 135). YK:n vuosituhatvuoteisiin - joihin Maailmanpankkikin on sitoutunut - kuuluu äärimmäisen köyhyyden puolittaminen (1\$ dollarin rajalla) vuoteen 2015 mennessä, missä on tilastojen mukaan edistytty. Edistystä on tapahtunut myös muilla osa-alueilla, joskin talouskriisi vaarantaa tavoitteiden saavuttamisen. (Yhdistyneet Kansakunnat 2009, 4, 6.)

Gini -kerrointa käyttämällä voidaan puolestaan mitata tulonjaon tasaisuutta maan sisällä. Kerrointa käyttämällä on maiden sisäisten tuloerojen väitetty kasvaneen, vaikeivät maiden väliset tuloerot kasvaisikaan. Kertoimen käytössä on kuitenkin omat metodologiset ongelmansa: se ei esimerkiksi mittaa varallisuuden, vaan ainoastaan tulojen jakautumista²⁴. Lisäksi harmaa ja tilastojen ulkopuolinen talous saattavat etenkin kehitysmaissa vääristää tilastoja, eivätkä kehitysmaiden tuottamat tilastot useinkaan ole luotettavia (Maailmanpankki 2004c, 7; Goldthorpe 1996, 73). Gini -kerroin kuitenkin selkeästi osoittaa, että suurimmat erot tulonjaossa ovat juuri kaikkein köyhimpien kehitysmaiden ongelma. Vaikka länsimaidenkin välillä on eroja ja suurimmat arvot ylittävät 40 pistettä, monet kehitysmaat – joskaan eivät kaikki – saavat arvon 50 tai enemmän. Se kertoo

23 www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf - Population Reference Bureau - World Population Data Sheet 2009

24 siteresources.worldbank.org/INTDECINEQ/Resources/PSBSutcliffe.pdf - World Inequality and Globalization, esipuhe

huomattavan suurista tuloeroista ja köyhimmän väestönosan huonosta asemasta, etenkin jos keskimääräinen tulotaso on muutenkin alhainen²⁵.

Gini -kertoimen käyttö osoittaa, että jos sekä gini -kerroin että bruttokansantuote henkeä kohden kasvavat, lisätulot ohjautuvat vain harvoille, yleensä jo ennestään rikkaalle väestönosalle. Kiely (2007, 136-137) on tullut siihen lopputulokseen, että epätasa-arvoisuus maailmassa on kasvanut. Lisäksi hän erottelee absoluuttinen ja suhteellinen eriarvoisuuden toisistaan, sillä niiden merkitys vaihtelee suuresti maan keskimääräisen tulotason mukaan. Ostovoimapariteetin käytön hän näkee ongelmallisena esimerkiksi siksi, että valuuttamääräisen velan maksu hoidetaan kansainvälisten vaihtokertoimien, ei ostovoimapariteetin mukaan. Kehitysyhteistyön suurimpia haasteita on saada talouskasvu hyödyttämään kaikkein köyhimpiä, sillä usein pelkkä talouden kasvu ei takaa köyhimmän väestönosan elinolojen parantamista; tulojaon tasaisuus myös vakauttaa kehitysmaiden yhteiskuntarakenteita. Tähän seikkaan kiinnitti maailmanpankin silloinen presidentti huomiota jo vuonna 1973. (Sachs 2002, 69, 75.)

Vaikka kansantulo henkeä kohden on ehkä käytetyin tapa mitata taloudellista kehitystä, muitakin tapoja kehityksen mittaamiseen kuin pelkkä bruttokansantuote on olemassa, kuten UNDP:n käyttämä Human Development Index (HDI). Se mittaa inhimillistä kehitystä odotettavissa olevan eliniän, lukutaidon, koulutuksen sekä kansantulon avulla. Näin maat voidaan jakaa esimerkiksi korkean, keskitason ja matalan inhimillisen kehityksen luokkiin, mitkä eivät aina täysin vastaa pelkkää BKT -arvoa. Esimerkiksi Kuuban sijoitus HDI -asteikolla on huomattavasti BKT -sijoitusta korkeampi²⁶. Vaikka HDI:n onkin tarkoitus mitata inhimillistä kehitystä BKT:tä tasapuolisemmin ja tasa-arvoisemmin, on sekin saanut kritiikkiä osakseen: Sachs (2002, 71) esittää, että HDI on vain yksi tapa BKT:n lisäksi mitata kehitystä evolutionistisesti asettamalla maat taulukoihin sulkien samalla kaikki vaihtoehtoiset kehityksen mallit.

4.3 Ylivelkaantuneisuus

Eräs kehitysmaiden talouksia raskaasti painavista ongelmista on nk. ylivelkaantuminen, joka liittyy läheisesti köyhyyteen. Huonoimmassa tilanteessa ovat ne kehitysmaat, jotka ovat lainanneet vuosikymmenien ajan rahaa länsimaisilta pankeilta ja

25 hdrstats.undp.org/indicators/147.html - 2007/2008 Human Development Report

26 hdr.undp.org/en/statistics/faq/ - Human Development Report: Frequently asked questions

rahoitusinstituutioilta, mutta jotka eivät kuitenkaan ole kokeneet toivottua talouskasvua. Tämä on johtanut maiden raskaaseen velkaantumiseen jopa siinä määrin, etteivät ne pysty hoitamaan edes velan korkoja, lyhennyksistä puhumattakaan. Tärkeimpiä syitä velkaantumiseen ovat edellä käsitellyn öljyrahan aiheuttaman velkakriisin lisäksi ennen kaikkea rahan lainaaminen taloudellisesti kannattamattomiin tai huonosti hallinnoituihin projekteihin, äärimmäisenä esimerkkinä Eurooppalaisten pankkien myöntämä 20 miljoonan dollarin laina Keski-Afrikan diktaattorin Jean Bokassan virkaanastujaisiin vuonna 1977. Vuodesta 1970 vuoteen 1980 kehitysmailla myönnetyn lainan korko nousi 5 prosentista 20:een; siitä eteenpäin monet kehitysmaat ovat joutuneet ottamat lisää lainaa pelkästään korkojen maksua varten. (Vanalo 2006, 19.)

Kyseinen negatiivinen kehitys loi pohjan sittemmin voimakkaasti kritisoiduille uusliberaaleille rakennesopeutusohjelmille (SAP), joita käsitellään tarkemmin kappaleessa 5.2. Ennen ohjelmien aloittamista Saharan eteläpuolisen Afrikan vuosittainen talouskasvu oli 2,3%, mihin se ei enää ole enää sen jälkeen palannut (Kiely 2007, 182-183). Myöskään velkaantuminen ei ole pysähtynyt: vuonna 2000 kehitysmaiden kokonaisvelan määrä ylitti 2.500 miljardia dollaria. (Vanalo 2006, 19.) Kehitysmaat käyttävät velkojen maksuun noin 375 miljardia dollaria vuodessa, joka vastaa noin 20 kertaisesti niiden saamaa kehitysapua; nettosummaksi Hiatt arvioi viimeisen 30 vuoden nettotulonsiirtoa kehitysmaista länsimaihin noin 5 000 miljardiksi dollariksi. Hän kutsuukin tilannetta ”käänteiseksi Marshall-avuksi”, jossa reaalin rahavirta liikkuukin köyhistä maista rikkaisiin. Raaka-aineiden hinnan lasku, koulutetun työvoiman ja markkinoiden puute sekä budjettileikkaukset koulutussektorilla estävät monia kehitysmaita nousemasta köyhyysloukusta. (Hiatt 2007, 19-22.)

Helpottaakseen köyhien maiden velkataakkaa – joka itsessään jo haittaa vakavasti kehitystä – IMF ja Maailmanpankki ovat käynnistäneet oman ohjelmansa raskaasti velkaantuneille köyhille maille (HIPC), joihin kuuluu vuonna 2009 yhteensä 41 maata. Ohjelmaan kuuluvat Pariisin kaikki klubin jäsenet sekä muita velkojia, joista osa on tosin asettunut vastustamaan velkojen anteeksiantoa. Ohjelmaan päästäkseen maan täytyy olla velan suuruusluokan vuoksi perinteisten velkajärjestelmien ulottumattomissa, noudattaa tarkasti instituutioiden jo olemassa olevia reformointiohjelmia sekä laatia yhteistyössä niiden kanssa PRSP (Poverty Reduction Strategy Paper) -ohjelma. Jos vaatimuksia on noudatettu tyydyttävästi vuoden ajan, ohjelmaan osallistuvalla maalla myönnetään

lopullisia velkahelpotuksia. IMF:n mukaan ohjelman päätyttyä köyhimpien maiden velkataakka tulee olemaan 90% pienempi kuin lähtötilanteessa; ratkaisun tosin painotetaan olevan vain väliaikainen budjettitasapainon ollessa edelleen tärkein päämäärä²⁷.

Myönnytyksistä huolimatta budjettitasapainon tavoittelun sosiaaliset kustannukset voivat ajoittain olla kohtuuttoman suuret ottaen huomioon, että siihen eivät ole viime aikoina kyenneet monet länsimaatkaan. Yhdysvaltain – joka on tähän päivään saakka ajanut uusliberaalia agenda ja globalisaatiota – budjettivaje on pysytellyt jatkuvasti korkealla tasolla, mutta sille ei voida esittää vaatimuksia tilanteen korjaamiseksi. Samantyyppisiä ongelmia ovat kohdanneet myös monet EU-maat. (Hiatt 2007, 23.) PRSP-ohjelmien lisäksi G8-maat ovat ehdottaneet MDRI-ohjelmaa, jonka mukaan sekä Maailmanpankki ja IMF että Afrikan Kehityspankki antaisivat anteeksi niiden HIPC-maiden velat, jotka ovat saavuttaneet aikaisemmat tavoitteensa ja joiden bruttokansantuote on alle 380 dollaria henkeä kohti vuodessa²⁸.

27 www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm - Factsheet - Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative

28 www.imf.org/external/np/exr/facts/mdri.htm - The Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI)

5. BRETTON WOODS-KEHITYSYHTEISTYÖ

5.1 Kehityspolitiikka

Talouden roolia globalisaatiossa ei voi vähätellä; ja koska Bretton Woods -instituutioilla on suuri vaikutus kehitysmaiden talouteen, ovat ne instituutioita, joilla on valtaa kansallisvaltioihin ja sitä kautta valtaa myös globaalilla tasolla. Tässä kappaleessa tarkastellaan sitä, kuinka tätä valtaa käytetään. Maailmanpankin tähänastiset ohjelmat ovat 1970-luvulta lähtien painottaneet uusliberaalin politiikan keinoin tapahtuvaa köyhyyden vähentämistä eli yksityistämistä ja valtion roolin radikaalia vähentämistä sekä budjettitasapainoon pyrkimistä, sillä markkinoiden avautumisen uskotaan johtavan kasvuun ja kasvun puolestaan tuovan helpotusta köyhyyteen. Monet perinteisesti valtiolle kuuluneet tehtävät – kuten koulutus ja terveydenhuolto - tulisi siirtää markkinoiden hoidettaviksi. Uusliberalistisen ajattelutavan lähtökohtaisena oletuksena on se, että kaikki talouskasvu hyödyttäisi automaattisesti myös köyhintä kansanosaa. Tulonjaon tasa-arvoisuuden kannalta ehkä tärkein kysymys on kuitenkin se, kuinka hyvinvointi jakaantuu maan sisällä, sillä varsinkin epädemokraattisissa valtioissa rikkain kansanosa on usein poliittinen eliitti.

Esimerkiksi Stiglitz on kritisoinut Washingtonin konsensuskseen liittyvää nk. tihkumisteoriaa, jonka mukaan pelkkä talouskasvu riittäisi nostamaan köyhimmän väestönosan köyhyydestä: yksiselitteistä näyttöä teorian toimivuudesta ei ole olemassa. (Nayyar & Court 2002, 17; Dicken 2007, 545-546; Stiglitz 2002, 121-124.) Pelkkä talouskasvu ei aina tuo toivottua tulosta edes silloin, kun se täyttää sille asetetut (uusliberalistiset) tavoitteet. Esimerkiksi Perun bruttokansantuote kaksinkertaistui sen jälkeen, kun se aloitti Maailmanpankin yksityistämishjelman toteuttamisen. Tänä aikana köyhyys ja epätasa-arvo eivät kuitenkaan vähentyneet, vaan jopa kasvoivat, vaikka pankin tärkein indikaattori talous lähes kaksinkertaistui; toisaalta jotkin indikaattorit, kuten eliniänodotus, nousivat (Turtiainen 2006, 80-82).

Toisaalta Etelä- ja Itä-Aasiassa talouskasvu on vähentänyt köyhyyttä (Maailmanpankki 2002b, 193), joten painoarvo on hyvin pitkälti maiden itse harjoittamalla politiikalla. Yhteys ei kuitenkaan ole mekaaninen ja voi muuttua talouden kehityksen eri vaiheissa.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa kestävä kehityksen indeksillä mitattu kansantuotteen ja hyvinvoinnin kasvun välinen yhteys on pudonnut kuuden suhde neljästä kuuteen suhde yhteen. Toisin sanoen, jotta Yhdysvalloissa kokonaishyvinvointi nousisi yhden yksikön, tarvittiin siihen vuonna 1989 kuusi yksikköä talouskasvua. Talouskasvun yhteys hyvinvointiin on Yhdysvalloissa ollut heikko ainakin vuodesta 1947 vuoteen 1989 asti. Dalyn sanoin talous voi kasvaa ja kehittyä, mutta ne ovat pohjimmiltaan kaksi eri asiaa, eivätkä tapahdu aina yhdessä. (Daly 1996, 151-152, 167.)

1970-luvulle asti keynesiläinen, ohjatun kehityksen ajattelutapa vallitsi kehitysapua antavissa länsimaissa. Vielä 60-luvulla kasvu sekä kehittyneissä että kehitysmaissa oli suunnilleen samaa luokkaa, mutta 80-luvulla uusliberalistiseen politiikkaan siirryttäessä alkoivat erot kasvaa. Kiina ja Intia alkoivat tällöin kehittyä muita maita nopeammin, joten enemmistö kehitysmaista on parantanut asemaansa verrattuna länsimaihin. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 51.) Käänte tapahtui 1970-luvulla, kun kehitysmaiden alhaisen kilpailukyvyn syyksi katsottiin yliarvostetut valuuttakurssit, korkeat tullimaksut ja verotus sekä valtion määrittelemät tuottajahinnat. Länsimaisten pankkien pääoman kasvaessa kehitysmaat joutuivat velkakriisiin, mikä antoi Bretton Woods -instituutioille vapaammat kädet asettaa ehtoja lainoilleen.

Kriisin myötä instituutiot kehittivät rakennesopeutusohjelman (SAP), jossa markkinoiden vapauttaminen, julkisten sektorin leikkaukset ja hallinnon tehostaminen ovat etusijalla. Ohjelmia voidaan pitää yhtenä instituutioiden merkittävimpänä – ja kiistellyimpänä – tapana toimia osana maailmantaloutta ja edistää kaupan vapauttamista (Turtianen 2005, 4). Ohjelma ei kuitenkaan ole aina toiminut odotetulla tavalla. Esimerkiksi Afrikassa ohjelmien seurauksena ulkomainen velka kasvoi 375 miljardiin dollariin vuonna 2000, eli 75% prosenttiin mantereen bruttokansantuotteesta. (Holland 2002, 128-129.) Kuitenkin monissa makrotaloudellisesti paremmin menestyneissä maissa, kuten Kiinassa, tuloerot kasvavat hyvää vauhtia, eikä nopean teollistumisen ja kehityksen aiheuttamilta ongelmilta – kuten ympäristön pilaantumiselta – ole välttytty (Dicken 2007, 517-518, 522; Väyrynen 1998, 163).

Yhtenä pankin esiin tuomista uusista diskursseista on puhe uudesta tai globaalista hallinnasta, vastakohtana hallitsemiselle. Se on läheisesti globalisaatioon liittyvä käsite, jolla tarkoitetaan valtiollisen vastuun sijasta julkisten tai yksityisten toimijoiden vastuuta ja yhteistoimintaa, hierarkkisuuuden sijasta verkottumista sekä komentamisen valvonnan

sijasta neuvottelutaitoja. Hallitseminen on ylhäältä käsin lähtevää ja liittyy julkiseen valtaan. Hallinta taas on alhaalta käsin lähtevää, horisontaalista ja verkottuvaa toimintaa, joka ei ole alistavaa eikä määräävää. Vastuu siirtyi alaspäin markkinoille ja kansalaisille, ja se sopii Maailmanpankin nykyiseen ohjelmaan, joka korostaa markkinoiden roolin kasvattamista valtion kustannuksella. Käsitteeseen vaikuttaa myös liittyvän samankaltainen neutraalius ja epäpoliittisuus, mikä on jo aiemmin liitetty IMF:n ja Maailmanpankin ohjelmiin. Maailmanpankki kiinnostuikin uudesta hallinnasta jo 1990-luvun alussa, sillä se halusi pysyä johtavana rahoituslaitoksena laajentamalla toimintakenttäänsä laajentamalla markkinafundamentalistista Washingtonin konsensuksen doktriinia. Myös demokratian ja ihmisoikeuksien liittäminen hallintakäsitteeseen 1980-luvulla vaikutti pankin suunnanmuutokseen. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 7-9.)

Maailmanpankki on sittemmin lanseerannut 'hyvän hallinnon' käsitteen, joka liittyy korruption vastaiseen taisteluun, ihmisoikeuksiin, liberaaliin demokratiaan sekä tehokkaaseen, uusliberalismin oppien mukaiseen julkiseen hallintoon. Poliitikkaa on kritisoitu siitä, että vaatimukset julkisen sektorin supistamisesta ja palkkojen laskusta sekä hyvinvointipalvelujen leikkaamisesta voivat aiheuttaa epävakautta monissa kehitysmaissa. Maailmantalouden rakenteelliset ongelmat sekä maan sisäisten ongelmien ulkoiset syyt jäävät usein huomiotta, mutta lainoja saadakseen mailla ei usein ole muita vaihtoehtoja. Lisäksi ongelmana nähdään rakenteellisten uudistusten ja kansallisen suvereniteetin välinen ristiriita, sillä pankin on nähty toimivan ”pohjoisten” standardien pohjalta, riippumatta kunkin maan sisäisistä oloista. (Held 1995, 109-111.) Käänteeseen hyvään hallintoon tapahtui SAP-ohjelmien heikon menestyksen takia 1980-luvun lopulla. Maailmanpankki katsoi, että täyttääkseen velvollisuutensa edistää taloudellista kasvua sen on muutettava näkemystään valtioiden kansallisesta suvereniteetistä ja itsemääräämisoikeudesta. Tällöin pankki alkoi ottaa vastuulleen osan valtioille perinteisesti kuuluneista tehtävistä. (Williams 2008, 49.) Dekolonisaation myötä valtioille oli klassisten liberaalien periaatteiden hengessä myönnetty suvereniteetti, mutta osana liberaalia projektia uusien valtioiden tehtäväksi katsottiin taloudellisesta kasvusta ja kehityksestä huolehtiminen (emt., kappale 2). Pankin katsottua niiden epäonnistuneen tehtävässä ja jopa vahingoittaneen taloudellista kasvua, suvereniteetti ikään kuin peruttiin vastineeksi lainavastuusta (emt., 59).

Pankki esittää, että hyvän hallinnon ja talouskasvun välillä on voimakas yhteys (Maailmanpankki 2002b, 274). Aina ei kuitenkaan ole selvää, onko 'hyvä hallinto' ollut olemassa ennen pankin väliintuloa, vai onko talouskasvu lähtenyt sisältä käsin liikkeelle. Vaikka kriitikoiden mukaan 'hyvä hallinto' tunkeutuu kehitysmaiden hallinnossa jokaiselle tasolle peruuttaen niiden suvereniteetin, sen puolustajat hyväksyvät muutoksen välttämättömänä hintana suuremmalle hyvälle. Hyvän hallinnon katsotaan olevan tie liberalismiin tai näkökulmasta riippuen uusliberalismiin, ja sitä myöten kehitykseen²⁹. Ennen kuin maat ovat kykeneviä 'vastuulliseen suvereniteettiin', suvereniteetin käsitteellä ei kritiikin mukaan ole niille suurtakaan merkitystä. (Williams 2008, 7, 117-119.)

Hyvän hallinnon käsitteen ja sen lähtökohdista tehtyjen interventioiden toimivuus on kuitenkin kyseenalainen, sillä yhteyttä hyvän hallinnon ja taloudellisen kasvun ja vakauden välillä ei ole pystytty pitävästi todistamaan; sen sijaan se voidaan nähdä sitoumuksena liberalismiin ja pankin kykyyn päättää asiakkaiden sisäisistä asioista (emt., 121). Jyrkimmän kritiikin mukaan nykyisellään liberaali globalisaatio post-kolonialistisessa maailmassa ei tarjoa eri maille tasa-arvoisia mahdollisuuksia toimia globaalissa taloudessa, vaan jatkaa edelleen siirtomaa-ajan asetelmien ylläpitoa tavalla johon Bretton Woods -instituutiot ovat osallisia. Vaikka demokratia onkin nykyisin osana globalisaatioprosessia levinnyt laajemmalle kuin koskaan, voidaan kysyä, onko kansainvälisten instituutioiden vaikutusvalta syönyt saavutetun demokratian kasvun. (Scholte 2000, 29-32.) Hyvä hallinto asettaa siten ratkaisua vaativia eettisiä kysymyksiä, vaikka sen tavoitteisiin eli toimivaan liberalismiin päästäisiinkin. Huolimatta pankin muuttuneesta asennoitumisesta kansalliseen suvereniteettiin viimeisen 20 vuoden aikana, eivät tulokset ole juurikaan muuttuneet.

Syitä lainauspolitiikan suunnanmuutokseen kohti markkinalähtöisyyttä sekä hallinnollisten reformien vaatimukseen on etsitty myös 1970-luvun epäonnistuneesta politiikasta. Maailmanpankin tuolloin ajamat suuret pitkän aikavälin investointisuunnitelmat epäonnistuivat usein, sillä ne olivat korruptiolle alttiita. Kehitysmaiden valtiojohtoiset teollisuusyritykset eivät kyenneet sopeutumaan markkinoiden muutoksiin, eivätkä suunnitellut maatalouden reformit tuottaneet odotettuja tuloksia. Se johtui osin länsimaiden itse harjoittamasta protektionismista sekä liikatuotannosta, mikä johti raaka-aineiden hinnanlaskuun. Edelleen useat projektit jäivät huonon taloushallinnon sekä makrotaloudellisen epävakauden vuoksi kesken. Osin näistä syistä vaikeudet valita sopivia rahoituskohteita kasvoivat, eikä pankki enää kyennyt myöntämään tarpeellisia lisälainoja

²⁹ Kehityksen konseptia ja sen kritiikkiä käsitelty tarkemmin kappaleessa 6.3.

riittävän nopeasti. (Saari 2004, 200; Mosley ym. 1991, 29-32.)

Mikä on Maailmanpankin virallinen näkemys kehitykseen 2000-luvulla? Ristiriitaisista tuloksista huolimatta Maailmanpankki uskoo raporttiansa perusteella edelleen markkinaratkaisun ja talouden liberalisaation ylivoimaisuuteen valtiojohtoisuuden nähden, joskaan reformien ei enää odoteta olevan niin radikaaleja kuin 80- ja 90-luvuilla (Maailmanpankki 2004c; Maailmanpankki 2009a). Maailmanpankin viimeaikaisissa raporteissa toivotaan vapaakaupan lisäämistä sekä köyhien maiden että länsimaiden välillä. Samassa yhteydessä myös länsimaiden vastuu etenkin kehitysmaihin kohdistuvien tullien osalta sekä maataloustukien kilpailua vääristävä vaikutus tunnustetaan, ja niitä ehdotetaan poistettavaksi köyhien maiden kilpailukyvyn parantamiseksi (Maailmanpankki 2002a, 147-148; Maailmanpankki 2004a, 48; Maailmanpankki 2004b, 303-304). Institutionaalinen muutos on ollut yhä korostuneemmin pankin fokuksessa pitkälti toista vuosikymmentä, mikä näkyy jo vuoden 2002 raportin nimessä *Building Institutions for Markets* (Maailmanpankki 2002c; lisäksi esim. Maailmanpankki 2003). Tätä painotuksen muutosta voidaan selkeästi pitää institutionaalisenä käänteenä kohti post-Washingtonin konsensusta.

2000-luvulla pankki on tunnustannut, että ”[p]elkkä kauppapolitiikan liberalisointi ei yleensä riitä menestykseen globaaleilla markkinoilla”, ja että ”poliittinen ja institutionaalinen muutos on oleellinen ja harkittava perusteellisesti niin, että se sopii paikallisiin olosuhteisiin” (Maailmanpankki 2002a, 146). David Williamsin (2008, 6) mukaan kehitys nähdään Maailmanpankissa jo niin laaja-alaisena, ettei enää voida puhua puhtaasta markkinafundamentalistisesta politiikasta. Hän toisaalta myöntää pankin politiikan olleen 1980-luvulla 'markkinafundamentalistista', mutta katsoo muutoksen olevan niin laaja, että se menee ”kauas markkinafundamentalismin taakse”. Kriitikoiden mukaan kyse on kuitenkin lähinnä painotuseroista, sillä instituutionaalinen muutos kuuluu kiinteästi uusliberaaliseen agendaan, sillä sen mukaan instituutioiden pitäisi taata vapaiden markkinoiden mahdollisimman häiriötön toiminta (Kiely 2007, 169-170). Yleisesti ottaen dokumenttien perusteella näyttäisi siltä, että Maailmanpankin linja moniin makroekonomisiin uudistuksiin on pehmentynyt, vaikka uusliberaalista paradigmasta vapaakaupasta talouden moottorina ei ole luovuttu.

Siinä, missä yksityistäminen mainitaan kymmeniä kertoja vuoden 1991 World Development Report -raportissa (Maailmanpankki 1991), vuonna 2009 sitä ei mainita enää kertaakaan (Maailmanpankki 2009a). Yksityistäminen kuitenkin kuuluu edelleen

Maailmanpankin agendaan, vaikkei ehkä niin eksplisiittisesti. Valtion kulutukseen suhtaudutaan huomattavasti aiempaa myönteisemmin (esim. Maailmanpankki 2007) ja valtion rooli kriisien hoidossa nähdään tärkeänä, mikä voidaan tulkita myös keynesiläiseen taloustieteen osittaiseksi hyväksymiseksi (esim. Maailmanpankki 2009b). Kannanottoja voidaan pitää jopa yllättävinä ottaen huomioon, että seuraavassa luvussa käsiteltävien PRSP -lainten käytännön toimeenpanon kritisointi on jatkunut pitkän 2000-lukua. Siksi on tärkeää tarkastella, mikä on käytännön toimien suhde raporttien retoriikkaan, ja antavatko ne syytä olettaa, ettei Maailmanpankki noudattaisikaan politiikkaa, joka edellisten määritelmien valossa voidaan määritellä 'liberalistiseksi', mutta ei 'uusliberalistiseksi'.

5.2 SAP-ohjelmien synty

OECD -maiden pankit lainasivat 70-luvun aikana suuria määriä öljyn myynnistä peräisin olevaa rahaa kehitysmaaille halvoilla mutta muuttuvilla, ajoittain jopa negatiivisilla koroilla. Öljyn hinnan nopea kohoaminen aiheutti maailmanlaajuisen taantumaa 80-luvun alussa, mikä johti korkojen nousuun ja heikensi siten huomattavasti kehitysmaiden velanmaksukykyä. Samalla myös kehitysmaiden mahdollisuudet saada lisää velkaa tyrehtyivät. Tapahtumat johtivat kehitysmaiden velkakriisin puhkeamiseen 1982, johon vastauksena budjettitasapainon saavuttamista painottavat SAP -ohjelmat luotiin. Samaan aikakauteen sijoittuu myös uuskeynesiläisen konsensuksen hajoaminen sekä uusliberalistisen taloustieteen nousu: vapaiden markkinoiden alettiin ajatella olevan valtiota tehokkaampi tapa edistää taloudellista toimintaa. Maailmanpankin painopiste siirtyi näin markkinoiden ongelmista itse valtioon ja sen hallinnon ongelmiin, kuten budjettikuriin. IMF:n rooli ohjelmissa on ollut suuri, sillä Maailmanpankin rakennesopeutuslainoja alettiin myöntämään ainoastaan IMF:n hyväksynnällä. (Mosley ym. 1991, 4-13; Stiglitz 2004, 42-43.)

Instituutioiden ehkäpä tunnetuimmat ja kritisoidummat toimenpiteet liittyvät juuri rakennesopeutus- eli SAP -ohjelmiin, ja ne liittyivät aina ehdollisiin lainoihin, joita myönnettiin kehitysmaaille 1980-luvun alusta alkaen. Niihin kuului pääasiassa seuraavanlaisia tavoitteita: julkisen talouden supistaminen, julkisten tukien vähentäminen, matala inflaatio, veropohjan laajentaminen, kaupan ja rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen sekä valtionyritysten yksityistäminen. Ohjelmien voidaan täten sanoa noudattavan vahvasti kappaleessa 3.4 esitettyjen uusliberalististen oppien mukaista

politiikkaa. Talouden elvyttämisen sijaan niiden on kuitenkin väitetty voivan päinvastoin lisätä köyhyyttä johtuen mm. yritysten toiminnan vähenemisestä, julkisen sektorin irtisanomisista, hintasäännöstelyn lopettamisesta sekä maataloustuen vähenemisestä. (Bonsdorff 2001, 14-15.) Maanosittain laskettu BKT laski 80-luvun aikana saharan eteläpuolisessa Afrikassa sekä Etelä-Amerikassa, eli niillä alueilla, joissa SAP -ohjelmia eniten toteutettiin (Maailmanpankki 1991, 3). Näin ollen voidaan kyseenalaistaa, missä määrin ohjelmat hyödyttivät kehitysmaiden talouksia edes makrotaloudellisella tasolla. Ohjelmiin sisältyi usein vaatimus lopettaa valtion suora tuki ruualla ja polttoaineille, mikä yhdistettynä tiukkaan budjettikuriin johti mellakoihin useissa maissa 1980-luvulla, mikä pakotti hallitukset jopa peruuttamaan ohjelmat. SAP -ohjelmien vaikeudet vaikuttivat myös Bretton Woods -instituutioiden vastaisen liikehdinnän syntyyn, joka ajoittuu pääasiassa samalle vuosikymmenelle. (Juhasz 2007, 265-266.)

SAP -ohjelmien mukainen viennin kasvattaminen on aiheuttanut ongelmia, sillä kehitysmaiden jalostamattomat ja usein yksipuoliset vientituotteet kilpailevat keskenään niin, että se on johtanut niiden arvon laskemiseen. Teollisuusmaihin verrattuna yksityistämishankkeet ovat olleet hyvin laajoja suhteutettuna bruttokansantuotteeseen, mikä on lisännyt muutosten dramaattisuutta. Valuutan devalvaatio on puolestaan aiheuttanut ongelmia velkojen takaisinmaksussa, vaikka se on ollut ohjelmien pääasiallinen tavoite. (Airaksinen 2003, 123-4.) Yksityistäminen perustuu vahvaan uskoon markkinaratkaisun ylivoimaisuudesta, mutta ne ovat usein olleet huonosti toteutettuja ja valvottuja ja johtaneet yritysten valumiseen korruptoituneen eliitin käsiin (Hiatt 2007, 24). Suurimpana ongelmana voidaankin nähdä juuri se, että ohjelmat ovat sisällöltään hyvin samankaltaisia keskenään riippumatta avustettavien maiden toisistaan poikkeavista sisäisistä oloista. Stiglitzin mukaan instituutioista Maailmanpankin sisällä on ollut kehityspolitiikan suhteen enemmän keskustelua kuin IMF:ssä, mutta IMF on useimmiten saanut tahtonsa läpi, koska sillä on valta hyväksyä ohjelmat (Stiglitz 2002). Voimakkain kritiikki onkin keskittynyt juuri siihen, että väestön hyvinvointia osoittavat indikaattorit joutuivat useissa kehitysmaissa syöksykierteeseen ohjelmien käynnistämisen jälkeen; terveydenhuollon ja koulutuksen taso laski monissa tapauksissa voimakkaasti julkisen sektorin supistamisen seurauksena. Lisäksi kehitysmaiden ulkomaanvelka jatkoi kasvuaan läpi 80- ja 90-lukujen uudistuksista huolimatta. (Vanalo 2006, 20.)

Onkin kyseenalaista, onko vastaavankaltaisia taloutta voimakkaasti liberalisoivia ohjelmia toteutettu länsimaissa edes konservatiivisten, taloudellista liberalismia kannattavien poliitikkojen valtakausina. Esimerkiksi SAP -ohjelmien kulta-aikana 1980-luvulla, huolimatta vahvasta vapaakauppaa puoltavasta retoriikasta, protektionismi oli Yhdysvalloissa vahvassa kasvussa koko vuosikymmenen ajan. Samalla myös budjettivaje pysyi suurehkona, suurimmallaan noin 3%:ssa³⁰. Hiattin mukaan länsimaiset talouden ovatkin kehittyneet ”tariffien suojamuurin” takana, ja Aasian taloudellisesti menestyneimmät kehitysmaat sekä Japani ovat estäneet kilpailukykyisten hyödykkeiden tuonnin (Hiatt 2007, 21). Onkin olemassa viitteitä siitä, että edes uusliberalismin noustua uusliberalistista agenda ei toteutettu samalla tavalla köyhissä ja rikkaissa maissa (esim. Harvey 2003). SAP -ohjelmat ovatkin ehkä kaikkein kritisoiduin maailmanpankin toimintamuoto, ja sen vuoksi niillä on huomattavaa painoarvoa arvioitaessa nykyistä kehityspolitiikkaa historiallisessa valossa.

5.3 Meksikon talousuudistukset

Chile omaksui ensimmäisenä maana maailmassa klassisen uusliberalismin mukaisen talouspolitiikan Yhdysvaltain tukeman Augusto Pinochetin kaapattua vallan 1973 demokraattiselta Salvador Allenden hallitukselta. Allenden hallitus oli aloittanut työnsä 1970 tavoitteenaan luoda sosialismin ja aktiivisen kansalaisyhteiskunnan välinen liitto. Kaksi vuotta vallankaappauksen jälkeen Chile otti kuitenkin täysin päinvastaisen suunnan, ja Pinochet alkoi konsultoida *Chicago Boyseja*, jotka olivat saaneet oppinsa uusliberalismin oppi-isältä, Milton Friedmanilta. (Martin 2006, 56.) Uudistukset toteutettiin Pinochetin diktatuurin aikana, eikä niihin liittynyt välitöntä demokratisoitumisprosessia ennen Pinochetin vallasta luopumista. Chilen tapaus on mielenkiintoinen, sillä vaikka uusliberalismitumisosprosessi ei ollut Bretton Woods -instituutioiden suoraan ohjaama, se oli ensimmäinen käytännön esimerkki siitä, kuinka uusliberalismin ohjelma voitaisiin toteuttaa. Myöhemmin uusliberalismin aalto levisi myös muualle Latinalaiseen Amerikkaan, ja Maailmanpankki sekä IMF omaksuivat politiikan omaan politiikkaansa rakennesopeutusohjelmien kautta, kuten Perussa 80- ja 90-lukujen vaihteessa (esim. Turtiainen 2006; Teivainen 1999).

30 www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html - William A. Niskanen: Reaganomics

Meksiko oli Chilen jälkeen ensimmäisiä maita, joissa uusliberalistiset uudistukset otettiin täysmittaisina käytäntöön vuosien 1982 – 1995 aikana. Tämä tekee siitä mielenkiintoisen esimerkkimaan siitäkin syystä, että se kuuluu Chilen kanssa samaan maantieteelliseen ja osittain kulttuurilliseen alueeseen, joiden suhteelliset taloudet olivat suurin piirtein yhtä suuria. Sen lisäksi uusliberalismin ajanjaksoon sijoittuu myös Meksikon demokratisoitumisprosessi, seuraus, jonka on väitetty liittyvän uusliberalismiin ja talouden avaamiseen. Vaikka Meksikon uudistukset olivatkin pääasiassa IMF:n vastuulla, mutta Maailmanpankki tuli lainoineen mukaan 1984, kun se myönsi ensimmäisen ehdollistetun lainansa (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002). Neljännesvuosisata uudistusten alkamisesta antaa hyvän tilaisuuden tarkastella SAP -ohjelmien vaikutusta pitkällä aikavälillä. Meksikon ulkoapäin ohjattuihin uudistuksiin on kohdistunut paljon kritiikkiä, mutta niitä pidettiin yksinä historian onnistuneimmista uusliberaaleista projekteista peson devalvaatioon vuonna 1995 asti.

Meksikon talouspolitiikka oli vuoteen 1982 painottanut valtion monopolien luomista ja tuonnin korvaavaan teollisuuden rakentamista, eli toisin sanoen korporativistista, valtiojohtoista kehityksen mallia, mikä osin selittyy Meksikon sen aikaisella yksipuoluejärjestelmällä (Harvey 2005, 98). Se oli tuottanut kohtuullisia tuloksia talouskasvun suhteen: kasvu 1950- ja 60-luvuilla oli noin 6% vuodessa, (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002, 557), ja vielä 1960 Meksiko oli bruttokansantuotteella henkeä kohti mitattuna rikkaampi kuin Japani, mutta vuoteen 1988 mennessä Meksiko oli jäänyt kauas taakse (Maailmanpankki 1991, 37). Sitäkään ennenkaan kasvun hyödyt eivät tosin olleet jakaantuneet kovin laajalle (Harvey 2005, 99). Alun perin yksipuoluejärjestelmän harjoittama politiikka oli toiminut hyvin pitämällä talouskasvun vakaana, kun taas poliittinen vakaus varmistettiin pitämällä levottomuudet ja oppositio vähäisinä.

1970-luvulla maan ajautuessa taloudellisiin vaikeuksiin alkoi valtio lisätä huomattavasti julkisia menojaan yhdysvaltalaisella lainarahalla sekä kansallistamalla kannattamattomia yksityisyriyksiä yrittäessään välttää levottomuuksien leviämistä. Tämän politiikan seurauksena Meksikon valtionvelka lähes kymmenkertaistui kymmenen vuoden aikana. Korkotason noustessa sekä viennin heiketessä Meksiko ajautui maksuvaikeuksiin ja ensimmäisenä kehitysmaana 1980-luvun alun velkakriisiin, ja oli pakotettu turvautumaan IMF:n apuun ja muuttamaan politiikkaansa välttääkseen vararikon. Chilen tavoin Meksikon talousuudistuksista huolehtivat pääasiassa ulkomailla koulutetut, Chicagon

koulukuntaan kuuluvat taloustieteilijät, ”teknokraatit”, jotka kokeilivat oppiensa toimivuutta radikaaleilla uudistuksilla, kuten talouden sääntelyn nopealla purkamisella ja nopealla avaamisella vapaakaupalle (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002; Snyder 2001, 14; Harvey 2005, 98-100.)

IMF:n johdolla Meksikon kauppa, rahoitusmarkkinat ja omistusoikeudet vapautettiin ensin valikoivasti vuodesta 1982 eteenpäin ja sen jälkeen nopeasti vuodesta 1985 eteenpäin, mikä huipentui vuonna 1994 NAFTA -vapaakauppasopimukseen. Sopimus poisti tullit Yhdysvaltain, Kanadan ja Meksikon väliltä. Lopulta Meksikon uudistukset ylittivät jopa Maailmanpankin vaatimukset, mikä heijasti hallitsevan luokan uskoa muutosten siunauksellisuuteen. Demokratian puutteen vuoksi Meksikon muutokset olivat huomattavasti nopeampia ja täydellisempiä kuin mitä ne useimmissa muissa maissa ovat olleet. (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002.) Reaalipalkat nousivat 1980-luvulla kuitenkin huomattavasti hitaammin, ja samalla Meksikolaisten reaalin ostovoima heikkeni jopa 50%. Tullien poistaminen johti myös halvemmän Yhdysvaltalaisen maissin tuontiin, mikä aiheutti massatyöttömyyttä Meksikolaisten viljelijöiden keskuudessa. Hinnanalennukset eivät kuitenkaan siirtyneet kuluttajahintoihin. Vuonna 1995 Meksikolle tarjottiin helpotuksia lainoihin, jos se devalvoisi valuuttansa ja nostaisi korkotasoa. Tavoitteena oli piristää maan talouselämää niin, että loput velat maksettaisiin ajallaan takaisin, mutta odotusten vastaisesti devalvaatio johtikin syvään lamaan, kun valtiolla ei valuutan heikkenemisen vuoksi ollutkaan varaa maksaa takaisin dollarimääräisiä obligaatioita. Levottomuudet työläisten keskuudessa lisääntyivät hallituksen ottaessa ammattiyhdistykset tiukemmin valvontaansa. (Airaksinen 2002, 128-30; Harvey 2005, 75, 100-103.)

Kriittisten arvioiden mukaan Meksikossa tuli esille yksi liberaalin ja uusliberaalin ajattelun merkittävimmistä eroista eli se, että vastuu siirtyi lainanantajilta ottajille – seurauksista riippumatta. IMF:n politiikan päämääränä oli estää Meksikon vararikko ja siten suojella ensisijaisesti lainanantajien eli Yhdysvaltalaisen investointipankkien etuja, jotka olivat lainanneet jopa kaksi kertaa pääomansa verran kehitysmaalle, ja olivat näin konkurssivaarassa. Näin instituutiot asettivat pankkien edut kohdemaan hyvinvoinnin edelle. Vuoden 1995 devalvaatio yhdistettynä kaupan avaamiseen mahdollisti myös sen, että yhdysvaltalaiset pystyivät ostamaan meksikolaista omaisuutta erittäin halpaan hintaan. Meksikon uudistuksista hyötyivät pääasiassa harvat rikkaat suurimman osan väestöstä

köyhtyessä. (Harvey 2005, 29, 75, 103-104; Kiely 2007, 68-70.) Kotimaisen teollisuuden korvaaminen tuonnilla lisäsi maan riippuvuutta sen tärkeimmän vientikumppanin, Yhdysvaltain, talouden tilasta. Toimenpiteet kyllä lisäsivät suorien ulkomaisten investointien määrää Meksikossa, mutta se ei koitunut meksikolaisten yritysten, vaan kansainvälisten konsernien hyväksi. Uudistukset myös heikensivät keskiluokan sekä työväestön asemaa sekä koulutusta ja terveydenhuoltoa. On väitetty, että uusliberaalit uudistukset eivät heikentäneet kansallisvaltiota, vaan sitä, ketkä siitä eniten hyötyvät. Meksikon tapauksessa voittajat olivat yksityistämisestä hyötyneet sijoittajat ja kansainväliset yritykset; jo ennen uudistuksia olemassa ollut kuilu köyhien ja rikkaiden välillä syveni edelleen, eniten koko latinalaisessa Amerikassa. Uudistukset johtivat myös kapinaliikkeen syntyyn Meksikon eteläisissä maakunnissa (Rothstein 2007, 30-35.)

Köyhyys ei siten vähentynyt vaan jopa lisääntyi ja valtion velka kasvoi edelleen, kunnes se vuonna 1995 julkisten menojen leikkausten ja valtionyritysten yksityistämisestä saatujen tulojen avulla lähti laskuun³¹ (Harvey 2005, 99). Leikkaukset tosin johtivat mm. rikollisuuden räjähdysmäiseen kasvuun maan pääkaupungissa Mexico Cityssä, ja yksityistämisen prosessin edetessä armeija joutui murskaamaan ammattiliittojen vastarinnan (emt., 100). Maan joutumista devalvaation myötä laman kouriin vuonna 1995 voidaan pitää vedenjakajana uudistuksia arvioitaessa, sillä viimeistään siinä vaiheessa uudistuksen olivat tuottaneet Meksikon kannalta huonon lopputuloksen. Uudistusten epäonnistumisen jälkeen Meksikon tapaus muuttui malliesimerkistä kiistellyksi tapaukseksi siitä, millaisia negatiivisia seuraamuksia nopeasti toimeenpannalla yksityistämällä, pääomien vapauttamisella sekä muilla uusliberaaleilla toimenpiteillä voi olla, varsinkin kun muutosta ohjataan maan ulkopuolelta.

Miksi sitten uusliberalismi ei tuottanutkaan odotettuja tuloksia? Snyder (2001, 4) esittää, että uusliberalismin mukainen sääntelyn vähentäminen voi aiheuttaa vastavoimana prosessin, joka johtaa talouden säätelyn lisäämiseen uudella tavalla. Hän esittää sen tapahtuvan dialektisen prosessin kautta, jossa eri poliittiset ryhmittymät aloittavat talouden uudelleensäätelyn kerätäkseen kannatusta. Vastauksena tälle erilaiset yhteiskunnalliset ryhmät pyrkivät vaikuttamaan prosessiin niin, että ne pääsisivät muovaamaan uusia, talouden toimintaa sääteleviä instituutioita. Esimerkkinä Snyder käyttää Meksikoa, jonne on hänen mukaansa syntynyt uudenlainen talouden sääntelyn järjestelmä uusliberalististen reformien jälkeen. Jälleensäätelyn lopputulokset hän sijoittaa

31 www.latin-focus.com/latinfocus/countries/mexico/mexdebt.htm - Mexico External Debt 1995-2007

oligarkian ja joukkoperustaisen järjestyksen välille (emt, 11-12). Tämä puolestaan estää arvioimasta, kuinka uusliberaali markkinatalous olisi onnistuessaan toiminut. Case-tutkimuksena hän käyttää kahvintuotantoa, Meksikon maatalouden merkittävintä vientituotetta.

Aina 1980-luvun lopulle asti Meksikon kahvimarkkinoita hallitsi valtiollinen kahvimonopoli INMECAFÉ, jonka hajottamista lopulta kannattivat myös meksikolaiset pienviljelijät. INMECAFÉ oli syntynyt kilpailemaan kahvintuotannon oligarkian kanssa takaamalla kahville minimihinnan, myöntämällä lainoja sekä säätelemällä vientiä. Monopoli kuitenkin hajotettiin vapaan kilpailun vastaisena, mikä johti tukien, hintasäätelyn ja valtiojohtoisen markkinoinnin loppumiseen. Tämä ei Snyderin mukaan kuitenkaan johtanut vapaiden markkinoiden vaan uusien säännösten syntyyn 1990-luvun puoleen väliin mennessä. Kahvia tuottavat osavaltiot kallistuivat joko neokorporativistiseen tai suhteisiin perustuvaan kapitalismiin. Neokorporativistit pyrkivät palauttamaan keskitetyn säätelyn Meksikon valtapuoleen PRI:n kautta siirtämällä INMECAFÉ:n omaisuutta uusille järjestöille ja sulkemalla niihin kuulumattomat ulos. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon taipuvien osavaltioiden hallitukset pyrkivät puolestaan palauttamaan ”kahvioligarkian” valtaan jakamalla rajoitetusti kahvin vientiin oikeuttavia lisenssejä, mikä puolestaan pakotti pienet yhteenliittymät myymään kahvia alihintaan lisenssin omistaville oligarkeille. Syyksi Snyder esittää kuvernöörien tarpeen turvata poliittisen uransa jatkuvuus vahvojen liittolaisten avulla, sillä kausien määrä on Meksikossa rajattu yhteen. (Snyder 2001, 21-34.)

Kumpikaan lopputulos ei siten toteuttanut reformilla tavoiteltuja päämääriä, vaan olisi onnistuakseen vaatinut pitemmälle meneviä yhteiskunnallisia uudistuksia. Snyderin mukaansa uusliberaalit ”shokit” synnyttävät institutionaalisen tyhjiön, jota vapaat markkinat eivät välttämättä onnistu täyttämään. Lopputulos hänen mukaansa on, että uusliberalististen reformien seurauksena niiden vastustajien ja puolustajien odotukset eivät täyty, vaan erilaisten sosiaalisten ryhmien vuorovaikutuksesta tilalle syntyy uusi institutionaalinen järjestys, jonka lopputulos voi vaihdella paikallisten erityispiirteiden mukaan. (emt, 195-196.) Snyder mukaan reformien myötä Oxacan osavaltiossa syntynyt uuskorporativistinen malli antoi viljelijöille paremmat mahdollisuudet järjestäytyä ja vaikuttaa suoraan politiikkaan, mikä ei toteutunut oligarkkimallissa (emt. 197). Liberalisoimisprosessi siis oli osittain hallitsematon ja tuotti odottamattomia ja vaihtelevia,

paikallisesta politiikasta riippuvia lopputuloksia Meksikon eri osavaltioissa, mutta vapaat markkinat eivät olleet yksikään niistä.

Erityisen suurena ongelmana voidaan myös nähdä, että prosessi ei tapahtunut demokraattisesti. Chilen tapaan Meksikossa vasemmisto ja kansalaisyhteiskunnan edustajat joutuivat kohtaamaan poliittisesti motivoitunutta väkivaltaa valtion taholta, mikä tosin oli jatkoa pitempään jatkuneelle autoritääriselle poliittiselle kulttuurille; Latinalaisen Amerikan muutos voidaan osittain nähdä ”kansalaisten” muuttumisena ”kuluttajaksi” poliittisten oikeuksien jäädessä paitsioon. Meksikon kehitys eri osavaltioissa oli vaihtelevaa, mutta lopputuloksena syntyi erilaisia autoritarismia ja uusliberalismia keskenään yhdisteleviä regiimejä. Valitun mallin kyseenalaistaminen pyrittiin estämään liittovaltion tasolta suoran väkivallan avulla tai manipuloimalla mediaa sielläkin, missä demokratisoimisprosessi oli edennyt pitemmälle. Niin Chilessä kuin Meksikossa sekä muualla Latinalaisessa Amerikassa uusliberaali kehitys on johtanut kehitykselliseen vaihtoehdottomuuteen, jossa kansalaisyhteiskunnan ääni on pyritty pitämään vähäisenä. (Martin 2006, 58-67.) Kuvio on myöhemmin toistunut esimerkiksi Perussa, missä uusliberalisointi on toteutettu hallituksen ja talouseliitin yhteistyöllä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden joutuessa suoran väkivallan ja pidätysten kohteeksi (Teivainen 1999).

5.4. SAP-ohjelmien jälkeen

Maailmanpankki ja IMF aloittivat PRSP -ohjelman vuonna 1999 luopuen samalla SAP -ohjelmista, mikä voidaan nähdä ensimmäisenä todellisena yrityksenä ottaa etäisyyttä 80- ja 90-lukuja hallinneeseen, kapea-alaiseen kehityspolitiikkaan. Ohjelman periaatteisiin kuuluu, että kehitysmaat saavat itse laatia kansallisen köyhyyden vähentämisstrategian, jonka perusteella IMF ja Maailmanpankki myöntävät lainoja. Ohjelmissa maat laativat itse selvityksen köyhistä väestöryhmistä, köyhyyden syistä sekä köyhyyden vähentämisen strategioista. Ohjelmien laatimisessa ja toteuttamisessa pyritään noudattamaan kansalaisyhteiskunnan osallistumisen, tuloskeskeisyyden ja kokonaisvaltaisuuden periaatteita. Periaatteessa ohjelma antaa aikaisempaa paremmat puitteet avun kohdistamiseen köyhille puhtaiden makroekonomisten uudistusten sijaan. Ohjelman päämäärä on auttaa maita saavuttamaan YK:n vuosituhatavoitteet, tärkeimpänä niistä köyhyyden puolittaminen vuoteen 2015 mennessä³². (Bonsdorff 2001, 9-17.)

32 www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm - Factsheet - Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP)

Virallisena tavoitteena on saavuttaa parempi yhteistyö Maailmanpankin ja asiakkaiden välillä, sillä maat saavat laatia ohjelmasta oman, alustavan version. Maailmanpankin omin sanoin ”[a]ivan kuten strategia painottaa, yksi koko ei sovi kaikille instituutioita reformoitaessa ja hyvin toimivaa, läpinäkyvää hallintoa rakennettaessa, joten myös PRSP-lähestymistapa edellyttää, että jokainen PRSP tulee olemaan erilainen [...]” (Maailmanpankki 2003, 9-10). Samassa yhteydessä myös kritisoidaan maiden vähäistä huomiota talouden toimintaa parantaviin institutionaalisiin reformeihin, sekä kansallisten parlamenttien vähäistä osallistumista ohjelmien laatimiseen (emt., 10). PRSP -paperin pohjalta IMF tekee oman köyhyysvähentämishjelmansa nimeltään Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF), ja ne toimivat kiinteänä osana Maailmanpankin PRSP -ohjelmaa. Ohjelmien tavoitteena on muuttaa kehityspolitiikkaa entistä selvemmin köyhyden vähentämiseen, kuten ohjata valtioiden budjettia enemmän köyhiä hyödyttävään suuntaan, kuten terveydenhuoltoon. Ohjelman periaatteisiin kuuluu, että Maailmanpankki tekee aina etukäteistutkimuksen suurten reformien vaikutuksista kunkin maan köyhään väestönsä ennen niiden toteuttamista, jos maa ei siihen itse pysty. Instituutioiden ei myöskään pitäisi vaikuttaa ohjelman sisältöön siltä osin, kun maat ovat sen itse laatineet³³.

Kritiikin mukaan kyseiset ohjelmat saattavat kuitenkin entisestään kasvattaa instituutioiden valtaa talouspolitiikan ulkopuolelle, koska niillä on valta hyväksyä tai hylätä strategia. Lisäksi kansalaisjärjestöt ovat olleet huolissaan päätöksenteon demokraattisuudesta, sillä esimerkiksi Nicaraguassa tarkoin valikoidut kansalaisyhteiskunnan edustajat saivat PRSP -ohjelman nähtäväkseen vasta Maailmanpankin ja IMF:n jälkeen. Monissa maissa taas riittävän voimakasta kansalaisyhteiskuntaa ei ole kehittynyt. Osasta PRSP -ohjelmia saatetaan kirjoittaa alustavat versiot maille valmiiksi. Kritiikkiä on herättänyt myös köyhyysvähentämishjelmien painottuminen sosiaaliohjelmiin, joita ei kuitenkaan pystytä rahoittamaan kotimaisella rahalla. (Bonsdorff 2001, 9-17.) Maailmanpankin oma sisäinen arviointiryhmä (Independent Evaluation Group, lyh. IEG) on suositellut pankille mm. PRSP -ohjelmien käsittelyn muuttamista niin, että maiden oma osuus niiden laatimisessa tulisi selkeämmäksi³⁴.

33 www.imf.org/external/np/prgf/2000/eng/key.htm - Key Features of IMF Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF) Supported Programs

34 www.worldbank.org/oed/prsp/ - The Poverty Reduction Strategy Initiative: An Independent Evaluation of the World Bank's Support Through 2003

PRSP -ohjelmat eivät juurikaan eroa pankin itse laatimista ohjelmista, mutta niiden pääasiallinen tavoite lienee legitimaation lisääminen (Williams 2008, 120). Ne voidaan nähdä uusliberaalin politiikan sekä epäsymmetrisen valta-asetelman suorana jatkumona, jossa vastuu epäonnistumisista on yksinomaan kehitysmailla. Suurin muutos olisi kritiikin mukaan lähinnä diskurssississa, eikä todellista katkosta SAP-ohjelmiin olisi näin ollen olemassa (Tan 2005). Kehitysmaat ovat ainakin aluksi jääneet ennemminkin konsultin kuin yhteistyökumppaneiden rooliin. Sen johdosta ensimmäisen vaiheen PRSP-paperit ovat olleet lähinnä Bretton Woods -instituutioiden ja kehitysmaiden välisiä kompromisseja, joissa instituutioiden prioriteetit ovat olleet ensisijaisia (Roberto 2003).

6. KRIITTISIÄ NÄKEMYKSIÄ KEHITYSYHTEISTYÖHÖN

6.1 Kritiikki ja vaihtoehdot

Kilpailevia näkemyksiä globalisaatiosta on instituutioiden tasolla olemassa esimerkiksi YK:lla, jonka politiikan mukaan perusoikeuksien toteutuminen vaatii julkisten instituutioiden väliintuloa. Bretton Woods -instituutioiden sekä WTO:n vaikutusvalta on kuitenkin kasvanut huomattavasti YK:hon nähden, kuten näkyy jo järjestöjen henkilökunnan määrän ja rahoituksen kehityksessä. (Patomäki & Teivanen 2003, 50; Khor 2001, 13-15.) Tärkein YK:n alainen ohjelma on ECOSOC, sekä etenkin sen alaisuudessa toimivat kehitysohjelma UNDP, väestöohjelma UNFPA sekä kauppa ja kehityskonferenssi UNCTAD. UNDP luotiin antamaan teknistä apua alikehittyneille maille, UNCTAD puolestaan ”edistää kehittyvien maiden kauppaa, investointeja ja kehitysmahdollisuuksia sekä auttaa niitä integroitumaan maailmantalouteen tasavertaiselta pohjalta”. Osa Bretton Woods -instituutioiden kansainvälisen taloushallinnan tehtävistä menee päällekkäin YK:n kanssa etenkin UNDP:n, UNCTAD:n ja WTO:n toiminta-alueilla, mutta kuten aiemmin mainittiin, YK:n toimivalta on heikentynyt muiden instituutioiden kustannuksella. Kehitysmaiden vaatimuksesta YK:n alaiset järjestöt ovat kuitenkin ajaneet Bretton Woods -instituutioista poikkeavaa talous- ja kehityspolitiikkaa ja YK:lle onkin ehdotettu suurempaa roolia kehityspolitiikan alueella. (Tiihonen & Tiihonen 2004, 42-43; Nieuwenhuys 2006, 69.) YK on painottanut valtioiden omaa valinnanvapautta kehityspolitiikkaa ja arvoja valitessaan niin, että myös muut kuin taloudelliset seikat otettaisiin huomioon ja ettei kehitystä nähtäisi suoraviivaisena ja kapeana prosessina (Bonsdorff 2001, 5).

Ulkoisen kritiikin ja painostuksen tuloksena Maailmanpankki on kuitenkin tehnyt joitakin myönnytyksiä. Vuonna 1998 Maailmanpankin silloinen presidentti James Wolfensohn myönsi, ettei taloudellisten tekijöiden painottaminen itsessään riitä, vaan että budjettitasapainon tavoittelemisen saattaa jopa vaarantaa esimerkiksi lasten koulunkäynnin ja köyhien terveydenhuollon. Tämän johdosta hyväksyttiin uusi kehitysstrategia (Comprehensive Development Framework (CDF)), joka ei ole itsessään valmis kehitysohjelma vaan painottaa laaja-alaisempaa kehityspolitiikkaa. Ainakin periaatteessa siinä voidaan ottaa paremmin huomioon taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset seikat, mikä

tarjoaa hallitukselle ja muille instituutioille tasapainottavan ja toisiaan vahvistavan roolin. (Bonsdorff 2001, 6; Sen 1999, 126-127.) Yksi CDF:n konkreettisista tuloksista on kappaleessa 6.2 käsiteltyjen PRSP -pohjaisten lainojen myöntäminen.

Kehitysmaiden kansallinen suvereniteetti on instituutioiden epädemokraattisuuden vuoksi ongelma. Siitä huolimatta Tiuhonen ja Tiuhonen esittävät (2004, 58), että vastuu kansainvälisten organisaatioiden toiminnasta tulisi olla kehittyneillä mailla monien kehitysmaiden heikkojen institutionaalisten rakenteiden takia. On myös esitetty, että kansallista lainsäädäntöä täytyy harmonisoida, jotta kyettäisiin estämään esimerkiksi valtioiden välinen verokilpailu tai investointien houkuttelu väljemmällä ympäristölainsäädännöllä (Romppanen 2004, 16). Tämä tosin siirtäisi entisestään maiden omaa suvereniteettiä ylikansallisille organisaatioille, eikä ole selvää, kuinka prosessi pystyttäisiin toteuttamaan tasa-arvoisesti. Kehitysmaiden tulisi ennemminkin pystyä ottamaan enemmän vastuuta oman taloutensa vapauttamisesta niin, että talouden liberalisoinnin haittavaikutukset pystyttäisiin minimoimaan ja prosessi toteuttamaan hallitusti (Khor 2001, 117-119). Historiallisesti parhaat tulokset on saatu, kun valtiot ovat tietoisesti halunneet tai pystyneet edistämään yhteiskunnan teollista ja sosiaalista transformaatiota, johon on sisältynyt valikoiva protektionismi, valtiojohtoinen investointi, pääoman vientiä koskevat rajoitukset sekä työläisten ja kansalaisten oikeuksien rajoittaminen (Kiely 2007, 177-178). Tuloksista huolimatta etenkin kaksi viimeistä kohtaa ovat eettisesti ongelmallisia, jos tarkastelua ei tehdä puhtaasti utilitaristisista näkökulmista.

Instituutioita on syytetty poliittisten seikkojen vaikutuksista päätöksentekoon sekä länsimielisten diktatuurien - kuten Pinochetin Chilen ja Ceausescun Romanian - tukemisesta maailmanpoliittisin perustein, usein näille maille kielteisillä seurauksilla. Siitä huolimatta instituutiot jatkavat nykyäänkin lainojen myöntämistä epädemokraattisina pidetyille maille. Poliittiset päätökset on kuitenkin Maailmanpankin omissa säännöissä kielletty³⁵³⁶. Kysymys siitä, tulisiko epädemokraattisia maita rahoittaa, ei ole yksiselitteinen. Vaikka korruptio saattaa syödä osan avusta, ei avun poistaminen välttämättä paranna maan sisäistä tilannetta. Sen sijaan rahoitusta tulisi pyrkiä kohdentamaan paremmin esimerkiksi niin, että ”hyvää hallintoa” toteuttavat maat saisivat itse päättää rahoistaan, kun taas Maailmanpankki voisi valvoa rahankäyttöä paikallisella tasolla huonosti hallinnoituissa maissa (Bonsdorff 2001, 18; Nayyard & Court 2002, 15.)

35 www.jubileeresearch.org/analysis/reports/dictatorsreport.htm - Dictators and Debt

36 www.cadtm.org/spip.php?article809 - World Bank - IMF support to dictatorships

Kaikkein köyhimpien - ja usein myös korruptoituneimpien - maiden velkakierteen katkaisemiseksi on perustettu omia ohjelmia kuten HIPC, mutta ne eivät kritiikin mukaan edelleenkään pysty vastaamaan näiden maiden kieltämättä varsin haastaviin kehitystarpeisiin.

Sekä IMF:n että Maailmanpankin roolia on ehdotettu radikaalisti muutettavaksi. Nayyar & Court (2002, 13-15) kirjoittavat, että järjestö ei kiinteistä valuuttakursseista luopumisen jälkeen ole enää pystynyt hallitsemaan kansainvälistä valuuttajärjestelmää. Koska kehitysmaat ovat erityisen herkkiä valuuttakurssien vaihteluille johtuen velkaantumisesta sekä ulkomaiseen pääomaan liittyvästä riippuvuudesta he ehdottavat, että IMF:n pitäisi painottua kriisien ehkäisyyn niiden hoitamisen sijasta. Lisäksi he vaativat lainojen ehdollisuudesta luopumista sekä erioikeuksia kehittyville maille avata säädellysti talouttaan, sillä heidän mukaansa talouden liian nopea avaaminen voi vaarantaa taloudellisen kehityksen. Väyrysen mukaan IMF:llä ei ole realistisia mahdollisuuksia valvoa maailmantalouden kehitystä, ja kriisien ennaltaehkäisyyn sijaan sen toimenpiteet painottuvatkin kriisilainojen myöntämiseen sekä vaatimuksiin uudenlaisen politiikan omaksumisesta (Väyrynen 1998, 184-186). IMF:n kuuluisimmista kriitikoista lienee syytä mainita Maailmanpankin entinen pääekonomisti, nobelisti Joseph E. Stiglitz, joka käy teoksessaan Globalisaation sivutuotteet (2002) läpi IMF:n politiikan taustoja sekä sen aiheuttamia epäonnistumisia.

Patomäki & Teivanen (2003, 62-63) esittävät Indonesian rahoituskriisin olleen pohjimmiltaan IMF:n talouspolitiikan aiheuttama. Kymmenien vuosien talouskasvun jälkeen maa joutui IMF:n toimenpiteiden seurauksena rahoituskriisiin, velkaantui ja tuli sitä kautta riippuvaiseksi IMF:stä. Aasiassa 1997 alkanut spekulatiivinen rahoituskriisi levisi nopeasti ympäri maailmaa. Indonesian tapauksessa IMF vaati ensin ruuan ja kerosiin valtiontukia lopetettavaksi, mikä johti rotumellakoiden syntyyn ja hyökkäyksiin kiinalaista kapitalistiluokkaa vastaan. Vastauksena syvenevään kriisiin IMF vaati edelleen rahoitusmarkkinoiden nopeaa avaamista Itä-Aasiassa, mikä syöksi maan rahoituskriisiin, ja teki maan lopullisesti riippuvaiseksi IMF:stä. Kriisistä toipui nopeiten Malesia, joka oli jättänyt noudattamatta IMF:n neuvoja ottamalla pääomat valvontaansa. Tilanteesta hyötyivät etenkin länsimaiset sijoittajat. (Harvey 2003, 96-97; Patomäki & Teivanen 2003, 62-63.)

Robinson ja Harrison (2000) esittävät, että kriisi paljasti tiettyjä eroja instituutioiden ajattelussa, sillä IMF:n politiikkaa arvosteltiin Maailmanpankin taholta. Maailmanpankki olisi näin ollut palaamassa takaisin suurempaa julkista sektoria ja regulaatiota kannattavaan politiikkaan. Heidän mukaansa kyse on kuitenkin vain ”vivahte-eroista”, keskustelusta siitä, kuinka parhaiten suojella kansainvälistä finanssijärjestelmää, ei vapaakaupan ja globalisaation kyseenalaistamisesta (emt.). Sklair (2002, 85-86) puolestaan näkee Bretton Woods -instituutiot osana kansainvälistä kapitalistiluokkaa, joka jakaa yhteiset intressit ylikansallisten suuryritysten kanssa. Esimerkkinä hän mainitsee kahvinviljelyn rahoittamisen 1990-luvun Vietnamin, mikä sai kahvinhinnan maailmanmarkkinahinnan romahtamaan. Sen myötä viljelijät köyhtyivät, kun taas ylikansalliset kahviyritykset hyötyivät tilanteesta.

Erityisen suurta kritiikkiä instituutioiden toiminta on herättänyt globalisaatiokriittisen kansalaisyhteiskunnan suunnalta, mistä yhtenä selkeänä osoituksena on WTO:n kokouksesta Seattlessa 1999 alkaneet suuret, globalisaation ja globaalien instituutioiden vastaiset mielenosoitukset. Bretton Woods -instituutiot ja monet muut ylikansalliset organisaatiot nähdään usein välineenä ainoastaan harvoja hyödyttävän globalisaation edistämiseen (esim. Held & McGrew 2005 ja Väyrynen 2001). Kansainvälisestä kansalaisyhteiskunnasta on tullut merkittävä toimija, jota on enää vaikea sivuttaa sen ajoittaisesta hajanaisuudesta huolimatta (Väyrynen 1998, 188-189). Maailmanpankki on kotisivuillaan vastannut kritiikkiin toteamalla, että se ei pysty vaikuttamaan globalisaation kulkuun ja markkinoiden toimintaan:

Toisaalta kriitikot yrittävät syyttää pankkia joistakin tai kaikista havaituista globalisaatioon liittyvistä ongelmista eli kasvavasta talouden ja yhteiskuntien integraatiosta ympäri maailman, mikä johtuu tavaroiden, palveluiden, pääoman, teknologian ja ideoiden lisääntyneestä liikkuvuudesta. Se on taloudellinen prosessi, jota Maailmanpankki ei hallitse.³⁷

Väite on kuitenkin ristiriidassa pankin uusliberaalien ohjelmien kanssa, sillä ne ovat painottaneet ulkoapäin ohjattua talouden vapauttamista ja kaupan esteiden purkua. Vaikka Maailmanpankin tutkimuksissa usein pohditaan globalisaation hyötyjä ja haittoja köyhyyden vastaisessa taistelussa, sitä ei missään vaiheessa päädytä kyseenalaistamaan, vaan päinvastoin ongelmana on usein nähty globalisaation vähäisyys (esim. Agénor 2002). Maailmanpankki ei tietenkään voi olla yksin koko prosessista vastuussa, syyttää Maailmanpankin entinen pääekonomisti Joseph Stiglitz kehitysmaiden tilasta juuri

37 go.worldbank.org/1M3PFQQMD0 - About The World Bank

molempien Bretton Woods -instituutioiden epäonnistunutta politiikkaa, joka on johtanut globalisaation hyötyjen epätasaiseen jakautumiseen (Stiglitz 2004, 30-42).

6.2 Instituutiot ennen taloutta?

Klassinen taloustiede on sen perustajan, Adam Smithin, jälkeen irtautunut yhä enemmän yhteiskuntien institutionaalisista kehyksistä, etenkin toisen klassikon, David Ricardon, ajatusten myötä. Vielä 1700- ja 1800-luvuilla taloustiede oli huomattavasti lähempänä yhteiskuntatieteitä kuin nykyään: esimerkiksi moraalisia ja normatiivisia näkökulmia ei aluksi erotettu taloustieteestä (Swedberg ja Granovetter 1992, 3.) Sosiologian ja taloustieteen kehittyessä omiksi tieteenaloikseen syntyi samalla etenkin Weberin ja Sombertin vaikutuksesta taloussosiologia, joka pyrki tutkimaan talouden ja yhteiskunnan välistä suhdetta ja näin ikään kuin palaamaan klassisen taloustieteen alkujuurille. Weber katsoi uuden taloustieteen edustavan analyyttisesti tarkkaa, mutta historiallisesti eriytymätöntä suuntausta ja hän pyrki teoksissaan palaamaan takaisin talouden historialliseen erityisyyteen yleisten, ylihistoriallisten teorioiden sijaan. Analyyttisten taloustieteellisten mallien hän katsoi olevan ideaalityyppejä, jotka eivät sinällään voineet toimia irrallaan sosio-kulttuurillisista konteksteista. Vaikka niillä Weberin mukaan olikin paikkansa, ne eivät suoraan olleet sovellettavissa empiiriseen tutkimukseen. Kuuluisin Weberin tutkimuksista lienee modernin länsimaisen kapitalismin synty, joka on sittemmin talousjärjestelmänä levinnyt eri muodoissa ympäri maailman ja mahdollistanut nykyisenkaltaisen globalisaation. (Trigilia 2002, 33-35.)

Post-Washingtonilainen käsitys instituutioista on edelleen melko suppea, ja painottaa lähinnä universalististen, uusliberalististen markkinamekanismien toiminnan mahdollistavia rakenteita, kuten edellä on osoitettu. Esimerkiksi kulttuurin käsitteelle ei edelleenkään anneta kovin suurta painoarvoa. Dickenin mukaan kaikki taloudellinen toiminta on kuitenkin upottautunut kulttuurisiin rakenteisiin ja käytäntöihin. Kulttuurin hän näkee ”tapana tehdä asioita”, jonka pääasiallisena, joskin joustavana kehyksenä toimii kansallisvaltio. Länsimaisen kapitalismin variaatiot hän jakaa kolmeen luokkaan: uusliberaaliin markkinakapitalismiin, jota edustavat Yhdysvallat ja Iso-Britannia, sosiaaliseen markkinakapitalismiin, jota edustavat mm. Saksa ja Skandinavia sekä kehityskapitalismiin, jota edustavat teollistuneet Itä-Aasian valtiot, kuten Etelä-Korea ja Japani. Ainoana kehitysmaana hän mainitsee kiinalaistyypin kapitalistis-kommunistisen

järjestelmän. (Dicken 2007, 175-178.) Kehitysmaat hän sen sijaan näkee suurena heterogeenisenä joukkona, joista yksikään ei hänen mukaansa toteuta liberaalia markkinataloutta, vaan valtion rooli jokaisen kehitysmaan talouselämässä on edelleen vahva (emt., 216-217). Tärkeä kysymys on, miten tätä heterogeenista joukkoa tulisi lähestyä.

Esimerkkejä muutoksen hitaudesta ja kulttuurin ja instituutioiden ”vastarinnasta” sopeutua globaaliin kapitalismiin on löydettävissä Euroopastakin. Huolimatta Italian noususta johtavien G8-teollisuusmaiden joukkoon, Etelä-Italia on pysynyt verrattaen köyhänä; Etelä-Italian kansantuote henkeä kohden on pohjoiseen verrattuna edelleen vain noin puolet. Italian väestöstä etelässä asuu noin kolmannes (20 miljoonaa). Näin ollen periferiaan kuuluisi noin puolet maan pinta-alasta sekä kolmannes väestöstä. Vaikka alueellisia eroja todennäköisesti on lähes jokaisessa maassa, ne ovat kehittyneiden maiden sisällä harvoin yhtä jyrkkiä³⁸. Tutkittaessa taloudellisen kasvun ja instituutioiden sosiologiaa tämä tapaus avaa jo yksinään hyvin mielenkiintoisia näkökulmia siitä, miten kaksi eri aluetta voivat kehittyä täysin eri suuntiin sellaisen kansallisvaltion sisällä, jolla on yhteinen kieli, kulttuuri ja historia.

Amerikkalaisen antropologin Edward Banfieldin vuonna 1958 eteläitalialaisessa kylässä tekemässä etnografisessa tutkimuksessa ilmeni, ettei kylässä harjoitettu juuri minkäänlaista yhteistoimintaa. Hän nimitti ilmiötä ”epämoraaliseksi familismiksi”, jolla hän tarkoitti sitä, etteivät kylän asukkaat ajatelleet muuta kuin perheensä välitöntä hyvinvointia. He myös olettivat, että muut noudattavat samanlaista ajatusmallia. Toiminta kuitenkin nähtiin rationaalisena, sillä jonkin yhteisen työn aloittaminen olisi vaatinut huomattavia ponnistuksia, ja siihen liittyi merkittävä epäonnistumisen riski. Vaikka kylän asukkaat toimivatkin omasta näkökulmastaan rationaalisesti, esti se ”yhteisen hyvän” kulttuurin kehittymisen ja näin ollen asetti esteitä modernisaation ja kehittymisen tielle. Voidaan kuitenkin olettaa, että jos yksi tekijä kokonaisuudessa muuttuu, saattaa se auttaa voittamaan perinteisen, vain omaan perheeseen keskittyvän kulttuurin antaen näin tietä modernisaatiolle. (Bagnasco et al. 2001, 217-219.)

Vaikka kansalliset ja kansainväliset markkinat ovat sittemmin hiljalleen integroineet toisiinsa, Etelä-Italian paikallisuuteen perustuvat talousjärjestelmät eivät kuitenkaan ole

38 europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/08/19&format=PDF&aged=1&language=EN&guiLanguage=en - Eurostat news release 12.2.2008: Regional GDP per inhabitant in the EU27

menettäneet erityispiirteitään. Markkinat eivät edelleenkään ole kyenneet säätämään paikallisyhteisöjen sosiaalisia rakenteita, kuten Mafiaa. Tämäntyyppinen keskustelu kulttuurillisista rakenteista on saanut viime aikoina jalansijaa keskustelussa Etelä-Italian taloudellisesta alikehittyneisyydestä pohjoiseen verrattuna. (emt., 219.) Etelän erilaiset traditiot ja institutionaaliset käytännöt ovat periytyneet edelleen hallinnolliselle tasolle. 1970-luvulla Italiaan perustettu alueellinen hallinto osoittautui huomattavasti tehokkaammaksi pohjoisessa kuin etelässä. Etelän vanhat institutionaaliset traditiot ja käytänteet siirtyivät uudelle hallinnolliselle tasolle, eikä institutionaalinen reformi ”puhtaalta pöydältä” tuottanut nopeaa konvergenssia etelän ja pohjoisen välillä: luottamus paikallishallintoon pysyi alhaisena etelässä, kun taas pohjoisessa se oli noin kaksi kertaa korkeampi. Vaikka ongelmat tunnustetaan yleisesti, se ei käytännön tasolla riitä käytännön muutoksiin, vaan ihmiset jatkavat samojen toimintamallien noudattamista. Putnamin mukaan tehokkaaseen hallintoon siirtyminen ei ole mahdollista ilman toimivaa kansalaisyhteiskuntaa, eikä hän ehdota nopeita ratkaisuja sellaisen muodostamiseksi. (Putnam 1994.) Teoksen johtopäätöksiä voidaan yleistää koskemaan myös muita hallinnollisesti vähemmän kehittyneitä maita tai alueita, mutta voidaan sanoa, että Putnamin (emt.) ennustukset Itä-Euroopan demokratisoitumisen suhteen olivat osin sekä paikkansapitäviä että liian pessimistisiä. Monissa kehitysmaissa niiden selitysvoima on ollut todennäköisesti suurempi.

Käsitellessään syitä siihen, miksei taloudellinen kehitys tapahtunut samaan aikaan kaikissa korkeakulttuureissa Berstein (2004, 276-279) puolestaan käyttää esimerkkinä ottomaanien valtakuntaa. Valtakunnan kehitys, joka renessanssiin asti oli ollut Eurooppaa edellä taloudellisesti ja sosiaalisesti, pysähtyi siinä vaiheessa, kun Koraanin uudelleentulkinta kiellettiin. Näin ainekset sosiaaliseen ja institutionaaliseen kehitykseen menetettiin ja koko Lähi-idän alue jäi kehitykseltään myöhäiskeskiajan tasolle. Yritykset jäljitellä länsimaista teknologiaa epäonnistuivat, sillä valtakunnassa ei ollut olemassa tarvittavaa henkistä ja fyysistä pääomaa sen omaksumiseen. Orjatalouden säilyminen 1960-luvulle, uskonnollisen fundamentalismin, omistusoikeuksien puutteen ja pääoman markkinoiden puuttuminen islamin korkokiellon johdosta estivät taloudellisen kehityksen. Hän esittää, että vielä nykyisinkin oikeusvaltion ja omistusoikeuksien puuttuminen historiallisista syistä estää maita kehittymästä: markkinoiden toiminnan mahdollistavat instituutiot eivät näin ollen voisikaan kehittyä niin kauan kuin uskonto on institutionaalisesti määräävässä asemassa.

Edes Euroopassa siirtyminen sosialismista markkinatalouteen ei ole tapahtunut ongelmitta. Useissa Itä-Euroopan maissa IMF:n shokkiterapiat johtivat lamaan huolimatta niiden kehitysmaita korkeammasta taloudellisesta lähtötilanteesta sekä maantieteellisestä ja kulttuurisesta läheisyydestä länsimaihin. Sosialistiset rakenteet ja instituutiot eivät siirtyneet syrjään hetkessä: esimerkiksi Unkarissa päädyttiin transformaatioon transition sijasta. Se tarkoittaa, että täysin uudenlaisen institutionaalisen järjestyksen sijaan maassa jatkettiin pitkään sosialismin aikaisia rakenteita erilaisessa muodossa yksityistettyjen valtionyritysten jatkaessa suhde- ja verkostoitumistoimintaansa niiden keskinäisen polkuriippuvuuden kautta. Vanhat institutionaaliset rakenteet säilyivät niiden synnyinympäristöä pidempään, vaikka markkinatalouteen pyrittiin äkkinäisesti siirtymään shokkiterapian kautta poistamalla talouden vanhoja rakenteita (esim. Lahdelma 2009).

Meksikon tapaus puolestaan osoittaa kuinka vaikeita reformien toteuttaminen on maassa, jonka hallinnollinen kulttuuri on erilaisten intressien läpileikkaama. Jos uusliberalismin voidaan ajatella toimivan vain taloudellisessa mielessä täydellisessä maailmassa, toiminee se vielä huonommin sellaisissa tapauksissa, missä maan poliittiset ja kulttuurilliset rakenteet eivät salli sen tarkoituksenmukaista toimintaa. Tämän lisäksi voidaan vielä todeta että edes ideaalisessa muodossaan uusliberalismi ei ole säästynyt kritiikiltä. Vaikka Weberin sanoin ideaalityyppiin ei päästäisikään, katsoo Maailmanpankki minkä tahansa markkinatalouden muodon voivan toimia parhaiten ympäristössä, jossa lakeja ja säädöksiä kunnioitetaan ja korruptio sekä erilaiset nepotismin muodot ovat suhteellisen vähäisiä (esim. Maailmanpankki 2002b).

Kysymys on ennen kaikkea siitä, miten uudenlainen hallintokulttuuri, Maailmanpankin sanoin 'hyvän hallinto', saadaan siirrettyä korruptoituneeseen ympäristöön ilman, että samalla aiheutetaan ei-toivottuja tuloksia tai jopa suoranaista vahinkoa maan taloudelle. Ilmeistä kuitenkin on, että kyseiset prosessit ovat hitaita ja vievät onnistuessaankin hyvin paljon aikaa, minkä edelliset esimerkit erilaisista kulttuuriympäristöstä osoittavat. Voidaan väittää, että Maailmanpankin käsitys instituutioista ja markkinoista on moniarvoistumisesta huolimatta edelleen hyvin länsikeskeinen. Se on kuitenkin 2000-luvun kuluessa luopunut ainakin kielenkäytössään nopeiden ratkaisujen tavoittelusta ja erilaisista talouden shokkiterapioista. Onnistunut kehitys yhteistyö vaatii institutionaalisen muutoksen syvällistä ymmärtämistä, mikä saattaa vaatia hitaita ja resursseja vaativia maakohtaisia analyysejä sekä laajempaa ymmärtämystä yhteiskunnasta taloudellisten indikaattorien

lisäksi, mikä onkin yksi PRSP -papereiden tavoitteista. Phillipsin (2009, 254-255) mukaan Maailmanpankki teki kuitenkin virheen muovatessaan politiikkaansa 1990-luvulla institutionaalisen taloustieteen pohjalta. Sen sijaan, että Maailmanpankki olisi kääntynyt Gunnar Myrdalin uusliberalismista poikkeavan, instituutioiden roolia taloudessa painottavan teorian puoleen, se sai talousteorian uusliberalistiselta variantilta lisää tukea vanhan politiikkansa toteuttamiseen.

6.3 Mitä on kehitys?

Länsimaisessa ajattelussa kasvulla oli aina 1800-luvulle asti negatiivinen, rappiota merkitsevä kaiku. 1800-luvulta alkaen sillä on ollut positiivinen merkitys ja sillä on viitattu etenkin talouskasvuun. Talouskasvun lisäksi on syytä erottaa toinen termi, kehitys. Molemmat termit ovat alun perin syntyneet biologian parissa, mistä ne ovat lainautuneet talous- ja yhteiskuntatieteiden käsitteistöön. Talouskasvu ja kehitys ovat aivan viime aikoihin saakka säilyttäneet evolutiivisen taustansa, mikä on pitkään hallinnut länsimaista ajattelua. Kehityksellä on tarkoitettu etenkin kvalitatiivisia eli institutionaalisia ja yhteiskunnallisia muutoksia ja kasvulla kvantitatiivisia eli talouden kokoa koskevia ominaisuuksia. Myös 'edistys' on ehkä jopa ideologisemmin värittyneenä terminä kuulunut käsitteistöön. Eri maiden kehitysvaiheet nähtiin evolutionistisesti samanlaisina, ja eri maiden ajateltiin vain olevan eri syistä saman kehityspolun eri vaiheissa. Teollistumisen ja talouskasvun ajateltiin automaattisesti hyödyttävän koko väestöä, eikä esimerkiksi ympäristön saastumista tai luonnonvarojen riittävyyttä otettu huomioon. Voidaan jopa sanoa, että ajoittain keinot eli talouskasvuun pyrkiminen korvasi kehityksen implisiittisen päämäärän eli ihmisten hyvinvoinnin. Poikkeavia näkemyksiä kehityksestä alkoi nousta esiin 60-luvulla ympäristöliikkeen syntyessä. (Vanolo 2006, 36-37, 48.) Kriittisten arvioiden mukaan kasvu ei aina merkitse edistystä esimerkiksi ympäristön kannalta ajateltaessa vaan saattaa päin vastoin aiheuttaa 'luonnollisen pääoman' kutistumista, mikä voidaan laskennallisesti vähentää todellisesta talouskasvusta (Deaglio 2004, 90-94).

Itse kehitys konseptina alkoi kehittyä toisen maailmansodan jälkeen ja sillä on ensisijaisesti tarkoitettu talouskasvua ja toissijaisesti muita ominaisuuksia. Kapitalistinen kehitys voidaan jakaa immanenttiin ja intentionaaliseen kehitykseen, joista edellinen viittaa vapaaseen kilpailuun, ja jälkimmäinen 'ohjattuun' kasvuun, kuten Maailmanpankin toimintaan. (Kiely 2007, 9-10.) Kehitysjattelu voidaan Goldstonen (2005, 13-14) mukaan

jakaa karkeasti kahteen luokkaan, 'pro-development' -koulukuntaan, joka nojaa modernisaatioteoriaan pohjautuviin kehitysmalleihin; heidän mukaansa länsimaiselle kapitalistiselle kehitykselle ei ole todellisia vaihtoehtoja. Kehitysmaiden on käytettävä länsimaita esikuvanaan ja muokattava instituutionsa niiden mallien mukaisesti, mitä voidaan myös kutsua globalisoivaksi kehitykseksi. Pääpainon voidaan katsoa olevan kvantitatiivisella muutoksella. 'Postdevelopment' -koulukunnan mukaan puhe globalisoivasta kehityksestä on vain keino legitimoida globalisaatioon sisäänrakennetut eriarvoistavat rakenteet, jotka koituvat pohjoisen hyödyksi (emt., 22-23).

Rajattoman kasvun mukaiseen ajatteluun on 80-luvulta alkaen tullut muutos, jonka käsite ”kestävä kehitys” on lopullisesti tuonut laajempaan tietoisuuteen. Kestävän kehityksen merkitystä on tärkeä käsitellä etenkin kehitysyhteistyöstä puhuttaessa, sillä se itsessään jo viittaa kehitykseen ja sitä kautta sen määrittelyyn. Kestävällä kehityksellä voidaan tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että kaikkien ihmisten tarpeet täytetään vahingoittamatta ympäristöä niin, että tuleville sukupolville ei jää merkittäviä ympäristöongelmia. Edelleen heikossa merkityksessä kestävä kehitys tarkoittaa sitä, että teknisellä kehityksellä pystytään osin korvaamaan aiheutuneet vahingot, kun taas vahvassa mielessä sillä tarkoitetaan sitä, ettei elinympäristö pääse vahingoittumaan ollenkaan. Määritelmästä riippuen ekosysteemien säilyminen vahingoittumattomina, ehtyvien luonnonvarojen kuten raaka-aineiden hyödyntäminen niitä loppuun kuluttamatta sekä sosiaalinen tasa-arvo ovat siten merkittävässä roolissa puhuttaessa kestävästä kehityksestä. Aikajana kestävä kehitystä tarkasteltaessa on aina pitkä, vähintään kymmenien vuosien mittainen. (Vanolo 2006, 48-50.)

Kestävä kehitys on ollut osa Maailmanpankin agendaa jo kahden vuosikymmenen ajan. Kehityksen määritelmää pyrittiin laajentamaan esimerkiksi Maailmanpankin vuoden 1991 kehitysraportissa (Maailmanpankki 1991, 9, 11, 31), jossa painotetaan hallituksen roolia kamppailussa ympäristötuhoja vastaan sekä sitä, että kasvun on tapahduttava kestävä kehityksen ehdoilla. Samalla tosin korostetaan markkinaratkaisujen tehokkuutta ja kustannustehokkaimpien ympäristönsuojeluohjelmien löytämisen tärkeyttä. Goldstonen (2005, kappale 1) mukaan Maailmanpankki on 80-luvun ympäristöliikkeen painostuksen myötä onnistunut sisällyttämään agendaansa 'vihreän uusliberalismin', joka on pohjimmiltaan yksi keino laajentaa markkinoita ja uusliberaalia projektia. Maat joutuvat lainaheitojen vastineeksi muuttamaan lainsäädäntöä niin, että ympäristö tulee markkinoiden

piiriin (emt., 11).

Vuoden 2008 ympäristöraporissaan Maailmanpankki (2008) arvioi nousseensa kestävän kehityksen globaaliksi johtajaksi sekä parantaneensa ympäristöohjelmiansa tehokkuutta viimeisen 15 vuoden aikana. Raportin mukaan suurin haaste on saada kehitysmaat mukaan kestävän kehityksen mukaisiin projekteihin. Sen lisäksi raportissa esitetään Maailmanpankin oman ympäristöpolitiikan kritiikkiä ja ehdotuksia sen tehokkuuden parantamiseksi. Kritiikki kohdistuu pääasiassa siihen, että Maailmanpankki ei ole onnistunut sisällyttämään kestävästä kehityksestä koskevia ehtoja maakohtaisiin suunnitelmiin tai lainaehtoihin. Syiksi ilmoitetaan asiakasmaiden vähäinen kiinnostus ja, kiinnostavaa kyllä, pankin ehdollistettujen lainaohjelmien kyvyttömyys tuottaa julkishyödykkeitä, kuten puhdasta ilmaa. (emt., 4, 7.) Yksityisen sektorin roolia ei raportin mukaan ”voi liioitella”, mutta myös kansalaisyhteiskunnan roolia suositellaan kasvatettavaksi projektien toteuttamisessa (emt., 14).

Sachs (2002, 73-74) onkin kritisoinut kestävän kehityksen käsitettä siitä, että siitä on tullut autodefinitiivinen eli itseensä viittaava ilman varsinaista konkreettista sisältöä. Hän ottaa esimerkiksi Maailmanpankin määritelmän kestäväälle kehitykselle vuodelta 1992, jonka mukaan ”kestävä kehitys on kehitystä, joka kestää.” Kuten kappaleen alussa jo todettiin, kasvu ei tarkoita välttämättä samaa kuin kehitys. Kasvu, jonka pitkän aikavälin kustannukset ovat hyötyjä suurempia, on Dalyn (1996, 151) mukaan epätaloudellista, toisin sanoen epäkestävää kasvua lyhytaikaisista voitoista huolimatta. Kestävästä kehityksestä on myös johdettu ilmaisu kestävä kasvu, jossa oletetaan, että talouskasvu voi olla kestävä, erotuksena kestävästä kehityksestä, jolla on kvalitatiivisempi luonne (emt., 167). Työ kestävän kehityksen edistämiseksi ei kuitenkaan ole pysynyt globaalin talouden vauhdissa, eivätkä ratkaisut ole globalisaatioon tai globaaliin kapitalismiin sisäänrakennettuja. Sen sijaan voidaan sanoa, että globalisaatio on globalisoinut ympäristöongelmat tuomatta globaaleja ratkaisuja (Smart 2003, 42-43).

Suuri osa köyhistä ja keskituloisista maista on riippuvaisia raaka-aineiden hyödyntämisestä, mikä tapahtuu usein ympäristön kannalta kestävämmällä tavalla. Se myös pakottaa suuren osan köyhistä elämään ekologisesti herkillä alueilla, jotka ovat alttiita esimerkiksi eroosiolle ja maaperän pilaantumiselle. Tällä tavoin köyhyys johtaa maan ja ympäristön kestävämpään käyttöön, mitä pahentaa edelleen siihen liittyvä väestönkasvu. Taloudellinen kehitys raaka-aineiden ja jalostamattomien tuotteiden

tuotantoon investoimalla voi osoittautua ongelmalliseksi ympäristön ja siten köyhimmän väestönosan elämänlaadun kannalta. Kaksi kolmasosaa köyhistä maistan on vientirakenteeltaan riippuvaisia ympäristöä kuluttavien raaka-aineiden viennistä. Luonnonvarojen vienti ei siten takaa kestäväää, köyhyyttä vähentävää taloudellista kehitystä. Sen sijaan on näyttöä siitä, että raaka-aineita laajasti hyödyntävät maat kasvavat hitaammin kuin ne, joilla niitä on vähän, ja että köyhyys on näissä maissa yleisempää. Vapaakauppa maissa, joissa uusiutuvien luonnonvarojen käyttö on hallitsematonta, voi pitkällä tähtäimellä vahingoittaa ympäristöä ja keskimääräistä hyvinvointia. (Barbier 2006, 24-26, 29, 36, 42.)

Käsiteltäessä kestävään kehityksen ja sosiaalisen tasa-arvon kaltaisia kysymyksiä käy selväksi, että taloudellinen aspekti ei ole ainoa globalisaatiossa ja kehitysyhteistyössä merkitsevä seikka. Se on ajoittain saanut jopa ylikorostetun aseman muiden näkökulmien rinnalla, sillä kehityspolitiikassa puhdas markkinaratkaisu nähdään usein parhaaksi ratkaisuksi etenkin uusliberalistisesta katsantokannasta. Todelliset ongelmat voivat kuitenkin koskea markkinoiden epäonnistumisia, ulkoisvaikutuksia ja kehitysmaiden tehotonta lainsäädäntöä. Herman E. Daly esittää, että puutteellinen kansallinen ja kansainvälinen lainsäädäntö voi johtaa kustannusten ulkoistamiseen, mikä vie suhteellisen kilpailuedun niiltä, jotka noudattava tiukempia säännöksiä esimerkiksi lapsityövoiman tai ympäristölainsäädännön suhteen (Daly 1996, 146-147). Hän esittääkin, että laskemalla eli sisäistämällä maailmankaupan kustannuksiin mukaan ulkoisvaikutukset kuten ympäristön pilaantumisen ja heikot työolot, globalisaatio todellisuudessa laskee keskimääräistä tuotannon tehokkuutta. Ympäristökustannusten ulkoistaminen eli huomioimatta jättäminen myös suojelee kehitysmaiden tehotonta ja ympäristöä vahingoittavaa teollisuutta. Ratkaisuksi hän ehdottaa eräänlaista 'ympäristöprotektionismia', missä kustannuksia ulkoistavaa tuontia vastaan asetettaisiin tuontitariffeja. Hänen mukaansa on parempi karsia globaalista kustannustehokkuudesta ja vapaasta kilpailusta kuin ottaa vastaan vapaan kilpailun tuomat haitat kuten työttömyys ja siitä johtuva rikollisuuden kasvu. (emt., 147-149.)

Daly ei kuitenkaan näe uusliberalismia täysin kestävään kehityksen vastaisena ideologiana, jos sitä toteutetaan tiettyjen rajoittavien reunaehtojen sisällä. Todellisten kustannusten ulkoistaminen hinnoista tai uusliberaalin monetaristisen politiikan harjoittaminen eivät hänen mukaansa ole ongelmien ydin, vaan uusliberalismiin implisiittisesti sisäänrakennettu

vapaakauppa. Hänen mukaansa se yksiselitteisesti estää taloudellisen säätelyn, oikeudenmukaisen tulonjaon, oikeanlaisen hinnanmuodostumisen sekä kestävä kehityksen edistämisen. Jotta hinnanmuodostus saataisiin vastaamaan todellisia kustannuksia sisäistämällä ulkoisvaikutukset, tarvittaisiin maailmanlaajuiset säännöt, jotka olisivat voimassa kaikkialla. Hän ei kuitenkaan usko tällaisen sopimuksen synnyn mahdollisuuteen, joten ainoana vaihtoehtona hän esittää vapaakaupan rajoittamisen. (emt., 158-161.)

Vaikka Maailmanpankki tunnustaakin ympäristön suojelutarpeen, hinnan määräytymisen ongelmat sekä kansallisten hallitusten roolin (Maailmanpankki 2001, 9-10), Dalyn kritiikin perusteella voidaan sanoa, että Maailmanpankin tavoite edistää *sekä* uusliberalistista vapaakauppaa *että* kestävä kehitystä ja sitä myöten talouskasvua on vaikea yhtälö. Sklair (2002, 56-57) kirjoittaa, että kestävä kehityksen ongelmat erotetaan globaalista kapitalistisesta järjestelmästä ja pyritään esittämään erillisongelmina eikä järjestelmään kuuluvana rakenteellisena kriisinä, vaikka se tulisi sellaisena nähdä. Hänen mukaansa ongelmien olemassaolo saatetaan myöntää sekä joihinkin toimenpiteisiin ryhtyä, mutta ratkaisevaa, läheistä yhteyttä globaalin kapitalismin ja kestävä kehityksen välillä ei myönnetä. Hän esittää ratkaisuksi globaalin kapitalismin korvaamista sosialistisella globalisaatiolla, sillä hän ei usko nykymuotoisen globalisaation kykenevän ratkaisemaan näitä ongelmia (emt., kappale 11).

Lyhyesti sanottuna uusklassinen kehityksen malli ei ota huomioon luonnonvarojen ja muiden resurssien rajallisuutta, on ylioptimistinen teknologian kykyyn ratkaista ongelmia, ei huomioi riittävästi hinnanmuodostuksessa ulkoisvaikutuksia sekä pyrkii sekä määrälliseen että laadulliseen laajenemiseen. Kehityksen ideologiaan näyttäisi kuuluvan, että kehitysmaat seuraisivat enemmän tai vähemmän samaa, evolutionistista polkua kuin länsimaat, mikä toteutuessaan ylittäisi ekosysteemien kantokyvyn jopa viisinkertaisesti kestäviin rajoihin nähden (Sachs 2002, 80-81). Uusklassinen ajattelu ja siten myös Maailmanpankki on asettaneet tavoitteeksi kestävä kehityksen, jonka ei tarvitse karsia tuotannon kasvusta ja siitä koituvasta taloudellisesta kehityksestä. Kehitystä koskeva kysymyksenasettelu pitäisi tehdä kokonaan uusiksi: jo termiin kehitysmaat kuuluu sana kehitys, mutta yhä tärkeämpää on kysyä, mihin ja miten ne kehittyvät, vai onko havaittu kehitys riippuvainen pelkästään sen määrittelystä. Kysymys kestävästä kehityksestä ei koske ainoastaan kehitysmaita ja lienee köyhyyden ohella tärkein kehitystä tällä

vuosisadalla koskeva kysymys. Koko nykyisen kehityksen ideologiaa ja tavoitteita voidaan joutua miettimään uudelleen, jos niiden halutaan perustuvan aidosti kestäväälle pohjalle.

6.4 Onko tasa-arvoisempi maailma mahdollinen?

Kehitysyhteistyössä on kyse köyhyiden lisäksi myös tasa-arvosta, niin taloudellisessa kuin sosiaalisessakin mielessä sekä siitä, miten kehitys ymmärretään laajemmin kuin äärimmäisen köyhyden poistamisena. Talouden ja kehitysyhteistyön nostaminen moraaliseksi kysymykseksi ja talouden ”kiinnittäminen” takaisin osaksi yhteiskuntaa voisi olla ratkaiseva käänne globaalissa taloudellisessa ajattelussa. Jo Maailmanpankin tehtävä sinänsä voidaan katsoa moraaliseksi, onhan sen tehtävä auttaa köyhiä tuottamatta voittoa. Suurin kritiikki kohdistuu siihen, toteutuuko tämä moraalinen tehtävä ilman, että se joutuu alttiiksi muille intresseille. Vuonna 2010 näyttää siltä, että globalisaation jopa satoja vuosia vanhoja epätasa-arvoistavia rakenteita ei ole pystytty tai pyritty muuttamaan syvällisellä tasolla vuosikymmenien kehitysyhteistyöstä huolimatta, vaikka yksittäisten maitten kohdalla olisikin tapahtunut edistystä. Tästä syystä ei liene paikallaan puhua toimivasta globaalista hallinnasta, vaan toimenpiteet kohdistuvat edelleen pääasiassa yksittäisten kehitysmaiden talouksiin.

Viimeiseksi on usein vaikea arvioida, missä määrin saavutettu kehitys liittyy Bretton Woods -instituutioiden toimintaan. Kaikesta huolimatta kriittistä kirjallisuutta, jossa esitetään vaatimuksia Maailmanpankin ja IMF:n lopettamisesta tai vähintäänkin niiden perusteellisesta uudistamisesta, julkaistaan vuosittain (esim. Toussaint 2008, Woods 2006, Weaver 2008, Phillips 2009, Stein 2008, Goldstone 2005). Sen lisäksi on olemassa asiaa ajavia, aktiivisia kansalaisjärjestöjä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla (esim. www.brettonwoodsproject.org, www.crbum.org, 50 Years Is Enough). Maailmanpankkiin kohdistuu kritiikkiä myös liberalistien suunnalta. Esimerkiksi taloudellista liberalismia kannattava Cato-instituutti (2009) vaatii Yhdysvaltoja vetäytymään Maailmanpankista, sillä se näkee Maailmanpankin projektit rahanhukkana. Tämän mielipiteen mukaan ne eivät ole onnistuneet liberalisoimaan riittävästi kehitysmaiden taloutta, kun taas esimerkiksi Birdsall (2007, 53) näkee pankin keskittyvän liiaksi kehitysyhteistyöhön ja liian vähän globalisaation edistämiseen.

Muuta liberaalia kritiikkiä on esitetty mm. siitä, että Maailmanpankin toimenkuva on

epäselvä, se puuttuu liikaa markkinoiden toimintaan keskittymällä esimerkiksi työlainsäädäntöön, eivätkä keskituloiset maat enää tarvitse sen ohjausta (Lal 2005). Osa arvioista on taas maltillisempia, eivätkä kaikki tuomitse Maailmanpankin toimintaa niin jyrkästi, vaikka tunnustavatkin sen tekemät virheet; niiden mukaan pienemmät muutokset ovat riittäviä (esim. Marshall 2008; Williams 2008). Joitakin tuloksia kansalaisyhteiskunnan harjoittama ulkoinen painostus on tuottanut. Esimerkiksi 1980-luvun ympäristökäänte on pitkälti kansalaisjärjestöjen painostuksen tulosta (emt., 136), mutta kuten aiemmin todettua, on työ kestävän kehityksen parissa ollut 20 vuoden aikana verrattaen hidasta ja osin retorista.

Kaikkein valoisimman kuvan maailman kehityksestä antavat Maailmanpankin omat raportit. Ne korostavat köyhien määrän olevan laskussa ja lähes kaikkien hyvinvointia mittaavien indikaattorien nousussa (esim. Maailmanpankki 1991; Maailmanpankki 2004a; Maailmanpankki 2004b). Tulevaisuuden haasteet myönnetään kuitenkin melko avoimesti, ja vaikka vapaakaupan korostaminen on edelleen hallitseva elementti, otetaan monin paikoin huomioon myös kehitysyhteistyötä kohtaan esitetty kritiikki. Vuoden 1991 raportissa monien maiden todetaan siirtyneen valtiojohtoisuudesta markkinajohtoiseen kehitykseen ja korostetaan talouskasvun merkitystä, mutta myönnetään ongelmat esimerkiksi kasvun epätasaisessa jakautumisessa (Maailmanpankki 1991, 31-33). Usein lukemieni raporttien sävy on kuitenkin jopa yllättävän samansuuntainen verrattuna kritiikissä usein esitettyihin näkökulmiin. Erot näkemysten välillä saattavat johtua esimerkiksi käytetystä metodologiasta, erilaisesta tilastojen tulkinnasta ja esitystavasta sekä erilaisista tavasta hahmottaa syy-seuraussuhteita, kuten kappaleessa 4 esitetty kritiikki osoittaa.

Vuoden 2002 raportissa *Growth, Globalization and Poverty* (Maailmanpankki 2002a) viitataan globalisaation tuomiin ongelmiin ja esitetään joitakin yleisluontoisia linjoja niiden ratkaisemiseksi. Ne toisin edelleen painottuvat vapaakauppaan: raportissa arvioidaan talouksien avoimuutta suhteuttamalla bruttokansantuote ulkomaankauppaan, riippumatta harjoitetusta politiikasta. Lukemissani raporteissa ei kuitenkaan reflektoida Maailmanpankin ja kritiikin suhdetta, vaikka politiikan 'kehittymiseen' viitataankin. *Annual Review of Development Effectiveness* -raportti (Maailmanpankki 2005) sen sijaan keskittyy Maailmanpankin toiminnan arvioimiseen. Sen mukaan vuonna 2004 vähintään 75% projekteista on onnistunut "tydyttävästi" (emt, 81), kun taas Cato-instituutin mukaan

prosentti oli vuonna 2000 alle 40% (Cato-instituutti 2009).

Adam Lerrick³⁹ (2006) kritisoi erityisen voimakkaasti pankkia ”ylioptimismista” köyhyyden vastaisten ponnistelujen suhteen, projektien arviointimetodologian väljyydestä sekä arvioinnin läpinäkyvyyden puutteesta; hänen mukaansa lähes kaikki köyhyyden väheneminen on tapahtunut ilman pankin väliintuloa. Berkman (2007, 157-174), Maailmanpankin entinen työntekijä, puolestaan väittää, että pankin rahoituksesta 10% - eli noin 2 miljardia dollaria - katoaa vuosittain korruptioon huonosti hallinnoitujen projektien takia, huolimatta pankin korruption vastaisesta taistelusta. Pankkia voidaan myös syyttää hitaista vastauksista ongelmiin. Se epäonnistui korruption vastaisessa toiminnassaan Indonesiassa⁴⁰, ja asiaa seuranneen suuren julkisuuden myötä se oli pakotettu muuttamaan suhtautumistaan korruptioon sekä siitä raportointiin. (Marshall 2008, 122-124).

Kilpailevien, osin uusliberalismista vaikutteita saaneiden, mutta osin kontrolloitujen kapitalismien nousu voi tietyssä mielessä tarjota haasteen perinteisille näkemyksille. Esimerkiksi Kiinassa on viimeisten vuosikymmenien aikana nostettu miljoonia ihmisiä äärimmäisestä köyhyydestä yhdistelemällä piirteitä markkinataloudesta, kommunismista ja valtiojohtoisuudesta. Kiinan kaltaisissa nousevissa talouksissa muutos on kuitenkin lähtenyt liikkeelle pikemminkin sisältä käsin kuin ulkoisen painostuksen johdosta. (Harvey 2005, 121-123.) Vaikka Kiina on menneinä vuosina ollut Maailmanpankin suurin velallinen, on Maailmanpankin rooli keskittynyt yhä enemmän teknisiin yksityiskohtiin Kiinan autoritäärisen hallinnon ottaessa itse suurimman vastuun kehityksestä (Marshall 2008, 5). Suurimmilla kehitysmailla on ratkaiseva rooli tarkasteltaessa kehitystä koko maailman mittakaavassa: jos Kiina ja Intia lasketaan tilastojen ulkopuolelle, ovat hyvinvoinnin indikaattorit heikentyneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Lisäksi näissä maissa kasvu oli alkanut jo ennen talouspolitiikan liberalisaatiota, eikä vähittäinen avautuminen muuttanut sitä merkittävästi. (Kiely 2007, 137, 141.)

Erityyppisiä variaatioita globaalista kapitalismista on syntynyt muuallekin, esimerkiksi Venäjälle. Vaikka yhdistelmä ei vastaa länsimaista näkemystä demokratian, ihmisoikeuksien ja markkinatalouden yhdistämisestä, on se joissain tapauksissa osoittautunut toimivaksi konseptiksi, kun taloutta ajatellaan puhtaasti BKT:n näkökulmasta, eikä esimerkiksi ympäristön, vapauden tai sosiaalisen tasa-arvon kannalta.

39 Adam Lerrick on toiminut Yhdysvaltain kongressin kansainvälisiä rahoituslaitoksia tutkivan komission, niin sanotun ”Leitzner -komission”, puheenjohtajan pääneuvonantajana.

40 Noin 30% Indonesialle myönnettyistä lainoista meni korruptioon pankin henkilökunnan tietäessä asiasta.

Jotkin ajattelijat, kuten Sen (1999), näkevätkin vapauden ensisijaisena talouteen nähden. Pohdittaessa kehitystä ja kasvua, kuten tein kappaleessa 6.3, on palattava kysymykseen siitä, minkä tyyppinen kehitys on suotavaa ja ylipäättänsä mahdollista suurelle joukolle kehitysmaita eikä pohdittava pelkästään sitä, miten ja minkälaisella politiikalla se voidaan toteuttaa. Uusliberaali politiikka näyttäisi osoittautuvan sekä tehottomaksi vähentämään köyhyyttä että arveluttavaksi koskien sen kehityksellisiä arvopäämääriä. Köyhyyden vähentäminen ja elinolojen parantaminen sinänsä voidaan varmasti hyväksyä implisiittiseksi moraaliseksi päämääräksi talouden kasvua ja kehitystä tarkastellessa, mutta siitä eteenpäin mentäessä arvokeskustelu saa ristiriitaisempia piirteitä.

Thomas Pogge (2004, 139) puhuu positiivisesta ja negatiivisesta velvollisuudesta köyhiä kohtaan: positiivinen auttaminen on suoraa apua köyhille, kun taas negatiivinen velvollisuus on velvollisuus olla hyötymättä epätasa-arvosta tai olla ylläpitämättä sitä. Hän esittää että historian, institutionaalisen järjestyksen sekä kompensoimattoman luonnonvarojen käytön yhdistelmä on luonut radikaalisti epätasa-arvoisen maailman. Tämä taas on johtanut institutionaaliseen järjestykseen, joka on ”parempiosaisten muovaama ja huonompiaisille ulkoa annettu”. Epätasa-arvo ei myöskään johdu mistään ulkoisista, ei-kontrolloitavista tekijöistä. Poggen mukaan ongelmallista on myös luonnonvarojen ja niistä saatavien tulojen epätasainen jakautuminen ilman kompensatiota. Ratkaisuksi hän esittää eräänlaisen veron maksamista köyhille kaikista tuotetuista raaka-aineista, osittain ikään kuin korvaamaan kolonialismin aikana tehtyjä vääryyksiä. Yhteiset institutionaaliset pelisäännöt voivat toimia vain, jos historialliset premissit ovat edes suurin piirtein tasa-arvoiset. (emt., 137-160.)

Erilaisia kehitysmaiden oma-aloitteisia pyrkimyksiä riippuvuuden vähentämiseksi länsimaista on ollut, mutta ne eivät ole saavuttaneet toivottua menestystä. Esimerkiksi Etelä-Amerikan maiden yhteinen pyrkimys edistää taloudellista riippumattomuutta länsimaista korvaamalla tuontia naapurimaiden välisellä vaihdolla epäonnistui talouksien liian yksipuolisen rakenteen vuoksi, mikä ei mahdollistanut hyödykkeiden keskinäistä, tehokasta vaihtoa. Muita syitä epäonnistumiseen olivat mm. henkisen pääoman puute, liiallinen väestönkasvu, poliittinen epävakaus sekä liiallinen riippuvuus Yhdysvalloista. (Vanolo 2006, 18.) Kehitysmaiden järjestäytyminen globaaliksi vastavoimaksi ei ole käytännössä onnistunut ja Bretton Woods -instituutiot säilyttävät edelleen hallitsevan asemansa kehitysyhteistyössä. Toistaiseksi köyhimpien maiden ainoa vaihtoehto näyttäisi

olevan instituutioiden sisällä tapahtuvavaikuttaminen. Ideologinen valta on kiistämättä edelleen länsimailla, eivätkä ideologiset haastajat muutamaa Aasian valtiota lukuun ottamatta ole saaneet globaalia jalansijaa.

Koko uusliberalismiin perustuva kehitysajattelu voi kääntyä Kielyn (2007, 191) mukaan itseään vastaan, koska se ei ota huomioon kapitalistisen transition väistämätöntä väkivaltaisuutta, joka hänen mukaansa liittyy modernin valtion ja markkinatalouden kehitykseen. Koko kilpailuun perustuva, kansainvälisen kapitalistiluokan Yhdysvaltain johdolla ajama uusliberaali globalisaatio olisi näin ollen tuomittu tuottamaan epäoikeudenmukaisuutta (emt., 227). Kielyn ajattelu päättyy siihen johtopäätökseen, että uusliberalismi on rakenteellisesti yhteensopimaton kehityksen kanssa. Uusliberalismin voidaan sanoa olevan puhtaasti ideologinen ilmiö, joka on läpäissyt Bretton Woods -kehitysajattelun, ja jolle ei toistaiseksi ole olemassa globaalia, institutionaalista vastavoimaa.

7. YHTEENVETO TULEVAISUUDEN HAASTEISTA

Monet Bretton Woods -instituutioiden rahoittamista projekteista näyttäisivät epäonnistuneen, koska ne eivät ota riittävästi huomioon maiden erilaisia kehitystasoteita ja tarpeita. Jopa instituutioiden omat, kapeasti määritellyt tavoitteet, kuten nopea ulkomaisen velan maksu, ovat usein jääneet täyttämättä. Paradoksaalisesti nykyinen tilanne näyttäisi monessa suhteessa vain jouduttavan maailmanlaajuisen epätasa-arvon ja etenkin kehitysmaiden sisäisen epätasa-arvon kasvua. Köyhyyden vähentäminen on instituutioiden keskeinen tavoite, eikä tässä tavoitteessa ole useiden arvioiden mukaan onnistuttu. (Nayyark & Court 2002, 15-16; Dicken 2007, 531-532.) Instituutioiden ajamat radikaalit makroekonomiset uudistukset talouskasvun lisäämiseksi eivät itsessään ole riittävä keino köyhyyden vähentämiseksi, sillä tärkeää on myös se, kuinka rahat käytetään. Vaikka tavoitteessa eli talouden kasvattamisessa onnistuttaisiinkin, se ei välttämättä takaa hyvinvoinnin nousua, kuten Senin tekemä vertailu Intian köyhän osavaltion Kerala ja muutaman huomattavasti rikkaamman valtion välillä osoittaa. Huolimatta hyvin alhaisesta bruttokansantuotteesta, Kerala on onnistunut nostamaan eliniänodotuksen monia huomattavasti rikkaampia valtioita korkeammalle, vaikka elintaso on kaukana länsimaisesta (Sen 1999, 46-47).

Vaikka osavaltio on epäonnistunut muuttamaan hyvinvoinnin nousun talouskasvuksi, se todistaa, että köyhien maiden ei tarvitse odottaa rikastumista, jotta ne voisivat tarjota kansalaisilleen peruspalveluja kuten terveydenhuoltoa ja koulutusta. Sen sijaan palvelut voivat toimia jopa talouden moottoreina (emt., 48). Analyttis-taloudellisen näkökulman lisäksi talouspolitiikkaa tulisi tarkastella myös arvovalintoina, sillä taloustiede ei voi olla eettisistä vaikutteista vapaata tiedettä. Hyvinvoinnin taloustiede voisi kehittyä palaamalla takaisin juurilleen, Adam Smithin moraalisten kysymysten syvälliseen tarkasteluun (Sen 1991; Sen 2001). Kuten Nayyark & Court (2002, 16) esittävät, tulisi muutoksen tapahtua kehitysajattelussa niin, että instituutiot toimisivat yhteistyökumppaneina eivätkä ohjaajina. Maailmanpankin pitäisi heidän mielestään lopettaa lainananto kokonaan, jotta tasa-arvoisempi yhteistyö kehitysmaiden kanssa tulisi mahdolliseksi. Tärkeimmäksi kysymykseksi nousee se, onko järjestöjen ajama globaali uusliberalistinen kehitys kykenevä tuottamaan todellista kvalitatiivista kehitystä pelkän kasvun sijaan ja ratkaisemaan globaaleja ongelmia, tai onko siihen ylipäätään olemassa todellista tahtoa tai mahdollisuuksia.

Kehitysmaat ovat yhä enemmän sidoksissa globaaleihin markkinoihin länsimaiden kautta, ja ne saavat erilaisia rooleja suhteessa globaalin talouden keskuksiin. Liittämällä kehitysmaat rahoituslaitosten kautta osaksi globaalia taloutta ne oltaisiin ikään kuin saatu pidettyä periferiassa ja riippuvuussuhteessa rahoituslaitoksiin, oli se sitten tarkoituksellista tai ei. Toisaalta esimerkiksi Iso-Britannia joutui 1970-luvulla turvautumaan IMF:n lainoihin 7%:iin nousseen budjettialijäämän johdosta; tällöin tapahtui myös oikeistolaisen hallituksen valinta sekä siirtyminen uusliberaaliin politiikkaan. On kuitenkin väitetty, että Iso-Britannia olisi selvinnyt lainoistaan kehitysmaita huomattavasti lievemmin ehdoin. (Fourcade-Gourinchas & Babb 2002.) Maailman suurin talous Yhdysvallat ei kuitenkaan ole taloutensa koon ja erityis asemansa vuoksi joutunut turvautumaan IMF:n lainoihin suuresta budjettialijäämästään huolimatta, eikä sen politiikkaan voida samalla tavalla vaikuttaa ulkopuolelta (Patomäki & Teivanen 2003, 55).

Kapitalismi maailmanlaajuisena järjestelmänä on Immanuel Wallersteinin (1987, 12) mukaan historiallinen ilmiö, mutta voidaan katsoa, että yksittäiset kapitalismit eri valtioiden sisällä ovat kuitenkin ainutlaatuisia historiallisia tapauksia. Max Weberin mukaan juuri vapaan työn kapitalismi on ainutlaatuinen länsimaissa syntynyt kapitalismin muoto, eikä vastaavanlaista ole hänen mukaansa kehittynyt muiden korkeakulttuurien piirissä, vaikka eräänlaisia esikapitalistisia ja varhaisen rationaalisuuden muotoja on syntynyt maailmassa jo kauan ennen eurooppalaista kapitalismia. Hänen mukaansa toimivan kapitalismin edellyttämää rationaalisuutta ei ole kehittynyt Euroopan ulkopuolella. Eurooppalaislähtöisen kapitalismin ehdoiksi hän esittää yksityisomistuksen, vapaat markkinat, yhteiskunnan ennustettavuuden, tuotantotekniikan ja työorganisaation kehittyneisyyden, vapaan palkkatyön sekä ”kapitalismin hengen” omaksumisen. Siinä missä länsimaissa protestanttisen etiikan on perinteisesti katsottu olleen välttämätön tekijä kapitalismin synnyssä, erilaiset uskonnolliset ja kulttuurilliset käsitykset Euroopan ulkopuolella voivat olla esteenä modernisaatioprosessille. (Weber, 1980, 9-15; Goldthorpe 1984, 9-11; Gronow ym. 1997, 281-282, 291.) Myös keskinäinen luottamus sopimuksien pitävyyteen anonyymeissä suhteissa on monissa kehittyvissä maissa puutteellinen, mikä häiritsee markkinoiden toimintaa ja kehittymistä. (Bagnasco 2001, 33). Kuitenkin globaali kapitalismi pyrkii integroimaan nämä variaatiot yhä tiiviimmin itseseen, ja tässä tehtävässä Bretton Woods -instituutioilla on keskeinen rooli.

Voidaan katsoa, että nykyiseksi valtavirta-ajatteluksi kehittynyt uusliberaali talouspolitiikka ei toimi kaikkialla samalla tavalla, sillä se jättää yhteiskuntien ja markkinoiden toiminnan institutionaaliset ja kulttuurilliset puitteet sekä kapitalismien historiallisuuden huomioimatta. Edellä mainitut Weberin näkemyksen mukaiset edellytykset eivät kaikkialla maailmassa täyty. Tutkimuksessa esitellyt vaihtoehdot näkemykset talouden, kulttuurin, yhteiskunnan ja instituutioiden toimintaan tarjoavat moniulotteisen tavan nähdä talous ja kehitys yhteiskunnallisiin kehyksiin kiinnittyneenä, ei siitä irtautuneena toimintana. Jotta yhteiskuntaa, taloutta ja kulttuuria voitaisiin käsitellä kokonaisuutena, edellyttäisi se paljon monialaisempaa arviointia yhteiskunnasta ja mahdollisuuksista vaikuttaa sen kehitykseen. Tämä ei kuitenkaan toteutune niin kauan, kuin fokus on pääasiallisesti vapaakaupassa ja talouden rakenteiden sovittamisessa uusliberalistiseen globalisaatioon. Maailmanpankin omia sanoja mukaillen, jokainen maa on erilainen, mutta päämäärä on sama.

Instituutioiden sosiologinen ymmärtäminen pitäisi onnistuneesti siirtää teorian tasolta käytäntöön, jotta pystyttäisiin käytännön tavoitteisiin pyrittäessä tehokkaasti kohentamaan kehitysmaiden hyvinvointia. Sen lisäksi tavoitteita pitäisi kyetä muuttamaan vastaamaan paremmin maiden omaa tilannetta, vaikka ensi askelia siihen suuntaan on jo otettu. Maiden talouksien pitäisi antaa myös kehittyä niin, etteivät ne joudu alhaisen lähtötilanteensa tai poliittisen heikkoutensa takia globalisaation altavastajiksi. Meksikon kehitys, jossa uusia instituutioita syntyi vanhojen tilalle, tai Unkarin talouden transformaatio transition sijaan puolestaan osoittavat, kuinka vaikeaa on täyttää institutionaalinen tyhjyys vapailla markkinoilla hyvin lyhyessä ajassa.

Sosiologian klassikoita käyttäen modernin hallinnan tai Maailmanpankin lanseeraaman ”hyvän hallinnon” muotojen voidaan katsoa vaativan yhteiskunnan byrokratisoitumista ja rationaalistumista, siirtymistä mekaanisesta solidaarisuudesta orgaaniseen tai Tönniesin käsittein Gemeinschaftista Gesellschaftiin. Nämä muutokset, kuten siirtyminen partikularismista universalismiin sekä muodollisten suhteiden tärkeyden kasvaminen perheen ja suvun kustannuksella, ovat seuranneet teollistuneen elämäntavan syntyä. Länsimaissa näitä muutoksia voitaneen tietyissä rajoissa pitää jo tapahtuneina, mutta kyse on kuitenkin hitaasta prosessista, joka on länsimaissakin kestänyt mahdollisesti useita satoja vuosia. Toisaalta teoriaa on myös kritisoitu selittämällä Japanin nousua perheyritysten avulla juuri partikularismin kautta, mikä voidaan nähdä myös eräänlaisena

taloudellisen arvovalinnan muotona. (Goldthorpe 1984, 7-13; Sen 1991, 11.) Joka tapauksessa muutosprosessin voidaan näin ollen olettaa kestävän pitkään kehitysmaissa, jotka joutuvat sopeuttamaan instituutionsa Maailmanpankin tarjoamaan länsimaiseen demokraattiseen ja markkinavetoiseen hallinnan malliin.

Maailmanpankin ja IMF:n ohjelmien päämääränä on eräänlainen universaali, markkinavetoinen globalisaatio, jossa kaikki maat olisivat vapaakaupan keinoin sidottuina toisiinsa. On kuitenkin eri asia, olisiko tämä asetelma tasa-arvoinen, sillä monet kehitysmaat ovat esimerkiksi riippuvaisia jalostamattomien raaka-aineiden hinnanvaihteluista, eikä niiden hintaan vaikuttaminen ole kehitykselle mahdollista. Tämä ajaisi kehitysmaat ikään kuin globaaliin köyhyysloukkuun, jossa vaatimukset vapaakaupasta pitäisivät ne jatkossakin. Kommunismin hajottua ei globaalille taloudelle ole enää varteenotettavaa, maailmanlaajuisia vaihtoehtoja. Siitä irtautumisella on yleensä tuhoisat seuraukset maan kehitykselle, kuten viimeiset sosialistisen diktatuurin jäänteet – esimerkiksi Pohjois-Korea – osoittavat. Kuuba on indikaattoreilla mitattuna menestynyt huomattavasti paremmin, mutta toisin kuin monet muut diktatuurit, on se joutunut Yhdysvaltojen vuosikymmeniä kestäneen kauppasaarron ahdistamaksi. Kamppailu voitaisiin nähdä globaalien kapitalistiluokan yrityksenä torjua kilpailevat kehitysmallit.

Kehitysyhteistyön ja globalisaatioprosessin eteneminen pitäisi olla tasa-arvoista, jotta kaikki maat pääsisivät vaikuttamaan itseään koskevia asioita niin, että globalisaation hyödyt ja haitat jakautuisivat tasaisemmin. Vaikka Bretton Woods -instituutiot ovat virallisesti profiloituneet epäpoliittisiksi, jo uusliberaalin, markkinaratkaisulähtöisen politiikan ajaminen sinänsä on ollut poliittinen valinta, samalla tavoin kuin keynesiläinen talouspolitiikka länsimaissa toisen maailmansodan jälkeen. Huolimatta instituutioiden globaalia kapitalismia suosivasta agendasta, Sklair (2000) kuitenkin varoittaa näkemästä globalisaatiota 'länsimaiden salaliittona', vaan transnationaalisena, sisäsyntyisenä ilmiönä: ”yleinen väärinkäsitys on, että globalisaatio on länsimaiden imperialistinen juoni. [...] [g]lobalisaatio ei ole 'läntinen' vaan globalisoituvaa kapitalistinen ideologia.”

Poliittisten päätösten pitäisi puolestaan olla monenkeskisiä, mikä ei instituutioiden hallinnossa toteudu. Bretton Woods -instituutioiden demokraattiset uudistukset ovatkin välttämättömiä, jotta ”moniarvoinen ja toimiva” talouspolitiikka tulisi mahdolliseksi (Patomäki & Teivainen 2003, 57). Instituutioiden hallinnossa onkin selviä ongelmia, joista demokratiavaje lienee ilmeisin, koska sillä on kiistattomasti suoria vaikutuksia

kehitysmaiden suvereniteettiin. Kehitysmaat jäävät usein ”hyvän oppilaan” asemaan tilanteessa, jossa niille tarjotaan valmiita ratkaisuja ulkoapäin ja niiden asemaa mitataan ainoastaan taloudellisin mittarein. Tämä puolestaan saattaa aiheuttaa vastareaktioita radikaalia länsimaistumista sekä väitettyä Yhdysvaltain hegemoniaa vastaan. Demokraattisia uudistuksia toteuttamalla voitaisiin ottaa jokaisen maan erityispiirteet paremmin huomioon kuin uusliberaalissa talouspolitiikassa, joka usein on keskittynyt ainoastaan maksutaseiden tasapainon saavuttamiseen.

Mitä suurempi päätäntävalta valtioilla itsellään on, sitä paremmin rahoituslaitokset pystyvät legitimoimaan toimintaansa kohdemaissa. Yksiselitteisiä todisteita uusliberaalin politiikan toimivuudesta kehitysmaissa ei ole; sen sijaan kehitysmaille tulisi antaa mahdollisuus osallistua maailmantalouteen omilla ehdoillaan (Khor 2001, 34-35). Vaikka uusien ohjelmien tuomat pitkään vaaditut muutokset ovat toisaalta laventaneet instituutioiden kehityspolitiikan toimialaa moniarvoisemmaksi, samaan aikaan vaarana on maiden sisäisen päätäntävällän kapeneminen edelleen (Tiihonen & Tiihonen 2004, 67). Niin kauan, kuin Maailmanpankin johto on sitoutunut usklassiseen taloustieteeseen arvoneutraalina, epäpoliittisena suuntauksena, on suurten muutosten todennäköisyys vähäinen. Samoin on edelleen kyseenalaista, voidaanko Maailmanpankin olevan kansallisista intresseistä täysin vapaa siinä mielessä, että päätäntävaltaa käytettäisiin pelkästään kehitysmaiden hyväksi säilyttäen samalla pankin uskottava rahoituspohja. On selvää, että Maailmanpankin pääjohtajavalintojen ja henkilökunnan ideologisia taustoja on vaikea sivuuttaa näitä kysymyksiä tarkasteltaessa. Sklairin (2002, 98-99) määritelmää käyttäen heidät kaikki voitaisiin laskea kuuluvaksi kansainväliseen kapitalistiluokkaan.

Bretton Woods -instituutiot ovat muuttaneet toimenkuvaansa 60 vuoden aikana niin, että niistä on tullut maailman hallitsevia kehitysyhteistyön tekijöitä. Tässä asemassa ne joutuvat epäilemättä lukuisten erilaisten intressien leikkauspisteeseen, ja on luonnollista, että niiden toimintaan kohdistuu kritiikkiä eri tahoilta. Bretton Woods -instituutioiden legitimaatiota voisi lisätä aikaisempien virheiden, kuten globaalin hallinnan heikkouksien, korjaaminen sekä vaihtoehtoisten kehityspolkujen hyväksyminen. Instituutiot eivät ole toimineet täysin poliittisten intressien ulkopuolella varsinkaan kylmän sodan aikana, minkä takia niitä on ajoittain kritisoitu jopa imperialismista köyhissä maissa; kommunistinen vastaideologia on kadonnut, mutta uusliberalismi jäänyt. Kaikesta kritiikistä huolimatta kaikki tekijät eivät varmasti ole eivätkä voisikaan olla yksin instituutioiden hallittavissa, eikä ole mahdollista

yksiselitteisesti sanoa, olisiko maailma nykyään tasa-arvoisempi ilman instituutioiden toimintaa.

Vanato (2006, 52) esittää, että globalisaatio sinällään estäisi vaihtoehtoisten kehitysmallien toteuttamisen, eivätkä eri kulttuurit siten pystyisi vastaamaan kehityksen tuomiin haasteisiin itselleen luontaisilla tavoilla. Voidaan väittää, että varsinkin ennen Bretton Woods -instituutioissa tapahtunutta käännettä ehdollistamispolitiikan lievennykseen niiden kehityspolitiikkaa voitiin pitää tässä mielessä yhdenmukaistavan, etenkin 70- ja 80-luvun aikana, kun instituutiot olivat erityisesti vahvasti uusliberalistisen taloustieteen vaikutusvallan alaisia. Ne ovat kuitenkin painostuksen johdosta muuttaneet toimintatapojaan ja paljon kritisoitujen SAP-ohjelmien tilalle ovat nousseet PRSP-pohjaiset rakenneuudistukset. Kritiikin mukaan esimerkiksi yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan kanssa on edelleen parantamisen varaa, eivätkä kaikki pidä muutosta todellisena askeleena kohti oikeasti moniarvoista kehityspolitiikkaa. Keinot ovat osin muuttuneet, mutta päämäärät eivät. Siitä huolimatta, että kestävän kehityksen käsitettä on tuotu jatkuvasti enemmän esille pankin omassa diskurssissa sekä projektien rahoituksessa, on väitetty että nykyisen kaltainen, kasvuun perustuva kehitys olevan pitkällä tähtäimellä perustavanlaatuisesti ristiriidassa kestävän kehityksen kanssa.

Maissa, joiden hallitus on heikko ja hyvin monilla tasoilla usein myös korruptoitunut, on kehitysyhteistyön toteuttaminen luonnollisesti hankalaa. Historiallisesti suurimmat virheet koskevatkin juuri vastuutonta lainanantoa 1970-luvulle asti, jonka jälkeen tapahtui virhearvioita, kun kehitysmaiden talous pyrittiin ottamaan lähes kokonaan ulkopuoliseen ohjaukseen. Kumpikaan vaihtoehto ei ole onnistunut tuottamaan tuloksia, jotka olisivat säästyneet laaja-alaiselta kritiikiltä. Nykyisen vaiheen instituutioiden toiminnassa voidaan nähdä alkaneen juuri 1990-luvun loppupuolella, kun uudenlaisten ohjelmien kautta on pyritty tiiviimpään yhteistyöhön kehitysmaiden hallitusten ja jopa kansalaisyhteiskunnan kanssa köyhyyteen liittyviä ongelmia ratkottaessa. Maailmanpankki on myös palkannut antropologeja palvelukseensa⁴¹, mikä voidaan nähdä yhtenä merkinä pyrkimyksestä siirtyä kapea-alaisesta talousnäkökulmasta kohti kokonaisvaltaisempaa kuvaa maiden yksilöllisestä kehityksestä ja tarpeista. Kuten edellä on osoitettu, taloutta ei voida kokonaan erottaa moraalikysymyksistä, vaan on tarpeen ymmärtää myös maiden historiallista asemaa globalisaatioissa. Laajaa julkista kulutusta vaativa hyvinvointivaltio voidaan nähdä myös arvokysymyksenä eikä pelkästään taloudellisena tekijänä (Sen 1991,

41 go.worldbank.org/1M3PFQQMD0 - About The World Bank

13-14). Voidaankin kysyä, tarkoittaako taloudellinen vapaus pelkästään taloudellisen vapauden kasvua vai myös laajempia mahdollisuuksia köyhille vaikuttaa omaan asemaansa ja toimia yhteiskunnan jäsenenä.

Globalisaation hallinta tai sen vääristymien korjaaminen eivät kuitenkaan näyttäisi edelleenkaan olevan korkealla Maailmanpankin prioriteeteissa. Uusliberalismi on 1980-luvun lopun jälkeen noussut vahvaksi aatteeksi läntisen maailman talouskeskuksissa kuten Yhdysvalloissa. Jättämällä Keynesiläiset piirteet väliin kehitysmaissa kehitysajattelu muuttuu ikään kuin evolutionistiseksi, jossa jokin ajattelutapa korvaa toisen, vaikka Keynesiläisyys tuottikin länsimaissa hyviä tuloksia tiettyyn pisteeseen asti. Siitä huolimatta, että uusliberalismin täsmällisestä määrittelystä tai olemassaolosta ei olisikaan helppo päästä yksimielisyyteen, voidaan kuitenkin sanoa, että siihen sisältyvillä ajatuksilla on ollut hyvin paljon valtaa Maailmanpankin toiminnassa. Vaikka klassisessa uusliberaalissa ajattelussa olisikin tapahtunut joitakin myönnytyksiä, tarkastelemani materiaalin perusteella näyttäisi siltä, ettei Bretton Woods -ajattelun keskeisessä paradigmassa tai kehitysajattelussa ole tapahtunut merkittäviä muutoksia, eikä niitä välttämättä tapahdu lähitulevaisuudessa.

Muutoksen – ja sitä kautta toimivan vaihtoehdon nykyiselle globaalille kapitalismille - pitäisi tapahtua alhaalta ylöspäin kansalaisyhteiskunnasta käsin vallan hajauttamisen ja demokratisoitumisen kautta (Sklair 2002, 302-306). Tärkein kysymys ehkä on, riittävätkö nykyisen kaltaiset varovaiset kompromissit vai onko koko nykyiseen ajatteluun perustuva kehitys ajateltava kokonaan uusiksi. Koko instituutioiden tarpeellisuus ja kyky toteuttaa tehtävänsä joudutaan ehkä asettamaan kyseenalaiseksi, jos todelliset vaihtoehdot saavat enemmän jalansijaa kansallisessa ja sitä kautta ylikansallisessa poliittisessa ajattelussa. Kuten edellä on todettu, on kyseenalaista onko nykyisen kaltainen kehitys edes mahdollista suurelle osalle maailmaa, joten on luontevaa kysyä, onko sitä ajavien instituutioiden olemassaolo mielekästä. Osa instituutioiden tavoitteista – kuten laajempi koulutus, terveydenhuolto ja toimiva oikeuslaitos – on kiistämättä hyödyllisiä tai jopa välttämättömiä, mutta kokonaiskuva kehityksen tavoitteista on kritiikin mukaan varsin epätasainen. Kysymys ei koske niinkään sitä, tarvitaanko kehitysinstituutioita vaan sitä, millaisia niiden pitäisi olla.

Washingtonin konsensuksen ei voida nykyisessä tilanteessa sanoa jääneen historiaan ja on varsin epäselvää, mitä sen tilalle tulisi ja voiko globaalissa järjestyksessä ja valtasuhteissa tapahtua lähitulevaisuudessa suuria muutoksia. Globalisaation voidaan tuskin vuonna 2008 alkaneesta kriisistä huolimatta sanoa pysähtyneen, eikä useiden kehitysmaiden tilanne ole juurikaan muuttunut parempaan päin. Osa niistä on pystynyt hyödyntämään globalisaatiota muita paremmin, ja näiden maiden vahvistuessa ja vaurastuessa todennäköisesti myös Maailmanpankin ja IMF:n apu tuottaa parempia tuloksia. Kaikkein suurin haaste on kaikkein köyhimpien maiden ja niiden noin 2 miljardin asukkaan auttaminen, jotka eivät ole pystyneet hyötymään globalisaatiosta (Maailmanpankki 2002a, 145) ja joissa reformiyritykset ovat usein tuottaneet vain lisää vahinkoa (Marcon 2002, 18-27).

Vaikka tietynlaisia muutoksia on ollut havaittavissa kehityspolitiikassa ja niitä on tässä tutkielmassa esitelty, on vaikea sanoa mikä on muutoksen todellinen laajuus ja toteutuuko kehityspolitiikan laaja-alaisuus etenkin kaikkein poliittisilta, taloudellisista ja sosiaalisilta resursseiltaan köyhimpien maiden ja alueiden osalta. Maailmanpankin tapa toimia oli pitkään radikaali ja äkkinäinen reformi, jonka piti aiheuttaa vain väliaikaisia sosiaalisia ja taloudellisia haittoja, mutta joiden pitkän tähtäimen hyöty ylittäisi haitat. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut kaikissa maissa, ja jotkin maat eivät ole kyenneet toipumaan ”luovasta tuhosta” (Kort 2006, 107). Voidaan kyseenalaistaa, olisiko samoihin tai jopa parempiin tuloksiin päästy ilman näin radikaaleja reformeja; monen kriitikon vastaus on kyllä. Järjestöt pyrkivät institutionaaliseen muutokseen markkinoiden toiminnan takaamiseksi, mutta Robert Putnamin (1994) teesiä mukailien muutoksen tulisi lähteä toimivasta kansalaisyhteiskunnasta ja hitaasta, sisältä käsin lähtevästä muutoksesta. Yhteisölle vieraita elementtejä ei voida tuoda ulkoapäin, tai ainakin se on hyvin hankalaa.

Maailmanpankki ja IMF näyttävät edustavan laajempaa vyyhtiä globaalissa kokonaisuudessa, joka on tietynlaisen historian, politiikan ja ideologisen ajattelutavan muodostama lopputulos. Instituutioiden politiikka muuttuu hitaasti, vuosikymmenien saatossa, eikä jo tapahtuneista muutoksista huolimatta viimeaikaisten indikaattorien valossa näytä todennäköiseltä, että maailman köyhien määrä vähenisi radikaalisti lähitulevaisuudessa. Yksiselitteinen kysymys on, mikä on köyhien todellinen asema Bretton Woods -instituutioiden ja globalisaation fokuksessa. Viimeaikaiset pyrkimykset tiiviimpään yhteistyöhön kehitysmaiden kanssa yhdessä uusien kehitysstrategioiden ja ohjelmien tarjoavat periaatteessa mahdollisuuden laaja-alaisen kehitysyhteistyön

harjoittamiseen, mutta sen käytännön toteutuksen ja tulosten arviointi vaatisi laajempaa analyysia niiden vaikutuksista köyhyyteen tai vaikutuksen puutteesta 2000-luvun aikana. Kansalaisyhteiskunnan kehittyminen ja sen kyky toimia yhteistyössä instituutioiden kanssa sekä instituutioiden kyky vastata ympäristöön ja resurssien jakoon liittyviin haasteisiin näyttäisivät olevan keskeisiä kysymyksiä todellisen kestävän kehityksen ja demokraattisen muutoksen kannalta. Kysymykset nykyisten kehitysmaiden markkinoiden ja Bretton Woods -instituutioiden erityispiirteistä, integraatiosta globaaliin kapitalismiin sekä niihin liittyvästä institutionalistisesta, kielellisestä ja ideologisesta vallankäytöstä kehityksen määrittelyssä tarjoavat edelleen kiinnostavia sosiologisia tutkimuskohteita.

8. LÄHTEET

Painetut

- Airaksinen, Jaana 2002. Maailmankauppaa kaikille. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Andersson, Jan Otto 2004. Kaupan etiikka täydellisessä ja epätasa-arvoisessa maailmassa. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 165-181.
- Bagnaso, Arnaldo ja Barbagli, Marzio ja Alessandro Cavalli 2001. Sociologia III. Organizzazione sociale, popolazione e territorio. Bologna: DTP: Centro Immagine – Capannori (Lu).
- Barbier, Edward B. 2006. Natural Capital, Resource Dependency, and Poverty in Developing Countries: The Problem of ‘Dualism within Dualism’. Teoksessa Toman, Michael A. ja López, Ramón (toim.) Economic Development and Environmental Sustainability: New Policy Options. King's Lynn: Biddles, Ltd., 23-59.
- Berkman, Steve 2007. The World Bank and the \$100 Billion Question. Teoksessa Hiatt, Steven (toim.) Game As Old As Empire: The Secret World of Economic Hit Men and the Web of Global Corruption. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 157-174.
- Bernstein, Willian 2004. Birth of Plenty. How the Prosperity of the Modern World Was Created. Sinne loco: McGraw-Hill. (epäilyttävä: soveltuuko lähteeksi?)
- Birdsall, Nancy 2007. The World Bank: Toward a Global Club. Teoksessa Bradford Jr., Colin I. ja Linn, Johannes F. (toim.). Global Governance Reform : Breaking the Stalemate. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 67-76.
- Booth, William James 2004. Moraalitalouden ideasta. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 53-91.
- Bonsdorff, Max von 2001. Kansainväliset rahoituslaitokset ja kehitysyhteistyö: Demokratian vai riippuvuuden vahvistamista. Sinne loco.
- Buckhanan, James N. Teoksessa Zimmerling, Ruth 2005. Globalisation and Democracy. Tampere: Tampere University Press, 91-100.
- Cliteur, Paul 2006. Liberal Globalism: A Defence. Teoksessa Nieuwenhuys, Eva (toim.) Neo-Liberal Globalism and Social Sustainable Globalisation. Hollanti: Brill Academic Publishers, 35-58.
- Collins, Randall 1992. Teoksessa Granovetter, Mark ja Swedberg, Richard (toim.). The Sociology of Economic Life. Yhdysvallat: Westview Press, Inc., 85-110.

- Deaglio, Mario 2004. Postglobal. Bari: Gius. Laterza & Figli Spa.
- Dicken, Peter 2007. Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. Viides painos. Slovenia: MKT PRINT d.d.
- Escobar, Arturo 1994. Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World. Princenton: Princenton University Press.
- Fairclough, Norman 2001. Critical Discourse Analysis as a Method in Social Sciences. Teoksessa Wodak, Ruth ja Meyer, Michael. Methods of Critical Discourse Analysis. Biddles Ltd., Guildford, 121-138.
- Goldstone, Richard J. 2005. Imperial Nature: The World Bank and Struggles for Social Justice in the Age of Globalization. Yhdysvallat: Yale University Press.
- Goldthorpe, J.E. 1984. The Sociology of the Third World: Disparity and Development. Cambridge: University Press.
- Goldthorpe, J.E. 1996. The Sociology of Post-Colonial Societies. Economic Disparity, Cultural Diversity, and Development. Cambridge: University Press.
- Granovetter, Mark ja Swedberg, Richard 1992. The Sociology of Economic Life. Yhdysvallat: Westview Press, Inc., 1-26.
- Gronow, Jukka ja Noro, Arto ja Töttö, Pertti 1997. Sosiologian klassikot. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Harvey, David 2005. A Brief History of Neoliberalism. Great Britain: Clays Ltd, St Ives plc.
- Held, David 1995. Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance. Padstow: TJ International.
- Held, David ja McGrew, Anthony 2005. Globalisaatio. Puolesta ja vastaan. Tampere: Vastapaino.
- Hiatt, Steven 2007. Global Empire: The Web of Control. Teoksessa Hiatt, Steven (toim.) Game As Old As Empire: The Secret World of Economic Hit Men and the Web of Global Corruption. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc. 13-29.
- Hodgson, Geoffrey M. 2002. How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Science. Routledge. Sinne loco.
- Holland, Martin 2002. The European Union and the Third World. Sinne loco.
- Holton, Robert J. 1992. Economy and Society. Chatham: Mackays of Chatham PLC.
- Juhász, Antonio 2007. Global Uprising: The Web of Resistance. Teoksessa Hiatt, Steven (toim.) Game As Old As Empire: The Secret World of Economic Hit Men and the Web of Global Corruption. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc. 263-282.

- Kauppinen, Ilkka (toim.) 2004. Moraalitalous. Tampere: Vastapaino.
- Kauppinen, Ilkka 2008b. Tiedon omistaminen on valtaa. Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalitalous ja globaali kapitalismi. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Khor, Martin 2001. Rethinking Globalization: Critical Issues and Policy Choices. Reading: Cox & Wyman.
- Kiely, Ray 2007. The New Political Economy of Development. Globalization, Imperialism, Hegemony. Ebbw Vale: CPD (Wales) Ltd.
- Koivusalo, Meri ja Ollila, Eeva 1996. International Organisations and Health Policies. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kort, Joop de 2006. What's in it for us? Globalisation, International Institutions and the Less Developed Countries. Teoksessa Nieuwenhuys, Eva (toim.) Neo-Liberal Globalism and Social Sustainable Globalisation. Hollanti: Brill Academic Publishers, 99-120.
- Lagerspetz, Eerik 2004. Talouden moraali, moraaliton talous ja F.A. Hayekin uusliberalismi. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 92-134.
- Maailmanpankki 1991. World Development Report 1991. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2001. Making Sustainable Commitments. An Environmental Strategy for the World Bank. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2002a. Globalization, Growth, and Poverty. Building an Inclusive World Economy. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2002b. World Development Indicators 2002. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2002c. World Development Report 2002. Building Institutions for Markets. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2003. Reforming Public Institutions and Strengthening Governance. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2004a. World Development Atlas 2004. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2004b. World Development Indicators 2004. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2004c. World Development Report 2005. A Better Investment Climate for Everyone. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2005. 2004 Annual Review of Development Effectiveness (ARDE) - The Bank's Contributions to Poverty Reduction. Washington D.C.: World Bank.

- Maailmanpankki 2006. *Global Economic Prospects 2007: Managing the Next Wave of Globalization*. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2008. *Environmental Sustainability. An Evaluation of World Bank Support Group*. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2009a. *World Development Report 2009*. Washington D.C.: World Bank.
- Maailmanpankki 2009b. *Global Economic Prospects 2010: Crisis, Finance & Growth in Developing Countries*. Washington D.C.: World Bank.
- Marcon, Giulio 2002. *Le Ambiguità Degli Aiuti Umanitari. Indagine critica sul Terzo settore*. Milano: Stampa Grafica Sipiel.
- Marshall, Katherine 2008. *The World Bank. From Reconstruction to Development to Equity*. Bodmin: MPG Books Ltd.
- Martin, Patricia 2006. *Mexico's Neoliberal Transition*. Teoksessa Leitner, Helga ja Peck, James ja Sheppard, Eric. S. (toim.) *Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers*. New York: The Guildford Press, 51-82.
- McNeill, Desmond ja Lera St. Clair, Asunción 2009. *Global Poverty, Ethics, and Human Rights. The Role of Multilateral Organisations*. Padstow: TJ International Ltd.
- Mosley, Paul ja Harrigan, Jane ja Toye, John 1991. *Aid and Power. The World Bank & Policy-based Lending*. Kent: Mackays of Chantham PLC.
- Nayyar, Deepak ja Court, Julius 2002. *Governing Globalization: Issues and Institutions*. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Nieuwenhuys, Eva 2006. *Social, Sustainable Globalisation Requires A Paradigm Other Than Neo-Liberal Globalism*. Teoksessa Nieuwenhuys, Eva (toim.) *Neo-Liberal Globalism and Social Sustainable Globalisation*. Hollanti: Brill Academic Publishers, 57-94.
- Patomäki, Heikki ja Teivainen, Teivo 2003. *Globaali demokratia*. Tampere: Tammer-Paino.
- Phillips, David A. 2009. *Reforming the World Bank. Twenty Years of Trial – and Error*. Yhdysvallat: Cambridge University Press.
- Pogge, Thomas W. 2004. *Järjestelmällisen köyhyyden poistamisesta: globaalia resurssiosinkoa koskeva esitys*. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino, 137-164.
- Putnam, Robert D. 1994. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Romppanen, Antti 2004. *Maailmantalouden yhdyntyminen. Sinne loco*.

- Rothstone, Frances Abrahamer 2007. *Globalization in Rural Mexico. Three Decades of Change*. Austin: University of Texas Press.
- Saari, Juho 2004. *Gloaali hallinta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sachs, Wolfgang 2002. *Ambiente e giustizia sociale. I limiti della globalizzazione*. Rooma: Editori Riuniti.
- Sayer, Andrew 2004. *Moraalitalous ja polittinen talous*. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino, 23-52.
- Scholte, Jan Aart 2000. *Globalization: a critical introduction*. Ebbw Vale: Creative Print & Design (Wales).
- Sen, Amartya 1991. *Rationality, Ethics and Economics*. Helsinki: Työväen taloudellinen tutkimuslaitos.
- Sen, Amartya 1999. *Development as Freedom*. Iso-Britannia: Clays Ltd, St Ives plc.
- Sen, Amartya 2001 [1999]. *Luentoja etiikasta ja taloustieteestä*. Suomi: Oy UNIPress Ab.
- Sklair, Leslie 2002. *Globalization: Capitalism and Its Alternatives*. Padstow: T.J. International Ltd.
- Smith, Barry 2003. *Economy, Culture and Society. A Sociological Critique of Neo-Liberalism*. Buckingham: Open University Press.
- Snyder, Richard 2001. *Politics after Neoliberalism: Reregulation in Mexico*. New York: Cambridge University Press.
- Stein, Howard 2008. *Beyond the World Bank Agenda. An Institutional Approach to Development*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stiglitz, Joseph 2004. *Globalisaation sivutuotteet*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Targetti, Ferdinando ja Fracasso, Andrea 2008. *Le sfide della globalizzazione*. Milano: Francesco Brioschi Editore s.r.l.
- Teivainen, Teivo 1999. *Fujimorin Peru. Uusliberalismi, likainen sota ja kehitysyhteistyö*. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Tiihonen, Seppo ja Tiihonen, Paula 2004. *Kohti globaalivastuuta: maailmanhallinta - politiikkaa, taloutta ja demokratiaa*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Triglia, Carlo 2002. *Economic Sociology. State, Market, and Society in Modern Capitalism*. Padstow: TJ International.
- Toussaint, Eric 2008 [2006]. *The World Bank: A critical premier*. Intia: Pluto Press.
- Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi
- Ulkoasiainministeriö 2002. *Kansainväliset kehitysrahoituslaitokset*. Sinne loco.

- Vanolo, Alberto 2006. *Geografia economica del sistema-mondo. Territori e reti nello scenario globale*. Torino: Stampatre.
- Viinamäki, Leena 2007. Triangulatiivisen tutkimusasetelman soveltamismahdollisuudet. Viinamäki, Leena ja Saari, Erkki (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 173-197.
- Väyrynen, Raimo 1998. *Globalisaatio. Uhka vai mahdollisuus?*. Juva: WSOY.
- Väyrynen, Raimo 2001. *Globalisaatiokritiikki ja kansalaisliikkeet*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Wallerstein, Immanuel 1987. *Historiallinen kapitalismi*. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Weber, Max 1980 [1904]. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Juva: WSOY.
- Weaver, Catherine 2008. *Hypocrisy Trap. The World Bank and the Poverty of Reform*. Princeton: Princeton University Press.
- Williams, David 2008. *The World Bank and Social Transformation in International Politics. Liberalism, Governance and Sovereignty*. King's Lynn: Biddles Ltd.
- Woods, Ngaire 2006. *The Globalizars. The IMF, the World Bank and Their Borrowers*. Yhdysvallat: Cornel Paperbacks.

Painamattomat

- Behm, Outi 2005. *Global Poverty and Neoliberal Free Trade. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -työ*. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Kauppinen, Ilkka 2008a. *Näkökulmia globaaliin kapitalismiin*. Luentosarja Jyväskylän Yliopistossa keväällä 2008.
- Lahdelma, Támas 2009. *Omistusoikeuksien uudelleenmäärittely postsosialistisessa Unkarissa. Sosiologian pro gradu -työ*. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Turtiainen, Else 2005. *World Bank and the Case for Privatization. Valtio-opin pro gradu -työ*. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Sähköiset artikkelit

- Agénor, Pierre-Richard 2002. *Does Globalization Hurt the Poor?* Luettavissa verkossa:

- http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/11/22/000094946_02111304010527/Rendered/PDF/multi0page.pdf
- Cato-instituutti 2009. Cato Handbook for Policymakers, 7th Edition. 7. kappale.
Luettavissa verkossa: <http://www.cato.org/pubs/handbook/hb111/hb111-63.pdf>
- Fourcade-Gourinchas, Marion ja Babb, Sarah L. The Rebirth of the Liberal Creed: Paths to Neoliberalism in Four Countries. American Journal of Sociology: Volume 108 Number 3 (November 2002): 533–579. Luettavissa verkossa:
<http://www.scribd.com/doc/42790/Paths-to-Neoliberalism-in-Four-Countries-incl-Chile-Marion-Fourcade>
- Jessop, Bob 2004. Globalization: It's about Time too!. Hong Kong Journal of Sociology No. 5. (2004). Luettavissa verkossa: <http://eprints.lancs.ac.uk/184/>
- Lal, Deepak 2005. The Threat to Economic Liberty from International Organizations. Cato Journal, Vol. 25, No. 3 (Fall 2005). Luettavissa verkossa:
<http://www.cato.org/pubs/journal/cj25n3/cj25n3-10.pdf>
- Lerrick, Adam 2006. Audit the World Bank's Performance. Luettavissa verkossa:
<http://www.cato.org/pubs/edb/edb8.pdf>
- Longo, Roberto 2003. Aiuti allo sviluppo e PRSP (Poverty Reduction Strategy Papers): elementi di novità nel panorama degli strumenti adottati dai PVS per ridurre la povertà. Luettavissa verkossa: http://www.isae.it/ri_cap6_ott_03.pdf
- Robinson, William I. ja Harris, Jerry 2000. Towards A Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class Science & Society, Vol. 64, No. 1, Spring 2000, 11–1154. Luettavissa verkossa:
http://www.net4dem.org/mayglobal/Papers/RobinsonHarris7_16.pdf
- Sklair, Leslie 2000. The Transnational Capitalist Class and the Discourse of Globalization. Luettavissa verkossa: <http://www.theglobalsite.ac.uk/press/012sklair.htm>
- Tan, Celine 2005. The Poverty of Amnesia: PRSPs in the Legacy of Structural Adjustment. Luettavissa verokssa:
<http://cps.ceu.hu/download.php?oid=T81123328055731d479f102238c3080e;aid=T41128388a507f125000f01016fda93f;file=;download>
- Yhdistyneet Kansakunnat 2009. Millenium Development Goals Report 2009. Luettavissa verkossa: http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2009_ENG.pdf

Internet-sivustot

2007/2008 Human Development Report (luettu 10.2.2010)

hdrstats.undp.org/indicators/147.html

About The World Bank (luettu 10.2.2010)

go.worldbank.org/1M3PFQQMD0

Developing Countries Worse Off Than Once Thought – Part I (luettu 10.2.2010)

yaleglobal.yale.edu/display.article?id=10333

Dictators and Debt (luettu 10.2.2010)

www.jubileeresearch.org/analysis/reports/dictatorsreport.htm

Eurostat news release 12.2.2008: Regional GDP per inhabitant in the EU27

(luettu 10.2.2010)

europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/08/19&format=PDF

Factsheet - Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative

(luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm

Factsheet – IMF Quotas (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/quotas.htm

Factsheet - Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP) (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm

Factsheet - Special Drawing Rights (SDRs) (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm

Human Development Report: Frequently Asked Questions (luettu 10.2.2010)

hdr.undp.org/en/statistics/faq/

IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm

IMF Survey Magazine Vol. 37, No. 12 (luettu 10.2.2010)

imf.org/external/pubs/ft/survey/2008/123108.pdf

Key Features of IMF Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF) Supported Programs

(luettu 10.2.2010)

<http://www.imf.org/external/np/prgf/2000/eng/key.htm>

Mexico External Debt 1995-2007 (luettu 10.2.2010)

www.latin-focus.com/latinfocus/countries/mexico/mexdebt.htm

Millennium Development Goals (luettu 10.2.2010)

go.worldbank.org/JQ9Z4PTBY0

Moral Bankruptcy (luettu 11.3.2010)

motherjones.com/politics/2010/01/joseph-stiglitz-wall-street-morals

Population Reference Bureau - World Population Data Sheet 2009 (luettu 10.2.2010)

www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf

Projects & Lending (luettu 9.3.2010)

go.worldbank.org/LXTX3G2B00

Reform of IMF Quotas and Voice: Responding to Changes in the Global Economy
(luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/ib/2007/041307.htm

Statement of Principles (luettu 10.2.2010)

www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm

The IMF at a Glance (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm - The IMF at a Glance

The Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/mdri.htm

The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF) (luettu 10.2.2010)

www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm

The Poverty Reduction Strategy Initiative: An Independent Evaluation of the World Bank's
Support Through 2003 (luettu 10.2.2010)

www.worldbank.org/oed/prsp/

The World Bank – Biography (luettu 10.2.2010)

go.worldbank.org/IHDUWCAI20

What are Middle-Income Countries? (luettu 10.2.2010)

go.worldbank.org/BDZHSEY4J0

William A. Niskanen: Reaganomics (luettu 10.2.2010)

www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html

World Bank - IMF support to dictatorships (luettu 10.2.2010)

www.cadtm.org/spip.php?article809

World Inequality and Globalization, esipuhe (luettu 10.2.2010)

siteresources.worldbank.org/INTDECINEQ/Resources/PSBSutcliffe.pdf